

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 100, 2007

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE D'HISTOIRE

Tome 100, 2007

RUSSIAN MIGRATION POLICY, BULGARIANS AND THE PEACE TREATY OF ADRIANOPLE OF SEPTEMBER 2, 1829

VANIA RACHEVA

The last two decades made the east Europeans witnesses and participants in intense migration processes. Their significant impact on the societies in political, economic and social transition and on the developed countries which hosted the flows of immigrants has not been sufficiently explored. After 1989 Bulgaria has made no exception to the global trend of group or single migration, and the numbers in the official statistics are quite telling. Bulgarian emigrants numbered 87,900 people in 1990; another 40,300 emigrated in 1991; and 68,000 Bulgarians left their country in 1992. In 1996, seven years after the fall of the Berlin Wall, emigration was no less intense and 62,000 Bulgarians left their motherland that year. These numbers should be supplemented with the number of unofficial emigrants, which is hard to calculate because emigration was disguised as tourist trips, international brigades, friendly visits, and various other forms.¹

It is currently assumed that during the past twenty years around a million and a half, often well educated people in active working age, have left Bulgaria. Whether this phenomenon has solely a negative impact is uncertain and clearly

---

¹ When considering the relative value of these numbers, one should bear in mind that, according to census data, Bulgaria's population counted 8,949,000 people in 1985. Some twenty years later, in 2004, the country's population was already down to 7,761,000 people. See for these and other numbers: *Калинова, Е., И. Баева. Българските преходи 1939–2005. С., 2006, п. 325, 423.* Another census was carried out during my work on this paper. According to the preliminary results published on the website of the National Statistical Institute, by the beginning of April 2011 Bulgaria's population numbered 7,351,214 people. See: <<http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=36&sp2=37&SSPP2=38>>. (web. 17 may 2011).

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 100, 2007

ANNUAIRE DE L'UNIVERSITE DE SOFIA „ST. KLIMENT OHRIDSKI“

FACULTE D'HISTOIRE

Tome 100, 2007

РУСКАТА ПРЕСЕЛНИЧЕСКА ПОЛИТИКА, БЪЛГАРИТЕ И ОДРИНСКИЯТ МИР ОТ 2 СЕПТЕМВРИ 1829 Г.

ВАНЯ РАЧЕВА

Последните две десетилетия направиха източноевропейците свидетели и участници в интензивни миграционни процеси. Те носят съществени и все още недостатъчно изследвани последици както за обществата в политически, икономически и обществен преход, така и за развитите страни, приемащи потоците от емигранти. След 1989 г. България не прави изключение от глобалната групова или поединична миграция на население и числата от официалната статистика са красноречиви. Така например през 1990 г. са емигрирали 87 900 българи, през 1991 г. – още 40 300 души, през 1992 г. страната е напусната от 68 000 души... На седмата година след падането на Берлинската стена, през 1996 г., емиграцията на българите продължава с почти същата интензивност и тогава родината са напуснали 62 000 души. Разбира се, тези числа трябва да се допълнят с трудно подаващите се на изчисление неофициални емигранти, „скрити“ зад пътувания под формата на екскурзии, бригади, гостувания и др.¹

---

¹ При изясняване на относителната стойност на тези числа трябва да се има предвид, че според преброяванията през 1985 г. България е имала 8 949 000 души население. Почти двадесет години по-късно, през 2004 г. жителите на страната вече са 7 761 000 души. Тези и др. числа вж. у: *Калинова, Е., И. Баева*. Българските преходи 1939–2005. С., 2006, с. 325, 423. Докато този материал се подготвяше за печат, в България се проведе поредното официално преброяване, според чиито първи резултати към началото на април 2011 г. населението на страната наброява 7 351 214 души. Повече вж.: <http://www.nsi.bg/census2011/pagebg2.php?p2=36&sp2=37&SSPP2=38> \посл. влизане 17 май 2011).

contingent on the vantage point, especially when migration helps for the formation of socially adaptable, “mobile” identities. In the beginning of the twenty-first century the emigrants’ nostalgia and rejection by the host society may be balanced by the growing pluralism, cosmopolitanism and respect for other cultures. On the other hand, the hosting societies’ fears and xenophobia may also grow rapidly, resulting in more frequent application of what is usually referred to as “policy of controlled migration.”²

There are almost no historical periods without migration processes, yet the current trend in historiography is to overestimate their importance and to see them as a panacea. Quite obviously, mass migrations are events with long-term consequences, which periodically give rise to new interpretations. This article is focused on the possible research avenues presented by a significant case of migration that took place more than 180 years ago. The mass migration of Bulgarians, nationals of the Ottoman Empire, was the result of the Russo-Turkish War (1828–1829) which ended with the Peace Treaty of Adrianople and of Russia’s imperial migration policy at the time. This case of Bulgarian migration cannot be classified as a new topic in historiography: it has been studied by Bulgarian, Russian, Soviet, Moldovan, Romanian, Ukrainian, and other scholars.³

---

² For a theoretical background on the different aspects of migration and a comparative historical approach to the problem, as well as for a discussion on the century-long traditions of „policy-controlled migration,” see: *Катсгарди-Херинг, О.* Миграция на населението в Югоизточна Европа от XV до началото на XIX в. – Балканистичен форум, 1999, issues 1–2–3, p. 10–13; *Брубейкър, Р.* Последници от разпадането на империите и отсяването на народите. – *Брубейкър, Р.* Национализмът в нови рамки. Националната общност и националният въпрос в Нова Европа. С., 2004, 262–296 [First published: *Rogers Brubaker.* Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe. Los Angeles: U of California Press, 1996]; История на човешките миграции. Под общата ред. на *Р. Кинг*. С., 2009 [First published: *The History of Human Migration.* Ed. *R. King.* New Holland Publishers, 2007], 12–13; *Дичев, И.* Граждани отвъд местата. Нови мобилности, нови граници, нови форми на обитаване. С., 2009.

³ *Скальковский, А.* Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Одесса, 1848; *Скальковский, А.* Опыт статистического описание Новороссийского края. Ч. I–II. Одесса, 1850–1853; *Державин, Н.* Болгарские колонии в России. – СбНУН, 1914, кн. XXIX; *Державин, Н.* Болгарския колонии в России. Т. 2. Петроград, 1915; *Бернштейн, С.* Страници из истории болгарской эмиграции в России во время русско-турецкой войны 1828–1829 гг. – Ученые записки Института славяноведения (УЗИС). Т. 1. М.–Л., 1949, 327–342; *Велики, К.* Румыно-русская помощь, оказанная болгарам эмигрировавшим в Румынские княжества вследствие войны 1828–1829 гг. – *Romanoslavica* (București), 1958, No 2; *Конобеев, В.* Национально-освободительное движение в Болгарии в 1828–1829 гг. – УЗИС. Т. 20, 1960, 221–274; *Дикунеску, В.* Привилегии, давани на българските преселници във Влашко през 1803–1834 г. – Във: Сб. Изследвания в чест на М. С. Дринов. С., 1960, 399–415; *Кристанов, Ц., С. Маслев, И. Пенаков.* Д-р Иван Селимински като учител, лекар и общественик. С., 1962, 69–96; *Мецгерюк, И.* Переселение болгар в Южную Бессарабию, 1828–1834 гг. (Из истории развития русско-болгарских дружеских связей). Кишинев, 1965; *Манко, А.* Второто масово преселение на българите в Русия в периода на руско-турската война 1828–1829 г. – Военно исторически сборник (ВИСб.), 1966, № 2, 53–60; *Велики, К.* Изселването от Карнобат във Влашко през 1830 г. – Известия на института по история (ИИИ), 1966, 16–17, 453–466; *Грек, И.* Българските доброволци (волонтери) от 1828–1829 година. – Векове, 1975, № 5, 8–20; *Боев, Р.* Българският доброволчески корпус в руската армия от 1829 г. – ВИСб., 1978, № 4, 84–90; *Велики, К.* Емигрирането на българите от Сливен във Влахия през 1830 г. – Във: Страници от миналото на българския народ.

Днес се приема, че през последните двадесет години от България са емигрирали около милион и половина души, основно хора в трудоспособна възраст и добре образовани. Отговорът на въпроса – дали това явление носи само отрицателни последици – не е еднозначен и зависи от гледната точка. Особено когато миграцията моделира социалноприспособими и „подвижни“ идентичности. В началото на ХХI в. е възможно носталгията на емигрантите и отхвърлянето от обществото да се балансират от плурализма, космополитизма и уважението към другите култури. Но също така да се обострят от засилващите се страхове на приемащите общества и нарастващата ксенофобия, водещи до все по-честото прилагане на т.нар. „политика на контролирана миграция“².

Факт е, че почти няма епохи без миграционни процеси, но историографската тенденция да се преувеличава значението им и да се превръщат в панацея е реалност. Факт е също така, че масовите миграции са събития, които отзвучават десетилетия и периодически се поддават на нови интерпретации. В този текст става дума за възможните посоки на изследване на една друга сериозна българска миграция, случила се преди повече от 180 години. Тогава масовото преселение на българи – поданици на Османската империя, е последица от завършилата с Одринския мир руско-турска война от 1828–1829 г. и от имперската руска преселническа политика по това време. Българското преселение не може да се определи като нов проблем за историографията. Изследвано е от български, руски, съветски, молдовски, румънски, украински и от други автори³.

---

² Теоретични постановки за различните страни на миграцията и сравнително-историческият подход при изследването на проблема, както и за вековния опит при „политически управляваните миграции“ вж. у: *Катсиарди-Херинг, О.* Миграция на населението в Югоизточна Европа от XV до началото на XIX в. – Балканистичен форум, 1999, № 1–2–3, 10–13; *Брубейкър, Р.* Последици от разпадането на империите и отсяването на народите. – Във: *Брубейкър, Р.* Национализъмът в нови рамки. Националната общност и националният въпрос в Нова Европа. С., 2004, 262–296 [първа публ.: *Brubaker, R.* Nationalism Reframed. Nationhood and the National Question in the New Europe. 1996]; История на човешките миграции. Под общата ред. на *Р. Кинг, С.*, 2009 [първа публ.: *The History of Human Migration.* Marshall Editions, 2007], 12–13. *Дичев, И.* Граждани отвъд местата. Нови мобилности, нови граници, нови форми на обитаване. С., 2009.

³ *Скальковский, А.* Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Одесса, 1848; *Същият.* Опыт статистического описания Новороссийского края. Ч. I–II. Одесса, 1850–1853; *Державин, Н.* Болгарские колонии в России. – СБНУН, 29, 1914; *Същият.* Болгарския колонии в России. Т. 2. Петроград, 1915; *Бернштейн, С.* Страницы из истории болгарской эмиграции в России во время русско-турецкой войны 1828–1829 гг. – Ученые записки Института славяноведения (УЗИС). Т. 1. М.–Л., 1949, 327–342; *Велики, К.* Румыно-русская помощь, оказанная болгарам эмигрировавшим в Румынские княжества вследствие войны 1828–1829 гг. – *Romanoslavica* (București), 1958, No 2; *Конобеев, В.* Национально-освободительное движение в Болгарии в 1828–1829 гг. – УЗИС. Т. 20, 1960, 221–274; *Джулеску, В.* Привилегии, давани на българските преселници във Влашко през 1803–1834 г. – Във: Изследвания в чест на М. С. Дринов. С., 1960, 399–415; *Кристанов, Ц., С. Маслев, Ив. Пенаков.* Д-р Иван Селимински като учител, лекар и общественик. С., 1962, 69–96; *Межерюк, Ив.* Переселение болгар в Южную Бессарабию, 1828–1834 гг. (Из истории развития русско-болгарских дружеских связей). Кишинев, 1965; *Манко, А.* Второто масово преселение на българите в Русия в периода на

The possibility of resettling Christians from the Balkan and the Asian territories of the Ottoman Empire and from Persia, with a view to the forthcoming end of the Russo-Persian War of 1826–1828 and the forthcoming Russo-Turkish War, was planned well in advance among the political and military factions close to the Russian Emperor Nicholas I (1825–1855). By imperial decree, a Committee was set up in November 1827 to organize the newly added provinces. It had extensive powers to establish rules for the management of the “Armenian” province, newly founded after the Treaty of Turkmanchai (February 10, 1828) signed between Russia and Persia. The province was formed by the former khanates of Erevan and Nakhichevan. A significant part of the Committee’s tasks consisted in putting into practice the grand plan for the resettlement of the Armenians from Persia and for changing the ethnic composition of this new border province of Russia by settling there a compact Christian population.⁴ Not surprisingly, as members of the Committee were appointed a number of functionaries of the Asian department of the Russian Ministry of Foreign Affairs, as well as some important political figures like Count Karl V. Nesselrode and V. S. Lanski, in charge respectively of the Ministry of Foreign Affairs and of the Ministry of Internal Affairs, the Minister of Finance Egor F. Cancrin, the chief of the Headquarters of the Russian army general Ivan Diebitsch (Karl Friedrich Anton von Diebitsch), and more.⁵

С., 1987, 77–111; *Медведева, О.* Российская дипломатия и эмиграция болгарского населения в 1830-е годы. (По неопубликованным документам Архива внешней политики России). – Советское славяноведение, 1988, № 4, 24–33; *Степанова, Л.* Первое консульство России в болгарских землях (Сливен, 1830–1833). – Вьв: Проблемы истории стран Юго-Восточной Европы. Политика. Культура. Историография. Кишинев, 1989, 155–185; *Медведева, О.* Деятельность российского консула в Сливене Г. В. Ващенко (1830–1833 годы). – Славяноведение, 1999, № 4, 71–76; *Белова, Е.* Внутренняя политика российского правительства по заселению юга Российской империи. (По материалам Новороссии и Бессарабии 1751–1871 гг.). Дис. М., 2004. The text is partially accessible on: <<http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/64274.html>> (Web. 15 April 2010); *Дойнов, С.* Българите в Украйна и Молдова през Възраждането. (1751–1878). С., 2005, 84–115; *Медведева, О.* Когда говорят документы. – Вьв: Славянский мир в третьем тысячелетии. Славянская идентичность – новые факторы консолидации. М., 2008, 209–226; *Станчев, М.* Болгары в Российской империи, СССР, странах Балтии и СНГ. Т. 1 (1711–2006). Статистический сборник. С., 2009; *Медведева, О.* Первый российский консул в болгарских землях Г. В. Ващенко о местном населении. 1830-е годы. – Вьв: Россия – Болгария: векторы взаимопонимания. XVIII–XXI вв. Российско-болгарские научные дискуссии. М., 2010, 36–55.

⁴ *Шишов, А.* Русские генерал-фельдмаршалы Дибич-Забалканский, Паскевич-Эриванский. М., 2001, 60–61. The text of the Treaty of Turkmanchai between Russia and Persia from February 10, 1828 is published in: Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Сер. II (1815–1830). Т. 7 (15). *А. Л. Нарочницкий* (ответств. ред.). М., 1992, p. 410–413, doc. 138. During the Armenian migration from Persia there even emerged an idea to dislocate the Muslims from the territory newly acquired by Russia. The establishment of ethnically and religiously homogeneous districts was considered to ensure conflict-free coexistence and easier government. More on this topic in: Присоединение Восточной Армении к России. Сборник документов. Т. II (1814–1830). Под ред. на *Ц. П. Агаяна*. Ереван, 1978, p. 566–567, doc. 332.

⁵ *Шишов, А.* Op. cit., p. 61, 290. An important role in the justification and organization of the Persian Armenians’ migration was played by the Armenian Christopher E. Lazarev, a Russian statesman, official from the Russian Ministry of Foreign Affairs, and founder of the Moscow Institute of Oriental languages. He was also among the first, who immediately after the migration took an active

Възможността за преселване на християни от балканските и от азиатските владения на Османската империя и от Персия, с оглед очертаващия се край на руско-персийската война от 1826–1828 г. и предстоящата руско-турска война, е предварително планирана в средите на близкото политическо и военно обкръжение на руския император Николай I (1825–1855). С императорски указ през ноември 1827 г. е създаден Комитет за устройство на новоприсъединените провинции. Той е с широки пълномощия и трябва да изготви правила за управление на новосъздадената след Туркманчайския мирен договор (10 февруари 1828 г.) между Русия и Персия „Арменска“ провинция, която включва бившите Ереванско и Нахичеванско ханство. Съществена част от задачите на Комитета е свързана с реализирането на грандиозния замисъл за преселване на арменците от Персия и осъществяване промяната на етническия състав на тази новопридобита гранична за Русия провинция с компактно заселване на християни⁴. Неслучайно членове на Комитета са редица служители на Азиатския департамент на руското Външно министерство, както и отговорни политически фактори като управляващите Външното и Вътрешното министерство граф Карл В. Неселроде

руско-турската война 1828–1829 г. – Военно исторически сборник (ВИСБ.), 1966, № 2, 53–60; Велики, К. Изселването от Карнобат във Влашко през 1830 г. – Изв. на Института по история (ИИИ), 16–17, 1966, 453–466; Грек, Ив. Българските доброволци (волонтери) от 1828–1829 година. – Векове, 1975, № 5, 8–20; Боев, П. Българският доброволчески корпус в руската армия от 1829 г. – ВИСБ., 1978, № 4, 84–90; Велики, К. Емигрирането на българите от Сливен във Влахия през 1830 г. – Във: Страници от миналото на българския народ. С., 1987, 77–111; Медведева, О. Российския дипломатия и емиграция българского населения в 1830-е годы. (По неопубликованным документам Архива внешней политики России). – Советское славяноведение, 1988, № 4, 24–33; Степанова, Л. Первое консульство России в болгарских землях (Сливен, 1830–1833). – Във: Проблемы истории стран Юго-Восточной Европы. Политика. Культура. Историография. Кишинев, 1989, 155–185; Медведева, О. Деятельность российского консула в Сливене Г. В. Ващенко (1830–1833 годы). – Славяноведение. 1999, № 4, 71–76; Белова, Е. Внутренняя политика российского правительства по заселению юга Российской империи (По материалам Новороссии и Бессарабии 1751–1871 гг.). Дис. М., 2004. Текстът е частично достъпен на: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/64274.html> (посл. влизане април 2010 г.); Дойнов, Ст. Българите в Украйна и Молдова през Възраждането. (1751–1878). С., 2005, 84–115; Медведева, О. Когда говорят документы. – Във: Славянский мир в третьем тысячелетии. Славянская идентичность – новые факторы консолидации. М., 2008, 209–226; Станчев, М. Болгары в Российской империи, СССР, странах Балтии и СНГ. Т. 1 (1711–2006). Статистический сборник. С., 2009; Медведева, О. Первый российский консул в болгарских землях Г. В. Ващенко о местном населении. 1830-е годы. – Във: Россия – Болгария: векторы взаимопонимания. XVIII–XXI вв. Российско-болгарские научные дискуссии. М., 2010, 36–55.

⁴ Шишов, А. Русские генерал-фельдмаршалы Дибич-Забалканский, Паскевич-Эриванский. М., 2001, 60–61. Текстът на Туркманчайския договор между Русия и Персия от 10 февруари 1828 г. вж. във: Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Сер. II (1815–1830). Т. 7 (15). А. Л. Нарочницкий (ответств. ред.). М., 1992, с. 410–413, док. 138. В хода на арменското изселване от персийските провинции дори възниква идея да се организира разместване на живеещото в новопридобитата от Русия територия мюсюлманско население, за да се обособят етнически и верски еднородни области с цел безконфликтно съжителство и по-лесно управление. Повече вж. във: Присоединение Восточной Армении к России. Сборник документов. Т. 2 (1814–1830). Под ред. на Ц. П. Асаяна. Ереван, 1978, с. 566–567, док. 332.

This Committee, however, was preceded by another organization with similar tasks, established earlier in 1827. Its head was the chief of staff of the Emperor Nicholas I, Count Tolstoy, who was charged with the thorough rationalization and organization of the government in the Transcaucasian region, a region with strategic importance for Russia. The staff members under Count Tolstoy were chosen with that task in view: the Little Russia military governor Knyaz Nicholas Repnin-Volkonski, the chief of the Khersonian settlements General-Lieutenant Count Ivan O. Vitt and the chief of staff of the military settlements General Kleymichel. One of the earnestly discussed projects concerned the resettlement of 80,000 Little Russian Cossacks and their families to the Persian border. This move would allow the formation of a protective shield of militarized Christians in the newly acquired territories where the population confessed different religions. The project was impressive, but not one to withstand careful consideration. Consequently, Emperor Nicholas I, who at the time trusted most in the Caucasian affairs the commander of the Caucasian front, general-field-marshal Count Ivan Paskevich (1782–1856), actually transferred the decision-making to him. Without directly rejecting the idea, general Paskevich undermined it by facilitating instead the resettlement of Orthodox Armenians from Persia to Russia. After signing the Peace Treaty of Adrianople, general Paskevich further organized the resettlement of more than 10,000 Armenian families from Asian Turkey to the Transcaucasian Russian provinces.⁶

The Armenian migration will be discussed in more detail later on. Here we need to emphasize that both generals Paskevich and Diebitsch were given extraordinary powers and enjoyed the Emperor's complete trust during the military campaigns against Persia and the Ottoman Empire. A number of interesting documents from their correspondence have survived, which will allow us the opportunity to trace (in a following paper) the mechanisms of decision-making as well as the parallels between the events at the Balkan and the Caucasian fronts, which lead to the migration of a great number of people.

Similar projects for the resettlement of Christians from the Balkan provinces of the Ottoman Empire to Southern Russia were discussed immediately before the start of the Russo-Turkish War in 1828–1829. Because of the uncertainties imminent in every emerging military and political crisis, however, no particular specifications or practical measures were devised.⁷ Such measures were discussed in

---

part in formulating the official Russian version about the events. See: Описание переселения армяне аддербиджанских в пределы России, с кратким предварительным изложением исторических времен Армении. Почерпнутое из современных записок *Сергеем Глинкою*. Москва, в Типографии Лазаревых Института восточных языков, 1831. There are several photo-type editions of this publication. Only in 1990, for example, it was re-published in Baku in thirty thousand copies.

⁶ Шишов, А. Op. cit., 290–292, 311, 318, 426–427; Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Сер. II (1815–1830). Т. 8 (16). А. Л. Нарочницкий (отв. ред.). М., 1995, p. 357, 402.

⁷ A suggestion about settling a number of Bulgarians in Russia has been expressed on the eve of the war by Emperor Nicholas I himself, but in the context of the terms for forming volunteer detachments. Volunteers had to commit themselves on their free will to an obligation to migrate along with their families to Southern Russia after the conclusion of the peace treaty. Recruiting volunteers

и В. С. Лански, министърът на финансите Егор Ф. Канкрин, началникът на Главния щаб на руската армия ген. Иван И. Дибич и др.⁵

Дейността на този Комитет е предшествана от проектите на друг такъв от същата, 1827 г. начело с управляващия щаб на император Николай I граф Толстой, чиято дейност е свързана с цялостното осмисляне и организиране управлението на стратегическия за Русия Закавказки район. Съставът на тази структура (малорусийският военен губернатор княз Николай Г. Репнин-Волконски, началникът на Херсонските поселения ген.-лейтенант граф Иван О. Вит и началник-щаб на военните поселения ген. Клеймихел) до голяма степен е предопределен от задачите, които тя трябва да реши. Един от сериозно обсъжданите проекти е за преселване към персийската граница на 80 000 малорусийски казаци и техните семейства. Това би позволило създаването на защитен пояс от военизирани християни сред друговерците в новоприсъединените области. По мащабите си този план е впечатляващ, но не издържа сериозна критика. Затова император Николай I, който по кавказките дела се доверява в този момент на главнокомандващия Кавказкия фронт ген.-фелдмаршал граф Иван Ф. Паскевич (1782–1856), фактически предоставя решението на него. Без директно да отхвърля проекта на администраторите, ген. Паскевич го завоалира, като съдейства и практически осъществява преселването в Русия на православни, арменци от Персия. А след подписването на Одринския мир, ген. Паскевич ще организира преселването в закавказките руски провинции и на повече от 10 000 арменски семейства от Азиатска Турция⁶.

По-подробно това преселение ще бъде коментирано по-долу. Тук е интересно да се отбележи, че генералите Паскевич и Дибич разполагат с широки пълномощия и пълното доверие на императора по време на военните кампании срещу Персия и срещу Османската империя. Запазени са редица интересни документи от тяхната кореспонденция, които позволяват в отделен материал да се проследят механизмите на вземане на решения, а също и да се направят паралели за случващото се на Балканския и на Кавказкия фронт в двете последователни за Русия войни, довели до масова миграция на голям брой хора.

Подобни проекти за преселване на християни от балканските провинции на Османската империя в Южна Русия са разглеждани непосредствено и преди началото на руско-турската война от 1828–1829 г. Но предвид не-

---

⁵ Шишов, А. Цит. съч., с. 61, 290. Съществена роля за обосновката и организацията на арменското преселение има руския държавен деятел, служител на руското Външно министерство и основател на Московския институт за източни езици, арменецът Христофор Е. Лазарев. Той е също така сред първите, които още след преселението съдействат активно и целенасочено за изграждане на официалната руска версия за събитията. Вж.: Описание переселения армяне аддербиджанских в пределы России, с кратким предварительным изложением исторических времен Армении. Почерпнутое из современных записок *Сергеем Глинкою*. Москва, в Типографии Лазаревых Института восточных языков, 1831. Текстът е преиздаван няколко пъти фототипно. Например през 1990 г. в Баку е отпечатан в 30-хиляден тираж.

⁶ Шишов, А. Цит. съч., 290–292, 311, 318, 426–427; Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел. Сер. II (1815–1830). Т. 8 (16). А. Л. Нарочницкий (ответств. ред.). М., 1995, с. 357, 402.

earnest and actually undertaken only at the time of the second, successful but also very risky Russian military campaign in 1829 and were directly linked with the organization of volunteer irregular formations of Bulgarians. These formations were distributed arms and were directed to assist the Russian army not only in the area of hostilities but also at the rear of the Turkish army after the Russians passed the Balkan Mountain Range in the summer of 1829. At a suggestion by general field-marshal count Ivan Diebitsch (1785–1831) and other military and civil officials and on the orders of the Emperor, Bulgarian volunteers committed in writing to migrate with their families to Russia after the war was over.⁸ This condition shows without a doubt that the Bulgarian emigration was not only planned, but also expected by the persons directly involved in the war. However, its magnitude would depend on a number of factors, among which were: the actual strength of volunteer units; the policy of the Sultan's administration towards the Bulgarians, and the conduct of the Turkish army towards civilians in the area of hostilities; the campaign launched by emissaries, who were sent by circles and persons directly interested in settling the fugitives in specific areas and estates; the spreading epidemics; the non-observance of the amnesty guaranteed by the Peace Treaty of Adrianople; and even the mass psychosis that affected some settlements...

It appears obvious that during the first years of his rule, Emperor Nicholas I and a number of high government and military officials followed the nearly century-old Russian tradition to complete “a number of internal and foreign goals” by displacing great groups of people.⁹ Yet even before the beginning of the Russo-Turkish War of 1828–1829 some differences had already occurred in the views of the political and military figures bound up in the affair; these concerned the scope, the manner of resettlement, and the response to the anticipated objections of the Sublime Porte. Different notions existed also regarding the required *professional qualification* of the settlers, their eventual settling in Crimea or Bessarabia, as well as the actual benefits and the burdens on the imperial treasury ensuing from such a large-scale initiative. Despite the fact that the commanders of the Balkan and the Caucasian fronts, generals Diebitsch and Paskevich, were the driving force behind the practical realization of the migration of thousands of Christian families that were subjects of Sultan Mahmud II (1808–1839), the mediation role

---

for irregular military formations assisting the regular Russian army had been a practice at both the Balkan and the Caucasian theaters of war during the Russo-Turkish wars. *Носкова, И.* Формирование Крымской группы болгар в XIX в. – Във: *Георгиева, И., К. Стоилов* (eds.). *Българите в Крим*. С., 2009, p. 81; *Внешняя политика России...*, Т. 8 (16), p. 206.

⁸ See: *Внешняя политика России...* Т. 8 (16), p. 10, doc. 1, p. 51–53, doc. 17, p. 62, doc. 20, p. 206, doc. 217, doc. 80, p. 227, doc. 85; *Пейчев, А.* Оперативните действия по време на руско-турската война от 1828–1829 г. – Във: *Одринският мир от 1829 г. и балканските народи*. С., 1981, 106–110; *Боев, Р.* Антитурското движение на населението от Българското черноморско крайбрежие през руско-турската война 1828–1829 г. – *ВИСБ.*, 1970, № 5, 18–38; *Боев, Р.* Българският доброволчески корпус..., 84–90.

⁹ The mass migrations of Slavs to Russia supplied “human and material resources for its military forces and its economy; the southern borders of the country were fortified, the cultivation of the uncultivated steppe lands was speeded up.” See: *Славянские народы Юго-Восточной Европы и Россия в XVIII в.* *Лециловская, И.* (ed.). М., 2003, 312–313.

яснотите, съпътстващи всяка предстояща военно-политическа криза, конкретни параметри и практически мерки тогава не са набелязани⁷. Такива се обсъждат и вземат едва в хода на втората успешна, но и много рискована за Русия военна кампания от 1829 г. Те са пряко свързани с необходимостта от целенасочено раздаване на оръжие и организиране на доброволчески нередовни формирования от българи за подпомагане на руската армия в района на бойните действия и в тила на турската армия след минаването на Балкана през лятото на 1829 г. По предложение на ген.-фелдмаршал граф Иван И. Дибич (1785–1831) и на други военни и граждански чиновници към армията, и съгласно нарежданията на императора, доброволците писмено се ангажират след мира да се изселят със семействата си в Русия⁸. Това условие красноречиво говори, че българската емиграция освен планувана, е и прогнозируема за лицата, пряко ангажирани с успешното приключване на войната. Машабността ѝ обаче ще зависи от още редица фактори, сред които са: числеността на формираните доброволчески отряди; политиката на султанската администрация спрямо българите и поведението на турската войска в района на бойните действия; агитацията на специално изпратени емисари от пряко заинтересовани среди и лица за заселване на бежанците в конкретни области и имения; плъзналите епидемии; неспазването на обещаната в Одринския мир амнистия; че дори и масовата психоза, обхванала по стечение на обстоятелствата жителите на някои селища...

Видно е, че в първите години от управлението си император Николай I и редица отговорни правителствени и военни лица продължават почти вековната руска традиция чрез преселванията на големи групи хора да се решават „редица вътрешни и външни задачи“⁹. Още преди началото на руско-турската война от 1828–1829 г. обаче се очертават разминавания в разбиранията на ангажираните с проблема политически и военни фигури за обхвата, начина на осъществяване на изселването и реакциите срещу протестите на Високата порта. А също така и по отношение вижданията за *професионалната ква-*

---

⁷ Предложение за заселване на известен брой българи в Русия е изказано в навечерието на войната от самия император Николай I, но в контекста на условията за формиране на доброволчески отряди. Доброволците трябва да се обвържат по своя воля със задължение след сключването на мира да се преселят със семействата си в Южна Русия. Практиката да се набират доброволци за ирегулярни войсковы формирования в помощ на редовната руска армия не е новост нито за Балканския, нито за Кавказкия военен театър в хода на руско-турските войни. Носкова, И. Формирование Крымской группы болгар в XIX в. – Във: Българите в Крим. Състав. Ив. Георгиева, Кр. Стоилов. С., 2009, с. 81; Внешняя политика России... Т. 8 (16), с. 206.

⁸ Вж. Внешняя политика России... Т. 8 (16), с. 10, док. 1, с. 51–53, док. 17, с. 62, док. 20, с. 206, с. 217, док. 80, с. 227, док. 85; *Пейчев, А.* Оперативните действия по време на руско-турската война от 1828–1829 г. – Във: Одринският мир от 1829 г. и балканските народи. С., 1981, 106–110; *Боев, Р.* Антитурското движение на населението от Българското черноморско крайбрежие през руско-турската война 1828–1829 г. – ВИСб., 1970, № 5, 18–38; *Боев, Р.* Българският доброволчески корпус..., 84–90.

⁹ В резултат от масовите преселвания на славяни в Русия са попълвани с „хорски и материални резерви нейните военни сили и стопанство, укрепени са южните граници на страната, ускорено е облагородяването на пустеещите степни земи“. Вж: Славянские народы Юго-Восточной Европы и Россия в XVIII в. Ответств. ред. И. Лециловская. М., 2003, 312–313.

of count Alexander Chernishev (1785–1857), a general from the cavalry and a future war minister, who at that time acted as a chief of the headquarters, should not be neglected. No less important were the views on the migration policy held by the New Russian and Bessarabian general-governor Count Mikhail Vorontsov (1782–1856). He had the heavy task to balance the needs of his region, the imperial fiscal policy and the interests of the big landowners and the old colonists in Southern Russia. The success of the planned resettlement would largely depend on his administrative experience and actions. As pointed in previous research on the topic, Vorontsov had earlier proposed to man the Russian Black Sea navy by campaigning among sailors and shipbuilders from the Black Sea ports of the Ottoman Empire. The inadequate success of this initiative had been attributed to the poor popularity of the idea of migration among the Greeks, who formed the majority of the *sea-farers* of the Ottoman Empire.¹⁰

Migration of separate groups of Bulgarians to Southern Russia¹¹ started immediately after the beginning of the hostilities. According to the official Russian records, 242 families arrived in 1828 in Southern Bessarabia, mainly from Northern Bulgaria, which had become the terrain of hostilities. Fewer Bulgarians came from the left bank of the Danube, seeking the assistance of the Russian consuls in Bucharest and Iassy for obtaining passports for migration.¹² The episodic migration continued until the start of the active hostilities during the second campaign of the war in the spring of 1829. During the first half of the year Bulgarian families emigrated from the regions captured by Russian troops. They settled mainly in coastal cities on the Russian Black Sea coast, in the agricultural Bulgarian colonies on the Crimean Peninsula and in Bessarabia.¹³ Some schol-

---

¹⁰ One of the first to study the decision-making mechanisms in the process of the Bulgarians' resettlement to Russia during the war of 1828–1829, was the Soviet linguist and scholar of Bulgarian studies Samuel Bernstein (1911–1997). See: *Бернштейн, С.* Op. cit., 327–342. See details about the activities of Vorontsov's emissaries (the Greeks Kumbari, Pheognosti and Kokinos) and about the financial support provided for the popularization among the Bulgarians of the idea of migration to the Russian Black Sea settlements, in: *Мецперюк, И.* Op. cit., 74–76, 163–164, 172–185; *Носкова, И.* Op. cit., 83–84.

¹¹ The present article is focused on the migration of Bulgarians to Russia. The examples related to the Bulgarian migration to Wallachia and Moldova (both were under Russian occupation between the Peace Treaty of Adrianople and 1834) are given only to provide a basis for comparison. More details on the privileges of the Bulgarian immigrants who settled in the Danubian principalities as a result of the war, as well as the obstacles they met and the reasons that caused some of them to return to their native places, can be found in: *Трайков, В., Н. Жечев.* Българската емиграция в Румъния. XIV век – 1878 г. и участието ѝ в стопанския, общественно-политическия и културния живот на румънския народ. С., 1986, 76–98, 103; *Косев, Д., В. Дикулеску, В. Паскалева.* За положението и стопанската дейност на българската емиграция във Влашко през XIX в. (До руско-турската война 1877–1878 г.). – Във: Българо-румънски връзки и отношения през вековете. Изследвания. Т. 1 (XII–XIX в.). С., 1965, 287–290; *Дикулеску, В.* Op. cit.; *Велики, К.* Румыно-русская помощь...

¹² *Мецперюк, И.* Op. cit., p. 66, n. 3.

¹³ According to archive data, in 1829 a total of 653 people were transported by steamers to Crimea; 1,375 people – to Bessarabia, 47 people – to Odessa, and 80 families – to Wallachia and Moldova. There is evidence of the activity of emissaries and of their obligations in assisting the emigrants from the area of Dobrudzha; one such emissary was the Bulgarian – and a Russian na-

лификация на преселниците, за заселването им в Крим или Бесарабия и за калкулирането на реалните ползи и тежести за имперската хазна от мащабното начинание. Макар главнокомандващите на Балканския и на Кавказкия фронт, генералите Дибич и Паскевич, да са *двигателите* за практическото осъществяване на миграцията на хиляди семейства от християнските поданици на султан Махмуд II (1808–1839), немаловажна е посредническата роля и на изпълняващия длъжността началник на Главния щаб и бъдещ военен министър, генералът от кавалерията граф Александър И. Чернишев (1785–1857). Съществени са и вижданията по преселническата политика на новорусийския и бесарабски генерал-губернатор граф Михаил С. Воронцов (1782–1856), който трябва умело да балансира нуждите на региона, който управлява с интересите на имперския фиск, и тези на едрите земевладелци и на старите колонисти в Южна Русия. Още повече че именно от неговия управленски опит и конкретни действия до голяма степен ще зависи успешният завършек на планираното преселение. В литературата е изяснена първоначалната идея на графа да се попълни кадрово руският Черноморски флот чрез целенасочена агитация сред моряци и корабостроители от черноморските пристанища на Османската империя. Коментиран е и незадоволителният успех на акцията, за което допринася слабата популярност на идеята за преселение сред гърците, от чиито среди главно са *мореплавателите*, поданици на султана¹⁰.

Преселването на отделни групи от българи в Южна Русия¹¹ започва още след началото на бойните действия. По официални руски данни през 1828 г. в Южна Бесарабия пристигат 242 семейства, главно от районите на Северна България, станали терен на войната. Има и единични случаи на българи от левия бряг на р. Дунав, които търсят съдействието на руските консули в Букурещ и Яш за получаване на паспорти за преселение¹². Епизодичното изселване продължава до началото на активните бойни действия от втората кампания на войната през пролетта на 1829 г. През първата половина на годината от

¹⁰ Сред първите, проучвали механизмите за изработване на решението за преселение на българи в Русия по време на войната от 1828–1829 г., е съветският българист и езиковед Самуил Бернштейн (1911–1997): *Бернштейн, С.* Цит. съч., 327–342. Конкретна фактология около дейността на емисарите на Воронцов (гърците Кумбари, Феогности и Кокинос) и финансовия ресурс, с който са изпратени да агитират за преселване в селищата по Черноморието, вж. у: *Мещерюк, Ив.* Цит. съч., 74–76, 163–164, 172–185; *Носкова, И.* Цит. съч., 83–84.

¹¹ В статията се интерпретира конкретно преселването на българите в Русия. Примерите, свързани с миграцията им във Влахия и Молдова (които след Одринския мир до 1834 г. са под руска окупация), се дават при необходимост от сравнение. Повече за привилегиите на заселилите се в резултат от войната българи в Дунавските княжества, за трудностите, които срещат, и причините за връщането на част от тях по родните места вж. у: *Трайков, В., Н. Жечев.* Българската емиграция в Румъния. XIV век – 1878 г. и участието ѝ в стопанския, обществено-политическия и културния живот на румънския народ. С., 1986, 76–98, 103; *Косев, Д., В. Дикулеску, В. Паскалева.* За положението и стопанската дейност на българската емиграция във Влашко през XIX в. (До руско-турската война 1877–1878 г.). – Във: Българо-румънски връзки и отношения през вековете. Изследвания. Т. 1 (XII–XIX в.). С., 1965, 287–290; *Дикулеску, В.* Цит. съч.; *Велики, К.* Румыно-русская помощь...

¹² *Мещерюк, Ив.* Цит. съч., с. 66, бел. 3.

ars claim that in the heat of the war from June until September 1829 migrations stopped. All are unanimous, however, that the climax of the legal Bulgarian migration in the Russian territories was in the spring and the summer of 1830. It coincided with the schedule for the phased withdrawal of Russian occupation troops from the Sultan's Balkan territories, and in particular from the Bulgarian lands, which had been previously regulated in clause XI of the Peace Treaty of Adrianople and by the following Convention of Petersburg from April 1830. The withdrawal from Eastern Thrace started in the spring of 1830. Each step of the withdrawal was carried out upon payment by the Sublime Porte of a portion of the war contribution.¹⁴

AVAILABLE DOCUMENTARY SOURCES ABOUT THE BULGARIAN MIGRATION
AND THEMATIC RESEARCH OPPORTUNITIES

Despite the long history of research on the topic, there are still many factual and thematic gaps concerning the migration discussed here and its consequences. Several factors impede the researchers' progress. The first is the nature of the examined problem: most Bulgarian emigrants¹⁵ from the beginning of the 1830s did

---

tional – Peter Ganchev. There is also information about the similar engagement of the military commandants of the Black Sea cities and fortresses conquered by the Russians. More information on this topic in: *Манко, А.* Op. cit., p. 56; *Мецгерюк, И.* Op. cit., 75–76, 118.

¹⁴ *Мецгерюк, И.* Op. cit., p. 93, 111–112. The text of the Peace Treaty of Adrianople and the additional Convention of Petersburg are published in: *Внешняя политика России...*, Т. 8 (16), p. 266–270, doc. 103; *Шеремет, В.* Адрианопольский трактат и посольство А. Ф. Орлова в Турцию (1829–1830 гг.). – *История СССР*, 1972, № 1, p. 145. Clause XIII of the Peace Treaty of Adrianople provides with general amnesty nationals of both Empires who took part “in the hostilities” or “supported either of the two negotiating states.” Despite the guaranteed amnesty, these persons were also allowed to immigrate with their families and movables during a period of eighteen months to a country of their choice: Russia, the Ottoman Empire, or the autonomous principalities of Wallachia and Moldova.

¹⁵ This article discusses mainly the migration of Bulgarians. Some national historiographies pay particular attention to the so-called Gagaouz (Turkish-speaking Christians). A part of them indeed emigrated en masse during the first quarter of the 19th century, mainly from the areas of Silistra and Varna. In this article, however, all emigrants are terminologically referred to as *Bulgarians*. My motives for this come from the indisputable fact that the *majority* of emigrants were Bulgarians, compared to Gagaouz and Greeks. Another reason is that in the official Russian documents on the Bulgarian colonies at least until the middle of the 19th century no distinction was made between Bulgarians and Gagaouz. According to the expert in Bulgarian history Ekaterina Chelak from Kishinev, the ethnonym *Gagaouz* was first mentioned in the confidential “Statistical synopsis of the colonies in the Bessarabian area,” drawn up in 1837 for the needs of the Russian Ministry of Internal Affairs by the official Ivan Tolstoy. In: *Челак, Е.* Училищното дело и културно-просветният живот на българските преселници в Бесарабия (1856–1878). С., 1999, p. 32; *Хронологический указатель материалов для истории инородцев Европейской России.* Составлен под руководством *Петра Кептена*. Санктпетербург, 1861, 62–63. More about the origin of the Gagaouz in: *Димитров, С.* Гагаузкят проблем. – *Във: Българите в Северното Причерноморие.* Изследвания и материали. В. Търново, 1995. Т. 4, 147–168 and cited bibliography. Statistics on the number and the proportion of Bulgarian, Gagaouz and Greek colonists compared to the population of Southern Russia in:

районите, завзети от руски войски, се изселват български семейства, които са въдворени предимно в пристанищни градове по Руското Черноморие, в земеделските български колонии на Кримския полуостров и отново в Бесарабия¹³. Някои изследователи твърдят, че в разгара на войната от юни до септември 1829 г. изселванията спират, но всички са единодушни, че пикът на легалното българско преселение в руските територии е през пролетта и лятото на 1830 г. То съвпада с регламентирания в чл. XI на Одринския договор и последвалата Петербургска конвенция от април 1830 г. график за поэтапно изтегляне на окупационните руски войски от балканските владения на султана, и по-конкретно от българските територии. Изтеглянето започва от Одринска Тракия през пролетта на 1830 г. и се осъществява съобразно вноските на Портата по изплащане на предвидената контрибуция¹⁴.

ДОКУМЕНТАЛНО СЪСТОЯНИЕ НА ПРОБЛЕМА ЗА БЪЛГАРСКОТО ПРЕСЕЛВАНЕ И ТЕМАТИЧНИ ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ

Въпреки историческата дистанция, и днес съществуват много празноти във фактологично и в тематично отношение за разглежданото тук преселение и последиците от него. Трудностите пред изследователите се определят от няколко фактора. На първо място – от характера на проучвания проблем: повечето български преселници¹⁵ от началото на 30-те години на XIX в. не

¹³ Според архивни данни напр. през 1829 г. от крепостта Варна с параходи са превозени в Крим – 653 души, в Бесарабия – 1375 души, в Одеса – 47 души, а във Влахия и Молдова – 80 семейства. Запазени са и свидетелства, които показват дейността на емисари и техните задължения по оказване съдействие на преселващите се от района на Добруджа, какъвто е българинът руски поданик Петър Ганчев. А също и за задълженията в тази посока на военните коменданти на превзетите от русите черноморски градове и крепости. Повече вж. у: *Манко, А.* Цит. съч., с. 56; *Мецериук, Ив.* Цит. съч., 75–76, 118.

¹⁴ *Мецериук, Ив.* Цит. съч., с. 93, 111–112. Текстът на Одринския мир и допълнителната Петербургска конвенция вж. във: *Внешняя политика России...* Т. 8 (16), с. 266–270, док. 103; *Шеремет, В.* Адрианополский трактат и посольство А. Ф. Орлова в Турцию (1829–1830 гг.). – История СССР, 1972, № 1, с. 145. Чл. XIII на Одринския мир предвижда обща амнистия за поданиците на двете империи, взели участие „във военните действия“ или „показали привързаност към която и да е от двете договарящи се държави“. Въпреки гарантираната амнистия, на същите се позволява в срок от осемнадесет месеца да се преселят заедно със семействата си и движимо имущество в избрана от тях страна – в Русия, в Османската империя или в автономните Влахия и Молдова.

¹⁵ Статията изследва само миграцията на българите. В някои национални историографии особено внимание се отделя на т.нар. гагаузи (християни, говорещи турски език), част от които също се изселват компактно през първата четвърт на XIX в., главно от районите на Силистренско и Варненско. В този текст всички преселници терминологично са означени като *българи*. Мотивите ми за това произтичат от несъмненото числено *превъзходство* на изселените се българи спрямо гагаузи и гърци. Свързани са също и с факта, че в официалната руска документация за българските колонии поне до средата на XIX в. българи и гагаузи практически не се разделят. Според кишиневската българистка Екатерина Челак етнонимът *гагаузи* се споменава за първи път в конфиденциален „Статистически обзор на колонииите в Бесарабска област“, изработен през 1837 г. за руското Министерство на вътрешните работи от чиновника Иван Толстой. Вж.: *Челак, Е.* Училищното дело и културно-просветният живот на

not settle at one place or immigrate in just one country. Many left with the notion of temporary migration, dictated by specific critical circumstances (for instance, the policy of preliminary dislocation of population from the war theatre prompted by the Sublime Porte; the threat of retaliation for their partiality for or actual participation in the war on Russia's side; the dangers to physical survival caused by the epidemics of plague and cholera that had broken out; the active Russian agitation; the direct threats and violence to their fellow citizens from disbanded volunteers who had already signed up for resettlement, etc.). Some of the emigrants set off with the intent to leave the Ottoman Empire. However, they did not cross the border but settled in abandoned homes in the settlements along their route, especially in Dobrudzha and the ports along the Northern Black Sea coast as well as on the right bank of the Danube.¹⁶ Many refugees, after settling initially at Wallachia, Moldova, or Southern Russia, failed to adapt economically or politically, or could not cope with homesickness and moved on, putting their families to ruin. A significant part of them took advantage of the eighteen-month period fixed by the Peace Treaty of Adrianople, and of the urgent policy of the Sublime Porte to bring them back, and had already returned to their homeland before the end of 1831. Yet many managed to settle well and started a new life in their new homeland. Therefore, we aim to investigate not a single act of emigration, but a process of transition and adaptation of a large group of people in very different environments; a process that over the years spanned thousands of lives and had economic and social repercussions on domestic policy in certain parts of the Ottoman Empire, Russia and the Danubian principalities of Wallachia and Moldova.

Second, difficulties to evaluate the magnitude of the migration process after the Treaty of Adrianople stem from the need to establish the approximate number of the Christians who left the Balkan territories of the Ottoman Empire. Such attempts have been made by the Bulgarian historical science as well as by contemporaries of the events, some of whom were also either participants in the migration, or their immediate descendants. It seems to me, however, that even today these challenging estimates, which rely on different numbers stated in various surviving documents, defy an objective calculation and get embellished by social or political motivations. These motivations differ in time and affect not only the national historiography. They are the product of political partisanship, of disappointment caused by national catastrophes and the failed attempts at national unification, and of a methodology burdened by the obligatory postulates of *the class-party approach*.

Intriguing, for instance, are the numbers of the Bulgarian emigrants mainly from the eastern Bulgarian lands, which were “swept by the hurricane of massive

---

Державин, Н. Болгарския колонии в России... Т. 2, VI–VII.

¹⁶ Interesting data about this *internal* migration, which has never been studied in its own right, is provided by many witnesses and participants in the process. Later testimonials about the fate of the settlers and their descendants are published in works on local history. This interesting topic deserves separate examination.

се установяват на едно място и не емигрират само в една държава. Много от тях тръгват с нагласата за временна миграция, продиктувана от конкретни кризисни обстоятелства (напр. политиката на предварително разместване на население от театъра на бойните действия, практикувана от Високата порта; заплаха от физическо отмъщение за декларирано пристрастие или реално участие във войната на руска страна; опасност за физическо оцеляване, породена от избухналите чумна и холерни епидемии; активна агитация от руска страна; директни заплахи и саморазправа към съгражданите от страна на разпуснатите волонтири (доброволци), които вече са подписали задължение за изселване и др.). Някои от преселниците потеглят с намерение да напуснат пределите на Османската империя. Но не преминават границата, а се настаняват в напуснатите домове в селищата по пътя, особено в района на Добруджа или пристанищните градове на северното Българско Черноморие и по десния бряг на р. Дунав¹⁶. Голяма част от бежанците след първоначалното отсядане във Влахия, Молдова или Южна Русия, не успяват да се адаптират стопански или политически, не се справят с носталгията и се местят, подлагайки себе си и семействата си на окончателно разорение. Значителна част се възползват от 18-месечния срок, фиксиран в Одринския мир, а и от настойчивата политика на Високата порта да ги върне, и се прибират по родните си места още до изтичането му през 1831 г. Разбира се, немалко са и тези, които се устройват добре и започват нов живот в новата си родина. Както се вижда, става въпрос за изследване не толкова на еднократен акт на емиграция на голяма група от хора, а по същество за изследване на процес на преход и адаптация в различна среда, обхващащ няколко години от живота на хиляди хора. Процес на преход и адаптация, свързан също така и с последици от икономическо и от обществено естество за вътрешната политика частично на Османската империя, Русия и дунавските княжества Влахия и Молдова.

Трудностите пред изследващите преселението след Одринския мир произтичат на второ място от мащабността на проблема, пряко свързан и с броя на изселените се християнски поданици на султана от балканските владения на Османската империя. Българската историческа наука е правила неколкостепенни опити да установи приблизителния брой на емигриралите българи. Такива *изчисления* започват още съвременниците на събитията, някои от които са активни участници или потомци на потърпевши от преселението българи. Но и до днес тези трудно поддаващи се на обективно пресмятане

българските преселници в Бесарабия (1856–1878). С., 1999, с. 32; Хронологический указатель материалов для истории инородцев Европейской России. Составлен под руководством *Петра Кеттена*. Санктпетербург, 1861, 62–63. Повече за произхода на гагаузите вж. у: *Димитров, С.* Гагаузкият проблем. – Във: *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*. Т. 4, В. Търново, 1995, 147–168 и пос. лит. Статистика за броя и процентното съотношение на колонистите българи, гагаузи и гърци спрямо населението на Южна Русия вж. у: *Державин, Н.* Болгарския колонии в России. Т. 2, VI–VII.

¹⁶ Интересни данни за тази неизследвана специално *вътрешна* миграция дават много очевидци на самото изселване. Такива данни от по-късни свидетелства са публикувани в краеведски изследвания за осъществена вече адаптация на преселниците и техните поколения в новите селища. Би било интересно този проблем да се изследва самостоятелно.

emigration”¹⁷, as pointed out by the Bulgarian Marxist historiography until 1989¹⁸. The following examples are extracts from the works of recognized historians, experts in the problems of the Bulgarian emigration during the 19th century. In 1980 the Romanian specialist in Bulgarian history Constantine Veliki and the Bulgarian historian Veselin Traykov published a collection of documents of the Ministry of Finance of Wallachia. They report the emigration of Bulgarians there during and after the end of the Russo-Turkish War of 1828–1829. The collection is restricted by the thematic scope of the volume and does not include materials about other regions where the refugees headed to. In the introduction the compilers discuss the problem in general terms and assume that “some regions of Southeastern Bulgaria remain depopulated”, because “in total, more than a hundred thousand people” have emigrated. In 1981, when Bulgaria celebrated thirteen hundred years of statehood, a valuable joint collection was published to present works of Bulgarian and Soviet historians dedicated to the Russo-Bulgarian relations during the Revival period. The volume contains an article by the Bulgarian historian Stefan Doynov about the migration movements from the Bulgarian lands during the Russo-Ottoman wars in the first half of the 19th century. On the basis of his work in Russian archives but also relying on other data, the author calculated that “during the war and in 1830” “about 140,000 Bulgarians sought refuge” in Bessarabia, Odessa, Crimea, Moldova and Wallachia. (In 1978 the Academy of Sciences of the Armenian Socialist Republic issued a documentary collection, in the introduction of which the number of Armenian immigrants to Russia as a result of the Russo-Persian War of 1826–1828 and the Russo-Turkish War of 1828–1829 was calculated. Accidentally or not, the exact same number was pointed out:

---

¹⁷ This figurative comparison was articulated by Viktor Teplyakov, a witness of the events, Russian traveler, amateur archeologist, writer and aide to the New Russian and Bessarabian general-governor S. Vorontsov. Teplyakov was sent for the period from March to July 1829 to the Balkan territories under Russian control with the task to explore and collect archaeological artifacts: [Тепляков, В.]. Письма из Болгарии. Писаны во время кампании 1829 г. Виктором Тепляковым. М., 1833, p. 124.

¹⁸ Historians who are aware of the mechanisms of ideological legitimacy that function in totalitarian societies would probably bear in mind some features of the Marxist historiography practiced in the countries of the former socialist bloc. In the Bulgarian case, works on Russia’s role in the massive Bulgarian migrations from the first half of the 19th century, clearly show an inclination towards commenting on *less dangerous* aspects of the problem; the sanctioned discourse draws on the terminological array of categories and epithets that became a fixture of the Soviet and the Bulgarian historiographies. For instance, the controlled launching of armed detachments of Bulgarian volunteers in the Russian army during the war of 1828–1829 is regarded exclusively as a manifestation of the “struggle for national liberation” from Ottoman rule. A customary convention in the historiographical tradition is the inclusion of statements regarding the “deep-seated historical roots of amity between the Bulgarian and the Russian nations” and the important role of the “strong Bulgarian Diaspora” that was instrumental in the following decades. Even the usual negativism towards tsarism in general, and to the “policeman of Europe”, the Russian emperor Nicholas I, in particular, fails to cast doubt on the assertion that Russia did *not* organize the migration which in reality led to a demographic and economic collapse of entire areas in Eastern Bulgaria. Therefore I am inclined to reflect on the possibility that the conspicuous focus placed by the Bulgarian historians from the *pre-perestroika* period on the number of Bulgarian emigrants is their tacit and only possible means of dissent against the obligatory historiographical tenets of the totalitarian period.

разнопосочни цифри от многото документи са, струва ми се, *дописвани* от обществено-политически мотиви. Тези мотиви са различни във времето и важат не само за националната историопис. Те са продукт на политически *филства* и *фобства*, на претърпени национални катастрофи и несбъднато национално обединение, на методологическа обремененост и задължителните постулати на *класово-партийния* подход...

Любопитни например са сочените от марксистката българска историография до 1989 г. цифри за броя на изселените се българи¹⁷, главно от района на „изметените от урагана на огромната емиграция“¹⁸ източни български земи. Примерите са взети от изследвания на утвърдени историци, специалисти по проблемите на българската емиграция от XIX в. През 1980 г. румънският българист Константин Велики и българският историк Веселин Трайков издават сборник с документи на Финансовото министерство на Влахия, отразяващи емигрирането на българи там по време и след края на руско-турската война от 1828–1829 г. Изданието е тематично и не съдържа материали за други райони, към които се насочват бежанците. В увода обаче съставителите разглеждат проблема цялостно и приемат, че „Югоизточна България на места остава обезлюдена“, защото се преселват „общо над сто хиляди души“. През юбилейната за България 1981 г. (тогава се чества 1300-годишнината от създаването на българската държава) излиза ценен съвместен сборник на български и съветски историци, посветен на руско-българските отношения през Възраждането. В този том е публикувана статията на българския историк Стефан Дойнов, посветена на преселническите движения от българските земи по време на руско-турските войни през първата половина на XIX в.

---

¹⁷ Историците, познаващи механизмите за идеологическа обосновка на тоталитарните общества, вероятно ще *държат сметка* за някои специфики на марксистката историография в страните от бившия социалистически лагер. В българския казус, и с оглед ролята на Русия за масовите български изселвания от първата половина на XIX в., е забележим стремеж да се коментират *по-безопасни* сюжети със съответно терминологично *въоръжаване* чрез определени категории и епитети, които твърдо влизат в арсенала на съветската и на българската историография. Така например контролираното създаване на въоръжени отряди от доброволци в руската армия по време на войната се разглежда единствено като проява на „националноосвободителната борба“ против турската власт. Съществува негласен обичай задължително да се пише за „дълбоките исторически корени на дружбата между българския и руския народ“ и за създаването на „плътна българска диаспора“ с важна роля в следващите десетилетия. Дори негативизмът срещу царизма изобщо, пренесен конкретно върху „жандарма на Европа“ – руският император Николай I, не е в състояние да хвърли съмнение върху твърдението, че Русия не е организатор на изселването, практически довело до реален демографски и стопански срив на цели райони от Източна България. Възможно ли е фокусирането на българската историческа наука от *пред-перестроечните* години върху изчисляването на броя на българските изселници да представлява всъщност израз на негласна, затова и единствено възможна, съпротива срещу задължителните историографски тези на тоталитарното време?

¹⁸ Образното сравнение е на съвременник на събитията, руският пътешественик, любител археолог, писател и служител при новорусийския и бесарабски генерал-губернатор С. Воронцов – Виктор Тепляков. Той е изпратен от март до юли 1829 г. в района на владяната от руската армия територия на Балканите с поръчение да проучва и събира археологически ценности. Вж.: [Тепляков]. Письма из Болгарии. Писаны во время кампании 1829 г. Виктором Тепляковым. М., 1833, с. 124.

“around 140,000 people.”¹⁹) Another Bulgarian example appeared in 1986 in a monograph on the economic, political and cultural aspects of Bulgarian emigration beyond the Danube from the 14th century until the Berlin Congress in 1878. In this volume Bulgarian historians Veselin Traykov and Nikolay Zhechev assumed that from 1828 to 1830 “around 140,000–150,000 people emigrated from Bulgaria”. They even speculated that “these numbers are only approximations, for multiple crossings of the Danube have remained undocumented”.²⁰

These examples illustrate that the vast amount of primary sources on a certain topic does not *a priori* facilitate its investigation. Here lies the next significant challenge to the researcher of the Bulgarian migration waves in the second quarter of the 19th century. In contrast to the lack of information about previous Bulgarian migrations, thousands of diverse Russian (as well as Romanian, Ottoman, Bulgarian, etc.) documents have been preserved about the events of 1828–1830, including many lists of (potential) immigrants prepared by the Russian authorities at different phases of the planning stage and the actual migration process. These documents include further data about the later process of partial reverse migration back to the Ottoman Empire through the end of the 1830s. One of the reasons for the abundance of primary material is that the convoys of refugees were accompanied by Russian soldiers all the way from their homelands in the Ottoman Empire through the principalities of Wallachia and Moldova to the Russian border; then the refugees stayed under quarantine controlled by Russian civil authorities, and were registered by Russian or by Romanian officials. From 1829 to 1834 the latter carried out the instructions of general count Pavel Kiselyov (1788–1872), chairman of the Wallachian and Moldovan parliaments (Divan) during the Russian occupation regulated by the Peace Treaty of Adrianople. This documentation, when it becomes available to more researchers, will make possible a multifaceted interpretation, including statistical research. Currently, however, *the migra-*

---

¹⁹ See: Присоединение Восточной Армении..., p. 5. To the best of my knowledge the latest published figures on the number of Armenian immigrants estimate a total of 14,047 families, or between 90,000 and 100,000 people, see: *Паяслиян, С. История на Армения от наченките до наши дни*. С., 2011, p. 124 [First published in English: *Simon Payaslian. The History of Armenia from the Origin to the Present*. Palgrave Macmillan, 2007]. See and: *Хаджар, В., П. Гусейн-Заде*. „Родословная” армян и их миграция на Кавказ с Балкан. Баку, 2003, Application № 3.

²⁰ For the examples see: *Велики, К., В. Трайков*. Българската емиграция във Влахия след руско-турската война 1828–1829. Сборник от документи. С., 1980, p. 7; *Дойнов, С.* Преселнически движения от българските земи по време на руско-турските войни през първата половина на XIX в. – Във: *Българското възраждане и Русия*. С., 1981, 310–311. Later on, the author changes his estimate, and in his monograph already mentions “the greatest migration wave – around 150,000 people”, see: *Дойнов, С.* Българите в Украйна и Молдова..., p. 9, 111. (He is also among the first ones who after 1989 openly judge the Russian migration policy towards Bulgarians as negative: *Дойнов, С.* Последното масово преселение в Южна Русия (1861–1862). – Исторически преглед, 1992, № 11–12, 18–39); *Трайков, В., Н. Жечев*. Op. cit., p. 113; *Станчев, М.* Op. cit., p. 25. It should be stated that the authors (representatives of different national schools) who have explored the migration only to a particular area or state point out a comparatively smaller number of Christian emigrants. See: *Челак, Е.* Op. cit., 30–31; *Манко, А.* Op. cit., p. 54; *Трайков, В., Н. Жечев*. Op. cit., p. 92; *Носкова, И.* Op. cit., 89–90; *Мецюрюк, И.* Op. cit., p. 94–95, n. 87–88, p. 124.

Въз основа на работа в руските архиви и други данни авторът пресмята, че „по време на войната и през 1830 г.“ в Бесарабия, Одеса, Крим, Молдова и Влахия са „потърсили убежище около 130–140 000 българи“. (През 1978 г. Академията на науките на Арменията съветска социалистическа република издава документален сборник, в чийто предговор също се изчислява броят на арменците, преселени в Русия вследствие на руско-персийската война от 1826–1828 г. и на руско-турската война от 1828–1829 г. Случайно или не, но тук се сочи същата цифра: „ок. 140 000 души“¹⁹). И още един български пример – от 1986 г. от монографичното изследване на стопанските, политическите и културните аспекти на българската емиграция отвъд Дунав за периода от XIV в. до Берлинския конгрес от 1878 г. Тук българските автори Веселин Трайков и Николай Жечев приемат, че през трите години от 1828 до 1830 „от България са се изселили около 140–150 000 д.“. Нещо повече, те приемат, че „посочените цифри са само приблизителни, тъй като многобройните прекосвания на Дунав остават недокументирани“²⁰.

Горното е показателен пример също и за това, че съхранената огромна документация невинаги е условие, улесняващо изследването на даден проблем. Тук именно виждам следващото сериозно предизвикателство пред всеки, заел се да изследва проблема за българската миграционна вълна от втората четвърт на XIX в. Действително, за разлика от предишни български изселвания, за събитията от 1828–1830 г. са отлежали хиляди руски (а също румънски, османски, български и др.) документи от разнороден характер, включително достатъчно списъци от отделните етапи на планиваната и осъществена миграция, както и сведения за последвалата частична обратна миграция до края на 30-те години на XIX в. Една от причините за това е свързана с факта, че през целия път (от родните места в Османската империя, през княжествата Влахия и Молдова та до руската граница) керва-

¹⁹ Вж.: Присоединение Восточной Армении..., с. 5. Последните известни ми публикувани данни за броя на преселените арменци, а именно: общо 14 047 семейства, или между 90 000 и 100 000 души, вж. у: *Паяслиан, С.* История на Армения от наченките до наши дни. С., 2011, с. 124 [първа публ. на англ.: *Payaslian, S.* The History of Armenia from the Origin to the Present. Palgrave Macmillan, 2007]. Вж също: *Хаджар, В., Р. Гусейн-Заде.* „Родословная“ армян и их миграция на Кавказ с Балкан. Баку, 2003, приложение № 3.

²⁰ Цитираните примери вж. у: *Велики, К., В. Трайков.* Българската емиграция във Влахия след руско-турската война 1828–1829. Сборник от документи. С., 1980, с. 7; *Дойнов, Ст.* Преселнически движения от българските земи по време на руско-турските войни през първата половина на XIX в. – Във: Българското възраждане и Русия. С., 1981, 310–311. Впоследствие авторът променя тази цифра и в свое монографично изследване вече говори за „най-голямата преселническа вълна – около 150 000 д.“, вж.: *Дойнов, Ст.* Българите в Украйна и Молдова..., с. 9, 111. (Авторът е от първите, които след промяната от 1989 г. открито преценяват като негативна руската изселническа политика спрямо българите: *Дойнов, Ст.* Последното масово преселение в Южна Русия (1861–1862). – Исторически преглед (ИПр.), 1992, № 11–12, 18–39); *Трайков, В., Н. Жечев.* Цит. съч., с. 113; *Станчев, М.* Цит. съч., с. 25. Трябва да се отбележи, че относително по-малък брой на изселилите се християни сочат автори, представители на различни национални школи, които документално изследват миграцията само в определен район или държава. Вж.: *Челак, Е.* Цит. съч., 30–31; *Манко, А.* Цит. съч., с. 54; *Трайков, В., Н. Жечев.* Цит. съч., с. 92; *Носкова, И.* Цит. съч., 89–90; *Мецгерюк, Ив.* Цит. съч., с. 94–95, бел. 87–88, с. 124.

tion archives are in the possession of at least six countries (Russia, Ukraine, Moldova, Romania, Turkey, and Bulgaria) that in the course of over 180 years have passed through different stages of co-operation or confrontation, neighborly relations or hierarchical dependence. Only an insignificant part of what is preserved has been published.²¹

To this context belongs also the following feature in the representation of the discussed migration: the thesis that the Bulgarian migration “has not been urged” by the Russian government, an assertion which has been persistently promoted in the Russian and Soviet historiography over the past 150 years. According to its proponents, the Russian government not only did not organize the process of migration, but, “proceeding from its economic and political interests, was skeptical about it and took measures to stop it”.²² This thesis was advanced immediately after the Peace Treaty of Adrianople. On the one hand, it was part of the attempts of the Russian diplomacy to prevent further confrontation with Great Britain and the other Great Powers in view of the forthcoming decisions about the status of the young Greek state. On the other hand, public declarations by the commander-in-chief general Diebitsch and the chancellor Nesselrode (and some partial and belated initiatives of Russian officials²³ to restrict the migration) were meant to prevent further deterioration of the relations with the Sublime Porte after the signing of the Peace treaty, when Russia was apprehensive of the Ottoman administration’s response to the significant loss of taxpayers from the Balkan and Asian provinces. Not surpris-

---

²¹ Without any claims for a comprehensive review, the iconic works on the topic include: *Кисимов, П.* Бягство на сливенци подир руските войски на 1830 г. – Българска сбирка, 1903, № 1; *Селимински, И.* Народното братство в град Сливен и голямото народно преселение в 1830 г. – Библиотека *Исторически спомен*. Кн. 9. С., 1928; *Романски, С.* Българите във Влашко и Молдова. Документи. С., 1930; Документи за българската история. Т. III. Състав. *Панчо Дорев*. – Документи из турските държавни архиви (1564–1908). Ч. 1 (1564–1872). С., 1940; *Тодоров, Н.* Руски документи за демографското състояние на част от Източна България през 30-те години на XIX в. – Известия на държавните архиви (ИДА), 1967. Т. 13; *Трайков, В.* Българската емиграция във Влахия...; *Боев, Р.* Руски документи и материали за крепостта Варна от 1828 г. – ВИСб., 1980, № 3, 168–172; *Плетньов, Г.* Руско-турската война 1828–1829 г. и положението на българския народ. (По приписки и летописи). – ВИСб., 1988, № 6, 124–131; *Медведева, О.* Проблемът за българската емиграция в Русия през 1830 г. в дейността на руската дипломация (по неопубликувани документи на АВПР). – ИДА, 1989. Т. 57, 155–205; *Христакиев, В.* Документи за Созополската българска доброволна дружина по време на руско-турската война 1828–1829 г. – ВИСб., 1992, № 1, 154–168.

²² *Степанова, Л.* Op. cit., p. 177; *Медведева, О.* Материали Российского консульства в Сливене как источник для изучения положения болгарского населения в 30-е годы XIX века. – Славяноведение, 1995, № 5, p. 70; *Медведева, О.* Проблемът за българската емиграция..., p. 157; *Медведева, О.* Когда говорят документы..., 208–218; *Внешняя политика России...* Т. 8 (16), p. 5. Few studies disagree with this thesis. For example, see the work of the Soviet linguist and expert on Bulgarian history Samuel Bernstein: *Бернштейн, С.* Op. cit., p. 327–342.

²³ Such as Gerasim Vashchenko, for example, an official of the Russian embassy in Istanbul, who in the spring of 1830 was appointed for interim Russian consul in Sliven. By January 13, 1830 general Diebitsch had already foreseen the scale of the forthcoming migration and duly informed the Emperor through general Chernishev. Being well-informed about the situation in the Bulgarian territories, the commander-in-chief considered it “useful not to weaken the Christian population in this area.” *Меццержук, И.* Op. cit., 81–82.

ните от бежанци са съпровождани от руски военни, престояват в карантината под контрола на руски граждански власти и са описвани от руски или румънски чиновници. Но дори последните от 1829 до 1834 г. изпълняват инструкции на ген. граф Павел Д. Киселъв (1788–1872), председател на влашкия и на молдовския Диван по време на руската окупация, регламентирана в Одринския мир. Тази документация, когато бъде достъпна на широк кръг изследователи, ще даде възможност за разностранна интерпретация, позволяваща и статистическа обработка. Към днешна дата *архивът* на преселението обаче се съхранява в поне шест държави (Русия, Украйна, Молдова, Румъния, Турция, България), преминали през последните повече от 180 години през различни етапи на сътрудничество или конфронтация, на добросъседство или йерархическа зависимост. Само незначителна част от съхраненото е издадена²¹.

В контекста на написаното дотук е и следният акцент в представянето на изследванията по проучвания проблем. Става дума за упорито прокаравана теза в натрупаната за повече от век и половина руска и съветска историческа литература. Тя е свързана с твърдението, че преселението на българите, в това число и в Русия, „не е подтиквано“ от руските управляващи. Руското правителство не само не е организатор на емиграцията, но, „изхождайки от своите икономически и политически интереси, съдържано се отнасяло към нея и предприемало мерки, за да я спре“²². Тезата всъщност се *ражда* още след подписването на Одринския мир. Тя е обоснована, от една страна, от опитите на руската дипломатия да не допусне по-нататъшно конфронтиране с Великобритания и останалите Велики сили, предвид предстоящото решение за статута на младата гръцка държава. От друга страна, публичните декларации на главнокомандващия ген. Дибич и на канцлера Неселроде (и реално

---

²¹ Без претенции за изчерпателна историографска снимка на проблема, ето някои емблематични издания и автори: *Кисимов, П.* Бягство на сливенци подир руските войски на 1830 г. – Българска сбирка, 1903, № 1; *Селимински, Ив.* Народното братство в град Сливен и голямото народно преселение в 1830 г. – Библиотека *Исторически спомен*. Кн. 9. С., 1928; *Романски, С.* Българите във Влашко и Молдова. Документи. С., 1930; Документи за българската история. Т. 3. Състав. *П. Дорев.* – Документи из турските държавни архиви (1564–1908). Ч. 1 (1564–1872). С., 1940; *Тодоров, Н.* Руски документи за демографското състояние на част от Източна България през 30-те години на XIX в. – Изв. на държавните архиви (ИДА), 13, 1967; *Трайков, В.* Българската емиграция във Влахия...; *Боев, Р.* Руски документи и материали за крепостта Варна от 1828 г. – ВИСБ., 1980, № 3, 168–172; *Плетньов, Г.* Руско-турската война 1828–1829 г. и положението на българския народ. (По приписки и летописи). – ВИСБ., 1988, № 6, 124–131; *Медведева, О.* Проблемът за българската емиграция в Русия през 1830 г. в дейността на руската дипломатия (по непубликувани документи на АВПР). – ИДА, 57, 1989, 155–205; *Христакиев, В.* Документи за Созополската българска доброволна дружина по време на руско-турската война 1828–1829 г. – ВИСБ., 1992, № 1, 154–168.

²² *Степанова, Л.* Цит. съч., с. 177; *Медведева, О.* Материали Российского консульства в Сливене как источник для изучения положения болгарского населения в 30-е годы XIX века. – Славяноведение, 1995, № 5, с. 70; *Медведева, О.* Проблемът за българската емиграция..., с. 157; *Медведева, О.* Когда говорят документы..., 208–218; Внешняя политика России... Т. 8 (16), с. 5. Изключенията от тази постановка не са много. Вж. напр. изследването на Самуил Бернщейн: *Бернщейн, С.* Цит. съч., 327–342.

ingly, the authors who interpret Russian policy in this vein base their arguments specifically on diplomatic correspondence from the period.²⁴

Even current Bulgarian historiography ignores many significant topics directly related to the Bulgarian migration. The nineteenth-century observers have already stated the profound demographic and economic consequences for the Bulgarian ethnic community in the affected areas. Nevertheless, the decade after 1829, when the abandoned settlements in the Ottoman Empire were gradually recovering, has not been sufficiently studied. The attitude of the Sublime Porte and the local authorities to the Bulgarian emigration has never been the object of adequate research. The response of the Muslim population in these regions and the attitude of the other Bulgarians to the migration and its consequences have not been discussed. The subsequent Ottoman policy of encouraging the emigrants' return has not received serious attention. This transitional period for the Bulgarians was part of the greater process of reform in the Ottoman Empire and it is potentially an appropriate vantage point for a study of the changes in the local power structures and the interpersonal, socio-political and economic relations and dependencies at the local level. The mechanisms for the social and psychological adaptation of the refugees in the host countries have been insufficiently studied. Only some recent studies have begun to address the adaptation and the rationalization of the mass emigration into the collective memory of the community.²⁵

Let us revert to the place of Bulgarians in the Russian imperial policy during the 1820s–1830s. The role of Russia as the mastermind of the Bulgarian emigration after the signing of the Peace Treaty of Adrianople can be interpreted correctly only if understood in the context of the general Russian strategy for the defense of Southern Russia, for its settling and economic development.²⁶

SOME ASPECTS OF RUSSIAN MIGRATION POLICY UNTIL THE BEGINNING OF THE 1830S AND ITS IMPLICATIONS FOR THE BULGARIANS

The Russian policy to stimulate migrations of Christians from the Ottoman Empire and the Austrian monarchy started under Peter I (1682–1725, emperor

---

²⁴ Successful policy implementation, however, often requires some difference between publicly declared intentions and real actions. At thirty one years of age, Emperor Nicholas I was already aware of this in 1827. On the occasion of the forthcoming parley with Persia, he commented in front of general Paskevich on the *rules of the oriental policy*, where “lie and deceit” aren’t considered vices if only “they provide an opportunity for gaining any benefit.” *Внешняя политика России...* T. 7 (15), p. 71–72, doc. 26.

²⁵ *Drosneva, E., M. Kirova. Wars and Migrations: Field Observations, 1828–2009.* – In: *Mitev, P., I. Parvev, M. Baramova, V. Racheva*, (eds.). *Empires and Peninsulas. Southeastern Europe between Karlovitz and the Peace of Adrianople, 1600–1829.* Berlin, 2010, 271–279, and cited bibliography.

²⁶ In this article we do not discuss in detail Russian settlement policy. It is interpreted, however, as a consistent imperial policy for assimilation of the new frontier territories with a focus on the period of the Bulgarian migration.

предприетите, но закъснели частични действия на някои руски чиновници²³ за ограничаване на изселването) са продиктувани от стремежа за предотвратяване изострянето на отношенията с Портата след току-що подписания мир и предвид очакваната реакция на османската администрация срещу загубата на данъкоплатци от балканските и азиатските провинции на султана. Неслучайно авторите, които интерпретират руската политика в цитираната светлина, се позовават на дипломатическа кореспонденция от епохата²⁴.

И до днес остават неразработени съществени теми, пряко свързани с разглежданата тук масова българска миграция. Още наблюдателите от XIX в. констатираха сериозните демографски и икономически последици върху живота на българската етническа общност в засегнатите от изселването райони. Десетилетието след 1829 г. обаче, когато в Османската империя постепенно се възстановяват напуснатите селища, не е изследвано достатъчно. Проблемът за отношението на Високата порта и на местните власти към българското изселване не е разработван самостоятелно. Не е коментирана реакцията към преселението и последиците от него на живеещото в региона мюсюлманско население, както и на останалите българи. Не е проучвана сериозно последвалата политика на Османската империя за поощряване завръщането на емигрантите. Този преходен за българите период е част от голямата тема за реформите в империята на султана и носи потенциал за изследване на промяната във властовите структури по места и личностните политико-социални и стопански връзки и зависимости на микроиво. Слабо проучвани са и механизмите за социално и личностно приспособяване на бежанците в държавите, в които се установяват. Едва в последните години²⁵ се изследва адаптацията и осмислянето на масовото изселване в колективната памет на общността.

Да се върнем обаче към темата за мястото на българите в руската имперска политика от 20-те и 30-те години на XIX в. Ролята на Русия като първоначален подбудител и организатор на българското изселване след подписването на Одринския мир може да бъде върно преценена само ако се разглежда в контекста на цялостната руска политика по отбрана, заселване и икономическо развитие на Южна Русия²⁶.

---

²³ Такъв е напр. временно назначеният през пролетта на 1830 г. за руски консул в Сливен чиновник от руското посолство в Цариград Герасим Ващенко. Може да се отбележи, че още на 13 януари 1830 г. ген. И. Дибич предвижда мащабите на предстоящото изселване и уведомява за това императора чрез ген. Чернишев. Главкомандващият е добре запознат със ситуацията в българските земи и смята за „полезно да не отслабваме в този край християнското население“. *Мещерюк, Ив.* Цит. съч., 81–82.

²⁴ Много често обаче за уметелото реализиране на успешна политика е нужна преднамерена разлика между публично декларираните намерения и реални действия. Това добре е разбирал 31-годишният император Николай I още през 1827 г. Тогава по повод предстоящите мирни преговори с Персия той коментира пред ген. Паскевич *правилата на източната политика*, в която „лжата и измамата“ не се считат за пороци, ако „предвиждат възможност за получаване на някаква изгода“. *Внешняя политика России...* Т. 7 (15), с. 71–72, док. 26.

²⁵ *Drosneva, E., M. Kirova.* Wars and Migrations: Field Observations, 1828–2009. – In: *P. Mitev, I. Parvev, M. Baramova, V. Racheva.* (eds.). *Empires and Peninsulas. Southeastern Europe between Karlovitz and the Peace of Adrianople, 1600–1829.* Berlin, 2010, 271–279 и пос. лит.

²⁶ В студията руската колонизационна политика не се разглежда детайлно. Тя се интерпретира като принципно следвана и трайна имперска политика за усвояване на новите гра-

from 1721). In 1715 he issued a decree on allocating land in the large provinces of Kiev and Azov for the settling of Moldavian, Wallachian and Serbian officers and soldiers and on supplying them with adequate annual financial and food support. These measures were related to the formation of Hussar regiments according to national-territorial affiliations; the measures were aimed at ensuring security at the western and southern borders.²⁷ The practice of transplanting militarized Russian population started at the same time and with the same aim. Although at first the policy of displacement was used as a punishment for disobedience, after 1722 and the so-called Caspian campaign against the Persian fortress of Derbent it acquired a new aspect. Emperor Peter I ordered the construction of a special fortress, called the Saint Cross, and the resettlement of 1,000 Don Cossacks to serve as its garrison and frontier security guard.²⁸

Between the death of Emperor Peter I in 1725 and the ascension of Empress Catherine II in 1762 there had been eight coups d'états in Russia. Each new leader "would replace the members of the ruling elite."²⁹ Such *dynamics* are not supposed to lead to the establishment of a lasting political strategy and policy. This supposition is disproved however by the Russian colonizing policy, and particularly its success in guarding the border, reinforcing the army, and the gradual but permanent economic reclamation of the steppes. Difficulties were not insignificant. Researchers stress the pervasive lack of "material and human resources" to protect the southern Russian frontier. Therefore, as early as in the 1740s under Empress Elizabeth Petrovna (1741–1761), a project to fortify the border and to settle farmers there (Russian colonists, escaped serfs or immigrants) was worked out along with plans for military colonization.³⁰

With that end in view the Russian government started a practice of dispatching officers and officials abroad to recruit Christians, mostly among the Austrian Serbs, to settle in the Southern Russian territories. The initiative was facilitated by the demilitarization undertaken in the mid-18th century in some parts of the Austrian Military border along the Middle Danube and by the transition of these territories under the jurisdiction of Hungarian civil authorities. As a result of a settlement between Vienna and Petersburg in 1751–1752 the so-called New Serbia and Slavo-Serbia were established and populated. Military colonists were organized in military-type settlements and separated in Hussar and infantry regiments. They received in "eternal and hereditary possession" land and annual financing in accordance with their rank, and in peacetime they were allowed to engage in trade and crafts. In 1760 the two regions had a population of 26,000, settled in 122

---

²⁷ Recruitment of migrants, especially from the Austrian territories, and their transportation to the Russian borders was carried out secretly. *Лециловская, И.* Сербь в России. – Вьв: Славянские народь..., 277–279; *Белова, Е.* Русско-турецкие войны и миграционная политика России в первой половине XVIII в. – Вопросы истории, 2008, № 5, п. 141.

²⁸ *Шишов, А.* Казачь атаманы. М., 2008, п. 95, 98, 101. See also: Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., п. 7, 14.

²⁹ *Каменский, А.* Российская империя в XVIII веке: традиции и модернизация. М., 1999, п. 137.

³⁰ *Белова, Е.* Op. cit., п. 144.

НЯКОИ АСПЕКТИ НА РУСКАТА ПРЕСЕЛНИЧЕСКА ПОЛИТИКА ДО НАЧАЛОТО
НА 30-ТЕ ГОДИНИ НА XIX В. И БЪЛГАРИТЕ

Руската политика за поощряване на преселвания на християни от Османската империя и от Австрийската монархия започва при Петър I (1682–1725, император от 1721 г.). През 1715 г. той издава указ за заделяне на земя в Киевска и в Азовска губерния за заселване на молдовски, влашки и сръбски офицери и войници със съответна годишна парична и продоволствена издръжка. Тези мерки са свързани с формирането на хусарски полкове по национално-териториален признак и цялът обезпечаване охраната на западните и южните граници²⁷. Затова и практиката за разместване на военизирано руско население със същата цел води началото си от това време. Първоначално приложена като мярка срещу неподчинение, тази политика придобива нов облик след 1722 г. и т.нар. каспийски поход срещу персийската крепост Дербент. Император Петър I нарежда построяването на специална крепост Свети Кръст, а за гарнизонна служба и погранична стража заповядва преселването на 1000 донски казаци²⁸.

От смъртта на император Петър I през 1725 г. до възкачването на императрица Екатерина II през 1762 г. в руската история са извършени осем преврата, а всеки нов владетел „по правило сменя персоналия състав на управляващата върхушка“²⁹. Подобна *динамика* сякаш не предполага утвърждаване на трайни принципи в политиката. Това предположение обаче се оборва от фактите за следването на руската колонизаторска политика с цел охрана на границата, попълване на армията и постепенно, но трайно стопанско усвояване на степите. Това не означава, че трудностите, които трябва да се преодоляват, са малко. Сред сочените от изследователите проблеми се откроява недостигът на „материални и човешки ресурси“ за надеждна защита на южноруската гранична зона. Затова още през 40-те години на XVIII в. при императрица Елизавета Петровна (1741–1761) се разработва проект за укрепване на пограничните линии и заселването им със земеделци (колонисти, чужди емигранти и избягали крепостни селяни) и военна колонизация³⁰.

С тази цел започва широко да се практикува изпращането на офицери и чиновници зад граница, за да агитират християни, главно от австрийските сърби, за заселване в южните руски територии. Това е благоприятствано

нични с Османската империя територии. Проблемът се търси в развитие и с акцент върху хронологически отрязък, пряко свързан с българската проблематика.

²⁷ Вербовката на преселниците, особено в австрийските владения, както и придвижването им до руските граници се извършват тайно. *Лециловская, И.* Сърбы в России. – Във: *Славянские народы...*, 277–279; *Белова, Е.* Русско-турецкие войны и миграционная политика России в первой половине XVIII в. – *Вопросы истории*, 2008, № 5, с. 141.

²⁸ *Шишов, А.* Казачьи атаманы. М., 2008, с. 95, 98, 101. Вж. също: *Хронологический указатель материалов для истории инородцев...*, с. 7, 14.

²⁹ *Каменский, А.* Российская империя в XVIII веке: традиции и модернизация. М., 1999, с. 137.

³⁰ *Белова, Е.* Цит. съч., с. 144.

towns and villages. In the mid-18th century among the Slav immigrants in the New Russian steppes there were around 1,600–1,800 Bulgarians.³¹

Under Empress Catherine II (1762–1796) the Russian immigration policy saw a new development that affected the future Bulgarian immigration in the Russian Empire. Catherine II continued the efforts of her predecessors for recruitment of Christian immigrants from the Balkans and from the frontier areas of the Habsburgs for the Hussar regiments. On her ascendance to the throne she issued a manifest which summoned foreigners to settle in Russia. At the same time the Empress initiated political and administrative changes aiming at the administrative centralization of the areas along the southwestern border inhabited by privileged colonists. In 1762 the Office for Supervision of Foreign Settlers, presided by count Grigoriy Orlov, was founded by imperial order. Soon New Serbia and Slavo-Serbia were transformed administratively and included in one of the many Russian provinces, New Russia, established in 1764. Imperial manifests were issued providing privileges to attract German and Balkan Christian colonists, but these were now encouraged to settle as farmers and craftsmen.³²

The extension of the southern Russian borders and the strategic and economic interests of the Empire in Crimea and Transcaucasia led to further changes. After the Treaty of Kuchuk-Kainarji (1774) the province of New Russia encompassed new lands along the northern Black Sea shore. The shift of the borders eliminated the need of semi-autonomous Cossack governance in the Ukrainian territories that had lasted for almost two centuries and was known as the Zaporizhian Sich. The formal reasons for the abolishment of the system of self-governance in 1775 were the crushing of the riot led by Yemelyan Pugachev and the crackdown on heresy. After the annexation of Crimea in 1783 New Russia was turned into Ekaterinoslavsko namestnichestvo (a district named after Catherine II the Great).³³ The Russian-Ottoman wars of 1768–1774 and 1787–1791 resulted in the first compact groups of Bulgarian immigrants coming to New Russia. Although there is no precise data on the number of Bulgarian immigrants at that time, it is

---

³¹ See more in: Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., 59–60; *Костяшов, Ю.* Сербские граничары. – Вопросы истории, 1997, № 5, 143–144; *Челак, Е.* *Op. cit.*, p. 26. *Медведева, О.* Переселение болгар в Россию. – ВЪв: Славянские народы..., 299–301; *Лециловская, И.* *Op. cit.*, 283–286, 295; *Станчев, М.* *Op. cit.*, 17–18.

³² One of the reasons for withdrawing the special status of the military settlements was their inefficiency as well as the widespread corruption and the permanent quarrels between the settlers, the local residents, and the neighboring Cossacks. Some researchers point out that by 1764 the huge sum of seven million rubles had been spent for New Serbia alone: *Лециловская, И.* *Op. cit.*, p. 288.

³³ Some of the former Zaporozhians found refuge and an opportunity to pursue their traditional way of life at the mouth of the Danube under Ottoman rule. Later others settled in Banat by permission of the Austrian Emperor Joseph II (1765–1790). Still others were settled between the rivers Western Bug and Dniester by Prince Grigoriy A. Potyomkin-Tavricheski, who rehabilitated the Cossack army during the Russo-Turkish war of 1787–1791. He was the architect of the Russian settlement policy in Crimea and as a statesman began its actual implementation. *Водарский, Я., О. Елисеева, В. Кабузан.* Население Крыма в конце XVIII – конце XX веков. (Численность, размещение, этнический состав). М., 2003, p. 70, 78, 87–88; *Шишов, А.* *Op. cit.*, 133–138, 141, 156–157, 160–163; *Костяшов, Ю.* *Op. cit.*, p. 141; *Лециловская, И.* *Op. cit.*, p. 288 and cited bibliography. Following the Peace of Iassy (1791), Ochakov and later Bessarabia in 1812 were also added to New Russia.

от предприетата в средата на XVIII в. демилитаризация на отделни части от австрийската Военна граница в района на Средното Подунавие и преминаването на тези територии под юрисдикцията на унгарски граждански власти. В резултат на постигнатите договорки между Виена и Петербург и предприетите конкретни стъпки, през 1751–1752 г. се създават и заселват т.нар. Нова Сърбия и Славяносърбия. Военните колонисти са организирани в селища от типа на военните и разпределени в хусарски и пехотни полкове. Те получават във „вечно и потомствено владение“ земя, годишно финансиране съгласно военния чин, който имат, а в мирно време могат да се занимават с търговия и занаяти. През 1760 г. населението на двете области вече е повече от 26 000 души, въдворени в 122 населени пункта. В средата на XVIII в. сред славянските заселници в Новорусийските степи има и около 1600–1800 българи³¹.

Важни акценти в руската преселническа политика и с оглед българската тематика бележи управлението на императрица Екатерина II (1762–1796). Тя продължава опитите на своите предшественици за вербуване на християнски изселници от Балканите и от Хубсбургските погранични райони за хусарските полкове. Още с встъпването си на престола, Екатерина II издава Манифест, с който призовава иноземците да се заселват в Русия. Новата владетелка обаче предприема политико-административни промени с оглед централизиране управлението на тези привилегирани колонистки райони по югозападната граница. С императорски указ от 1762 г. се създава Канцелария за надзор на чуждестранните заселници, ръководена от граф Григорий Орлов. Скоро земите на Нова Сърбия и Славяносърбия са трансформирани и включени в една от многото руски губернии – наречена Новорусийска и учредена през 1764 г. Издадени са императорски манифести, съдържащи привилегии, които целят привличането на немски и балкански християнски колонисти, но те вече са стимулирани да се заселват като занаятчии и земеделски стопани³².

Разширяването на южните руски граници и стратегическите и икономическите интереси на империята в Крим и Закавказието водят до още промени. След Кючук-Кайнарджийския мир (1774) в Новорусийската губерния са включени нови земи от Северното Причерноморие. С преместването на границата отпада необходимостта от просъществувалото почти два века полусамостоятелно казашко управление в украинските територии, известно повече като Запорожка сеч. Формалният повод за унищожаването му през 1775 г. е потушаването на бунта на Емелян Пугачов и борбата с ересите. След присъединяването на Крим към Русия през 1783 г. Новорусийският край е пре-

---

³¹ Повече вж.: Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., 59–60; *Костяшов, Ю.* Сербские граничары. – Вопросы истории, 1997, № 5, 143–144; *Челак, Е.* Цит. съч., с. 26; *Медведева, О.* Переселение болгар в Россию. – Във: Славянские народы..., 299–301; *Лециловская, И.* Цит. съч., 283–286, 295; *Станчев, М.* Цит. съч., 17–18.

³² Една от причините за ликвидиране на особения статус на териториите на военните поселения е тяхната неефективност, ширеща се корупция, постоянни спречквания с местните жители и съседните казашки поселения. Изследователи твърдят, че докъм 1764 г. само за Нова Сърбия е изразходвана огромната сума от 7 млн. рубли – *Лециловская, И.* Цит. съч., с. 288.

well-known that the majority of them entered the newly formed military detachments. Along with other settlers from the Ottoman Empire and former Zaporozhian Cossacks, they formed the so-called Black Sea Cossack army.³⁴

Colonization has clearly proven its effectiveness since the Roman Empire, shortly after the conquest of the hostile regions along its frontiers, settled there loyal citizens from the interior. Researchers of global migrations appropriately focus on the myth of the Trojan hero Aeneas, who survived the destruction of Troy and settled in Latium in Italy, where he founded a dynasty. Not incidentally, Aeneas was depicted in Roman mythology as a warrior-turned-colonist.³⁵ A clear indication of the effectiveness of the Russian colonization policy was the fact that in 1787 when Empress Catherine II visited New Russia the population of the province had already reached 700,000 people.³⁶

It should be pointed out that the resettlement of Bulgarians from the Ottoman Empire to Russia was carried out as an illegal operation in peacetime. According to the treaties of Kuchuk-Kainarji (1774) and Iassy (1791), only the inhabitants of the Danubian principalities of Wallachia and Moldova were entitled to immigrating in Russia.³⁷ Yet many Bulgarians lived in the two principalities. The resettlement of Christians beyond the Danube in Russia was not regulated by any other treaties. This circumstance, reinforced by the neighborly relations between the two empires during part of the rule of Emperor Paul I (1796–1801) and Sultan Selim III (1789–1807), obstructed legal migration.

Migration did not stop, however. On the contrary, a new tendency in the Russian policy was launched towards immigration of Bulgarians to South Russia, which became quite obvious at the beginning of the rule of the next Russian Emperor, Alexander I (1801–1825). I refer to the support of the Russian ambassadors in Constantinople and the Russian consuls in Wallachia and Moldova, as well as the Kherson military governor Armand Emmanuel du Plessis, Duc de Richelieu, to the illegal transfer to Russia, by land and by sea, of hundreds of Bulgarian refugees. They originated mostly from Thrace and the Black Sea coast, but there were also people who came from more distant territories, fleeing from the anarchy that swept large parts of the Balkan provinces of the Ottoman Empire. The preferred settlers were experienced farmers and stock-breeders, gardeners, vine-growers and craftsmen. They were accommodated for the most part in the Crimean Peninsula, in the districts of Kherson, Tiraspol and Odessa, and less in Southern Bessarabia.³⁸ The

---

³⁴ *Тютюнджиев, И.* Български военни формирования в Украйна през XVIII в. – Във: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 4. В. Търново, 1995, 132–134; *Дойнов, С.* Българите в Украйна и Молдова..., 5–58; *Державин, Н.* *Op. cit.*, p. VI; *Носкова, И.* *Op. cit.*, 66–67; *Медведева, О.* *Op. cit.*, 301–303; *Белова, Е.* Внутренняя политика российского правительства по заселению... – Във: Славянские народы..., p. 238, 243–244.

³⁵ See more in: *История на човешките миграции...*, p. 50.

³⁶ *Лециловская, И.* Сербы в России... – Във: Славянские народы..., p. 288.

³⁷ *Медведева, О.* *Op. cit.*, 305–306.

³⁸ *Державин, Н.* *Op. cit.*, p. VI; *Трайков, В., Н. Жечев.* *Op. cit.*, pp. 53, 55–56; *Георгиева, И.* Българите в Крим. – Във: Българите в Крим..., p. 8, 10; *Носкова, И.* *Op. cit.*, 69–74; *Берницеин, С.* Из истории болгарских поселений в Крыму (По материалам Одесского исторического архива). – Във: Изследвания в чест на М. С. Дринов. С., 1960, 273–281.

върнат в Екатеринославско наместничество³³. Водените от Екатерина II две руско-турски войни, от 1768–1774 и от 1787–1791 г., поставят началото на първите компактни заселвания и на българи в Новорусия. И макар да няма точни данни за броя на българските преселници от това време, повечето от тях формират нови военни части. Заедно с други преселници от Османската империя и *бивши* запорожки казаци, те образуват т. нар. Черноморска казашка войска³⁴.

Всъщност колонизационната политика е доказала резултатността си още от времената на Римската империя, която скоро след завладяването на враждебните области по граничните си територии ги населва с лоялни преселници от вътрешността. Изследователите на световните миграции удачно акцентират върху мита за троянския герой Еней, който се спасява след разорението на Троя и се преселва в областта Лациум в Италия, където впоследствие основава династия. Едва ли случайно в римската митология Еней е обрисуван като воин, превърнал се в колонист³⁵. За резултатността на руската колонизационна политика говори фактът, че през 1787 г., когато императрица Екатерина II посещава Новорусия, населението на провинцията вече е 700 000 души³⁶.

Трябва обаче да се отбележи, че преселването на българи от Османската империя в Русия в мирно време става по нелегален път. По условията на Кючук-Кайнарджийския (1774) и на Яшкия (1791) договор право на свободно преселване в Русия получават само жителите на дунавските княжества Влахия и Молдова³⁷. Действително, там по това време живеят и много българи. Но преселването на християни отвъд Дунав в Русия не е регламентирано от никакви други договори. Това, както и добросъседските отношения между двете империи през част от управлението на император Павел I (1796–1801) и султан Селим III (1789–1807), препятства легалната миграция.

---

³³ Част от бившите запорожци намират убежище и възможност да продължат досегашния си начин на живот в делтата на Дунава под властта на турския султан. Други по-късно се заселват в Банат с позволението на австрийския император Йосиф II (1765–1790). Трети са привлечени по време на руско-турската война от 1787–1791 г. от княз Григорий А. Потьомкин-Таврически, който възстановява казашката войска, като ги заселва между реките Западен Буг и Днестър. Той е държавникът, който разработва основите на руската преселническа политика в Крим и започва да я прилага. *Водарский, Я., О. Елисеева, В. Кабузан*. Население Крима в конце XVIII – конце XX веков. (Численность, размещение, этнический состав). М., 2003, с. 70, 78, 87–88; *Шишов, А.* Цит. съч., 133–138, 141, 156–157, 160–163; *Костяшов, Ю.* Цит. съч., с. 141; *Лециловская, И.* Цит. съч., с. 288 и пос. лит. След Яшкия мир (1791) в Новорусия влиза и Очаков, а през 1812 г. – и Бесарабия.

³⁴ *Тютюнджиев, Ив.* Български военни формирования в Украйна през XVIII в. – Във: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 4. В. Търново, 1995, 132–134; *Дойнов, Ст.* Българите в Украйна и Молдова..., 5–58. *Державин, Н.* Цит. съч., с. VI; *Носкова, И.* Цит. съч., 66–67; *Медведева, О.* Цит. съч., 301–303; *Белова, Е.* Внутренняя политика российского правительства по заселению...; *Лециловская, И.* (ответств. ред.). Славянские народы..., с. 238, 243–244.

³⁵ Повече: История на човешките миграции..., с. 50.

³⁶ *Лециловская, И.* Сербы в России... – Във: Славянские народы..., с. 288.

³⁷ *Медведева, О.* Цит. съч., 305–306.

details of the process such as preparations, mechanisms for recruitment and concealment of the emigrants, the financial provision for all links along the chain as well as for the direct organizers, many of whom were Balkan employees of the Russian missions, were elaborated on for the first time by the Soviet historian Victor Grachev (1926–2010), an expert on the history of the Southern Slavs in the first half of the 19th century. Grachev’s interesting yet not quite popular article examines the role of the Russian government in the successful organization of illegal and exploitative human trafficking. (Accuracy requires to note that when Gradichev wrote in 1981 about the Bulgarian migration of 1800–1806, he did not employ the present-day terminology used in this paper.) From 1800 through 1805, as a result of secret arrangements, 3,731 people “of this very useful in agriculture and tirelessly hardworking nation [i.e. Bulgarians]” were transported by sea; twelve piasters were paid for each person to the ships’ captains.³⁹

The Russo-Turkish War of 1806–1812 put an end to the secret resettling of Christian subjects of the Sultan on the right bank of the Danube. One of its consequences was the first organized mass migration of Bulgarians to Russia. Many documents about these events have been published and many of the facts and aspects have been studied. During the war of 1806–1812, however, the Russian government had not yet settled on a strategy for the future status of the settlers. Already in May 1805 the provincial authorities in Crimea were ordered to acquire land from the local estates and to hand it in possession of the Supervisor of the Crimean colonies for the settling of the Bulgarian colonists. An imperial decree from September 1, 1807 bestowed additional privileges to the Bulgarian settlers in Russia. It provided 60 tenths⁴⁰ for each family “in perpetuity.” These measures proved hard to put into practice mainly because a significant part of the land in Crimea and Bessarabia was private. As a result, the first attempt to accommodate the immigrants from 1807–1808 ended with many being resettled in the interior of New Russia, where they were awarded with “all the benefits, advantages and patronages of the law, prescript to the Russian nationals by birth.”⁴¹ In practice,

---

³⁹ *Грачев, В.* Към въпроса за преселването на българи в Русия в началото на XIX в. (1800–1806 г.). – Във: *Българското възраждане и Русия*. С., 1981, 264–289. See also: Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., p. 60, 156; *Станчев, М.* Op. cit., p. 25. Later authors describe the initial settling of Bulgarians on Crimea as “considered carefully and adequately organized by the authorities.” See: *Носкова, И.* Op. cit., p. 71, 81. Traditional interpretations of Soviet historiography on the nature of the migration policies of the Russian Empire have been recently re-introduced with the assertion that the Slavs’ migration to Russia represented “the humane aspect of the Petersburg’s policy on the Balkans”: *Лециловская, И.* (ed.). *Славянские народы...*, 312–313; *Медведева, О.* *Българские переселения в Россию в политике российского государства в XVIII – первой трети XIX вв.* – Във: *Славянский мир в третьем тысячелетии. Россия и славянские народы во времени и пространства*. М., 2009, 35–38.

⁴⁰ A tenth is equal to 10,925 decares. Cited: *Челак, Е.* Op. cit., p. 29.

⁴¹ *Трайков, В., Н. Жечев.* Op. cit., 58–67; *Носкова, И.* Op. cit., 73–74, 79; *Челак, Е.* Op. cit., 28–29; *Грек, И.* *Органи на управление на „заддунавските преселници” през първата половина на XIX в.* – Във: *Българите в Северното Причерноморие*. Т. 3. В. Търново, 1994, p. 127; *Багратион в Дунайских княжествах*. Сб. документов. Т. 3. М., 1949; *М. И. Кутузов*. Сб. документов. Състав. *Л. Г. Бескровнаго*. Т. 3, М., 1952; *Кутузов в Дунайских княжествах*. Сб. документов. Състав. *Н. В. Березняков*. Кишинев, 1948.

Това не означава, че емиграцията спира. Напротив, набелязва се нова тенденция в руската политика по преселване на българи в Южна Русия, която се проявява най-отчетливо в началото на управлението на следващия руски император – Александър I (1801–1825). Става дума за съпричастността на руските посланици в Константинопол и на руските консули във Влахия и Молдова, както и на херсонския военен губернатор Емануил О. Дюк-де Ришельо, към нелегалното прехвърляне по суша и по море на семействата на стотици български бежанци, спасяващи се от анархията, обхванала по това време голяма част от балканските провинции на Османската империя. Те произхождат предимно от Тракия и Черноморието, но има и такива, които идват от по-далечни територии. Предпочитани заселници са добрите земеделци и скотовъдци, градинари, лозари и занаятчии. Настанявани са основно на Кримския полуостров, в Херсонски, Тирасполски и Одески окръг, и по-малко в Южна Бесарабия³⁸. Предварителната подготовка, механизмите за издирване и укриване на изселниците, финансовото подсигуряване на всички звена по веригата, както и на преките организатори, много от които *балканци*, чиновници на руските мисии, за първи път са детайлно показани от съветския историк Виктор П. Грачев (1926–2010), специалист по история на южните славяни от първата половина на XIX в. Неговата интересна и немного популярна статия практически разглежда участието на руското правителство в успешното организиране на нелегални канали за трафик на хора (коректността изисква да се посочи, че през 1981 г., изследвайки преселенията на българи в Южна Русия в периода 1800–1806 г., авторът не е използвал популярната днес терминология). В резултат на това от 1800 до 1805 г. включително само по море са превозени 3731 души „от този много полезен в земеделието и неуморимо трудолюбив народ“, като за всеки човек на шкиперите на корабите са заплатени по 12 пиастра³⁹.

Руско-турската война от 1806–1812 г. слага край на тайното преселване на християнски поданици на султана от десния бряг на р. Дунав. Една от нейните последици е първото организирано масово изселване на българи в Русия. За тези събития са публикувани интересни документи, много от

---

³⁸ *Державин, Н.* Цит. съч., с. VI; *Трайков, В., Н. Жечев.* Цит. съч., с. 53, 55–56; *Георгиева, Ив.* Българите в Крим. – Във: *Българите в Крим...*, с. 8, 10; *Носкова, И.* Цит. съч., 69–74; *Бернцейн, С.* Из истории болгарских поселений в Крыму. (По материалам Одесского исторического архива). – Във: *Изследвания в чест на М. С. Дринов.* С., 1960, 273–281.

³⁹ *Грачев, В.* Към въпроса за преселването на българи в Русия в началото на XIX в. (1800–1806 г.). – Във: *Българското възраждане и Русия.* С., 1981, 264–289. Вж. също: Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., с. 60, 156; *Станчев, М.* Цит. съч., с. 25. Следващи автори определят началното заселване на българите в Крим като „щателно обмислено и достатъчно добре организирано от властите“. Вж. у: *Носкова, И.* Цит. съч., с. 71, 81. Някои традиционни трактовки на светската историография за характера на преселническата политика на руската империя напоследък бяха отново актуализирани с твърдението, че „преселническото движение“ на славяните в Русия усилва „хуманния аспект на балканската политика на Петербург“: *Лециловская, И.* (отв. ред.). *Славянские народы...*, 312–313; *Медведева, О.* Болгарские переселения в Россию в политике российского государства в XVIII – первой трети XIX вв. – Във: *Славянский мир в третьем тысячелетии. Россия и славянские народы во времени и пространстве.* М., 2009, 35–38.

this meant expanding serfdom over the refugees, and was met with considerable resistance.

The arrangements regarding the civil status and assimilation of Bulgarian refugees during this long Russo-Turkish war obviously caused some difficulties to the Russian commanders-in-chief. General Mikhail Kutuzov (1745–1813) placed refugees under the care of a special official, state chancellor Coronelli. The reluctance of a great part of the Bulgarian emigrants in the Danubian principalities to be transplanted to Bessarabia and the attempts of some representatives of the Bulgarian political elite to find a way out of this predicament have been discussed in historiography. Led by the bishop Sophronius of Vratsa (1739–1813), a group of Bulgarian notables suggested to the Russian authorities a project for giving territorial, cultural, educational, and judicial autonomy to the Bulgarian emigrants in Wallachia and Moldova after the Peace Treaty of Bucharest (1812). The proposed district would include the areas of temporary settlement on the left bank of the Danube.⁴² The project was not approved. With an eye on the forthcoming resettlement of the emigrants to Bessarabia, on the eve of the signing of the Peace Treaty of Bucharest on May 5, 1812, Coronelli organized the collection of comprehensive statistical data about them. His list, however, included Bulgarians that had settled in the principalities before 1806. It appears, consequently, that an attempt to point out an accurate number of Bulgarian emigrants during the war will be somewhat speculative.⁴³ It is noteworthy, however, that before the first Russo-Turkish War in the 19th century, in the district of Budzhak (the southern part of Bessarabia enclosed between the mouths of the rivers Danube and Dniester, nowadays in Moldova and Ukraine) there were around 8,000 Bulgarians that were Transdanubian emigrants. By 1819, the official Russian statistics about Bessarabia showed a much larger number of Bulgarian families, from 2,524 to 4,348.⁴⁴ These numbers include the families of Bulgarian volunteers who participated in the war on the Russian side. At first, they kept their militarized status in the new settlements.

---

⁴² Велики, К. Емигрирането на българите във Влахия по време на руско-турската война от 1806–1812 г. – Във: Страници от миналото на българския народ. С., 1987; Рачева, В. Неприметным образом. Начало болгарско-российских политических контактов при Александре I. – Российский исторический журнал Родина. М., 2009, № 6, 37–40.

⁴³ Coronelli was a governor of all territories conquered by the Russians on the right bank of the Danube. He was appointed in 1809 by the commander-in-chief general Petar I. Bagration (1765–1812) and granted extraordinary authority on all civil matters. The data Coronelli collected refers to 20,316 Bulgarian families numbering in total 87,037 people. Грачев, В. Към въпроса за преселването на българи..., p. 275; Дойнов, С. Преселнически движения от българските земи..., 300–301.

⁴⁴ Statistics about the number and dislocation of Bulgarians in Bessarabia and in Crimea during the first half of the 19th century, when the majority of the Bulgarian colonies in Russia were actually established, is included in: Челац, Е. Ор. cit., p. 28, 32; Дойнов, С. Ор. cit., p. 301; Носкова, И. Ор. cit., p. 80; Станчев, М., Ор. cit., p. 25, 27–30; Уварова, Е. Греко-болгарские колонии юга Украины в начале XIX в.: опыт сравнительного анализа. – Във: Университетски четения и изследвания по българска история. Ред. И. Баева, П. Митев. С., 2008, 145–155; Полторак. В. Основание болгарских колоний Херсонской губернии в начале XIX века в свете топонимических данных. – Във: Просвета и промяна. Сб. в чест на Румяна Радкова и по случай 150-годишнината на Болградската гимназия. С., 2010, 425–458.

фактологичните аспекти са изследвани. Трябва обаче да се отбележи, че по време на самата война руското правителство няма ясна стратегия за бъдещия статут на преселниците. За това говорят следните факти. Още през май 1805 г. е наредено на губернските власти в Крим да откупуват земя от местните помешчически имения и да я предават във владение на надзорника на кримските колонии, за да се използва за заселване на български колонисти. Следва и императорски указ от 1 септември 1807 г. за допълнителни привилегии на българските заселници в Русия, който предвижда по 60 десетини⁴⁰ на всяко семейство за „вечно потомствено ползване“. Тези мерки обаче се оказват трудно приложими до голяма степен поради факта, че значителна част от земята в Крим и в Бесарабия е в частни ръце. Затова и първият опит за устройване на новите преселници, резултат от военните кампании от 1807–1808 г., е свързан с разселването им във вътрешността на Новорусия, като им се дава правото да ползват „всички облаги, преимущества и покровителства на законите, предписани на руските поданици по рождение“⁴¹. Това на практика означава разпространяване на крепостното право върху бежанците и логично среща тяхната сериозна съпротива.

Явно регулирането на статута и положението на българските бежанци по време на тази дълга руско-турска война създава известни затруднения на руските главнокомандващи. Затова ген. Михаил И. Кутузов (1745–1813) поверява грижата за тях на специален чиновник – статски съветник Коронели. В литературата е коментирано нежеланието на голяма част от българските емигранти в Дунавските княжества да бъдат преселени в Бесарабия и опитите на отделни представители на българския политически елит от това време да намерят изход от създадалото се положение. Начело с епископ Софроний Врачански (1739–1813) те предлагат нереализиран тогава проект за предоставяне на териториална, културно-просветна и съдебна автономия на българските изселници във Влашко и Молдова след Букурещкия мир от 1812 г. Предвижданата област включва районите на временно заселване по левия бряг на р. Дунав⁴². С оглед на предстоящото преместване на преселниците в Бесарабия в навечерието на подписването на Букурещкия мир от 5 май 1812 г., Коронели организира събирането на подробна статистика за тях. В изготвения от него списък обаче са включени и българи, преселили се в княжествата преди 1806 г. Затова ми се струва, че опитът да се посочи точна цифра на изселените през войната българи ще е в известна сте-

⁴⁰ Една десетина е равна на 10,925 декара. Цит. по: *Челак, Е.* Цит. съч., с. 29.

⁴¹ *Трайков, В., Н. Жечев.* Цит. съч., 58–67; *Носкова, И.* Цит. съч., 73–74, 79; *Челак, Е.* Цит. съч., 28–29; *Грек, Ив.* Органи на управление на „заддунавските преселници“ през първата половина на XIX в. – Във: *Българите в Северното Причерноморие.* Т. 3. В. Търново, 1994, с. 127; *Багратион в Дунайских княжествах.* Сб. документов. Т. 3. М., 1949; *М. И. Кутузов.* Сб. документов. Т. 3. Състав. *Л. Г. Бескровнаго.* М., 1952; *Кутузов в Дунайских княжествах.* Сб. документов. Състав. *Н. В. Березняков.* Кишинев, 1948.

⁴² *Велики, К.* Емигрирането на българите във Влахия по време на руско-турската война от 1806–1812 г. – Във: *Страници от миналото на българския народ.* С., 1987; *Рачева, В.* Неприметным образом. Начало болгарско-российских политических контактов при Александре I. – *Российский исторический журнал Родина,* М., 2009, № 6, 37–40.

Emperor Alexander I continued the policy of his famous grandmother about restricting the freedoms of the Cossack regiments.⁴⁵ In 1803 he issued Rules for the Ural Cossack Army that marked another step for turning them into regular formations. A symbol of the new arrangements was the introduction of a standard uniform for the Cossacks, but the most essential aspect was the concentration of the civil and military power over the Cossacks in the hands of a single administrative authority. The reforms caused unrest and riots among the Cossacks, many of which were “staroobryadtsi” (“old-believers”). After the Peace Treaty of Bucharest (1812) when Bessarabia was added to Southern Russia, the need of frontier service on the Dniester diminished. One of the results of this was the transformation in 1817 of the Bugski Cavalry Cossack Regiment into an Ulan division. This reform affected around 600 families of Balkan immigrants, most of them Bulgarians, which were also included in the personnel of the so-called military settlements.⁴⁶

Obviously, the status of the Bulgarian colonists in Russia was established under Emperor Alexander I. However, for a number of reasons, including the Napoleonic Wars, the final decision on the issue was postponed until 1818. Then the Board of Trustees for the foreign settlers in the Southern part of Russia was established, presided by General Ivan Inzov (1777–1845) who reported directly to the Minister of Interior Affairs. In the following year, the Bulgarian settlers were granted rights of foreign colonists. A decree of the Governing Senate of December 29, 1819, followed by a written act of the Ministry of Interior Affairs of March 12, 1820, determined their social, economic, legal and administrative status. Fifty-seven Bulgarian colonies were organized in four colonial provinces: Kagulski, Prutski, Izmailski and Budzhashki districts, managed by the Bessarabian Office of Foreign Settlers.⁴⁷ The Bulgarian colonists were considered a special category of rural population. According to the documents, each of them

---

⁴⁵ The tendency of settling only married Cossacks in the frontier areas was firmly established at the end of the 18th century, when by Catherine II’s order Cossacks and their families were transplanted in the devastated Black Sea steppes in the Kuban region. Around 25,000 people were divided across 40 Cossack settlements. Their administration, despite the Cossacks’ resistance against the practice of serfdom and the occasional desertions, irreversibly progressed towards centralization. *Шишов, А. Оп. cit., p. 136.*

⁴⁶ *Ibid., 172–179, 194–195, 203; Копобеев, В. Българското националноосвободително движение. Идеология, програма, развитие. С., 1972, 170–171; Ячменихин, К. Экономический потенциал военных поселений в России. – Вопросы истории, 1997, № 2, 40–43.*

⁴⁷ Since we are discussing the Bulgarian migration to Bessarabia (the area between the rivers Prut and Dnepr was given the administrative name District of Bessarabia in 1813), our focus is on the administration of the Bulgarian colonists there. The administrative reorganization affected also the Bulgarians in Crimea, who used to be subordinate to the Offices of Kherson and Tauric and (along with the district of Bessarabia) were directly subordinate to the Board of Trustees and general Inzov. In 1818 the settlement of Bulgarians in Crimea was already discontinued and even an official order of the Ministry of Internal Affairs of August 5, 1819 was issued on this matter. See: *Хронологический указатель материалов для истории инородцев...*, p. 61; *Носкова, И. Оп. cit., p. 80; Челак, Е. Оп. cit., p. 28, 31; Водарский, Я., О. Елисеева, В. Кабузан Оп. cit., p. 79, 81, 92–93.* The colonist status of Bulgarians, as well as the other foreign colonists, was abolished in 1871, when they were given the same status as the former state peasants. See: *Белова, Е. Оп. cit.*

пен спекулативен⁴³. Все пак, с оглед конкретната тема на този материал, е интересно да се посочи, че преди първата за XIX в. руско-турска война, в областта Буджак (южната част на Бесарабия, заключена между устията на реките Дунав и Днестър, днес в Молдова и Украйна) има около 8000 души отвъддунавски преселници. Към 1819 г. официалната руска статистика за Бесарабия сочи нарастване на българските семейства от 2524 на 4348⁴⁴. В тези числа са включени и семействата на български доброволци, участвали на руска страна във войната, които първоначално запазват военизирания си статут в новите поселения.

Император Александър I продължава също така и политиката на своята знаменита баба по отношение ограничаване свободите на казашките полкове⁴⁵. Още през 1803 г. той издава „Правила за Уралската казашка войска“, които бележат поредната стъпка от превръщането им в регулярни формирования. Нововъведенията, чиито символен белег е уеднаквената униформа, но по същността си представляват съсредоточаване на гражданското и военното управление в един административен орган на власт, предизвикват въстания и бунтове сред казаците, голяма част от които са старообрядци. След Букурещкия мир от 1812 г., когато Бесарабия е присъединена към Южна Русия, необходимостта от погранична служба на р. Днестър отпада. Една от последиците на това е трансформирането през 1817 г. на Бугския конен казашки полк в уланска дивизия. Тази реформа се отразява и на около 600 семейства на балкански преселници, повечето от които са от българските земи. Те също са включени в състава на т. нар. военни поселения⁴⁶.

От изнесеното дотук е видно, че именно при император Александър I се оформя окончателният статут на българите колонисти в Русия. По редица причини, сред които са и Наполеоновите войни, крайното решение обаче е

---

⁴³ Коронели е назначен още през 1809 г. от главнокомандващия ген. Петър И. Багратион (1765–1812) за управляващ всички превзети от Русия територии на десния бряг на Дунав със специални правомощия по гражданските въпроси. Изготвената от него статистика включва 20 316 семейства с обща численост от 87 037 души. Вж.: *Грачев, В.* Към въпроса за преселването на българи..., с. 275; *Дойнов, Ст.* Преселнически движения от българските земи..., 300–301.

⁴⁴ Статистика за броя и разпределението по селища на българите в Бесарабия и в Крим през първата половина на XIX в., когато именно е оформена основната част от българските колонии в Русия, вж.: *Челак, Е.* Цит. съч., с. 28, 32; *Дойнов, Ст.* Цит. съч., с. 301; *Носкова, И.* Цит. съч., с. 80; *Станчев, М.* Цит. съч., с. 25, 27–30; *Уварова, Е.* Греко-болгарские колонии юга Украины в начале XIX в.: опыт сравнительного анализа. – Във: Университетски четения и изследвания по българска история. Състав. *И. Баева, Пл. Митев.* С., 2008, 145–155; *Полторак, В.* Основание болгарских колоний Херсонской губернии в начале XIX века в свете топонимических данных. – Във: Просвета и промяна. Сб. в чест на Румяна Радкова и по случай 150-годишнината на Болградската гимназия. С., 2010, 425–458.

⁴⁵ Тенденцията в граничните области да се заселват само семейни казаци е трайно утвърдена в края на XVIII в., когато по заповед на Екатерина II казаци и семействата им са заселени в опустошените черноморски степи на Кубанския край. Около 25 000 души са разпределени в 40 казашки селища, чието управление, въпреки съпротивата срещу закрепостяването и бягствата, неотменно върви към централизиране. *Шишов, А.* Цит. съч., с. 136.

⁴⁶ Пак там, 172–179, 194–195, 203; *Конобеев, В.* Българското националноосвободително движение. Идеология, програма, развитие. С., 1972, 170–171; *Ячменихин, К.* Экономический потенциал военных поселений в России. – Вопросы истории, 1997, № 2, 40–43.

received 60 tenths for use in perpetuity, without the right to sell it. The colonists were allowed to import in Russia property and goods to the value of 300 rubles per family without paying taxes. Theoretically, they were granted the opportunity to found factories, practice crafts, trade and sell goods throughout the country. They could also buy land as a private property, but out of the territory of the establishment. Bulgarians who settled in Bessarabia during and after the war of 1806–1812 were exempted from taxes and communal and military service for seven years, and those who came earlier – for three years. After this period, each family would pay 14 rubles a year in state taxes as well as a land tax of 15–20 kopecks per tenth.⁴⁸ The colonists were exempted from civil and military service as well as from sojourn and support of army staff at their homes in peacetime. The decree also guaranteed them “freedom of worship according to their customs.”⁴⁹

With regard to the Bulgarian topic, special attention deserves the Russian immigration policy in the first years of Emperor Nicholas I’s rule. Some facts were discussed in the beginning of this article where also emerged the main figures involved in the implementation of the imperial migration policy. Now I will pay attention to the migration of Orthodox Armenians from Persia and the Ottoman Empire to Russia, which was organized by Russia in the late ‘20s and the early ‘30s of the 19th century. The exploration of this event would allow for more adequate interpretation of contemporary Russian immigration policy regarding Bulgarians. A detailed comparison between the two topics would provide interesting, perhaps surprising parallels. However, here I will only attempt to outline some aspects of such a comparison:

- Figures and administrative structures with crucial role in the process of migration;
- Organization, protection and escort of the refugees’ convoys to the quarantine stations;
- Allocated financial resources for the enterprise;
- Specifics of the initial reception and accommodation of the refugees.

The migration of Armenians from Persia to Russia and their settlement in the newly acquired frontier province, which was purposely named Armenian, was established by Clause XV of the Treaty of Turkmachai (February 10, 1828). The

---

⁴⁸ After the new settlers arrived in 1830 some provisions were revised: the tenths of land in the colonist districts were decreased from 60 to 50 and the land tax was increased to 22 kopecks per tenth. Those settlers who due to the lack of vacant land were accommodated in settlements outside the Bulgarian colonies were allotted the same amount of land as the state Russian peasants (30 tenths) by an ordinance of the Committee of the Ministers from October 1830. *Челак, Е. Op. cit.*, 30–31; *Мецгерюк, И. Op. cit.*, 137–138.

⁴⁹ *Челак, Е. Op. cit.*, 29–33. The magnitude of the administrative reforms in the South Russian frontier territories which were undertaken by Emperor Alexander I can be understood better, if we bear in mind that the administrative, territorial, financial, and agrarian changes covered also the government of the Don Cossacks’ and the other military-cum-agricultural settlements. In 1818, a special commission was entrusted with suggesting changes in the regime of land ownership and financing of the Cossack settlements. It was led by the aforementioned general-aide-de-camp Alexander Chernishev, a future Military Minister under Emperor Nicholas I and an upholder of the immigration policy. See further details in: *Илчуков, А. Op. cit.*, p. 203, 219.

отложено до 1818 г. Тогава е създаден Попечителен комитет за чужди преселници в Южния край на Русия с председател ген. Иван Н. Инзов (1777–1845), пряко подчинен на министъра на вътрешните работи. На следващата година на българските преселници са предоставени права на чуждестранни колонисти. С указ на Управляващия сенат от 29 декември 1819 г., последван от писмен акт на Министерството на вътрешните работи от 12 март 1820 г., се определя тяхното социално-икономическо, правно и административно положение. Териториално обособените български колонии административно са организирани в 57 колонии в четири колонистки окръга: Кагулски, Прутски, Измаилски и Буджашки. Те са управлявани от Бесарабската кантора на чуждите преселници⁴⁷. Българските колонисти по статус са особена категория селско население. Съгласно документите те получават по 60 десетини земя за вечно ползване без право на покупко-продажба. Колонистите могат безмитно да внесат в Русия имущество и стоки на стойност до 300 рубли на семейство. На теория те могат да основават фабрики, да упражняват занаяти, да търгуват и продават стоки из цялата страна. Както и да закупуват земя в частна собственост, но извън територията на „въдворението“. Настанените в Бесарабия българи по време и след войната от 1806–1812 г. се освобождават от плащане на дължими данъци и повинности в срок от седем години, а дошлите по-рано – за три години. След изтичането на този срок всяко семейство изплаща годишно по 14 рубли държавни данъци и поземлен данък от 15 до 20 копейки на десетина⁴⁸. Колонистите се освобождават от гражданска и военна служба, от престой и издръжка на военни по домовете си в мирно време. Указът им гарантира „свобода на вярата по техните обичаи“⁴⁹.

⁴⁷ Тъй като в студията се разглежда българското преселение в Бесарабия (от 1813 г. Пруто-Днепровското междуречие получава административно наименование Бесарабска област), акцентът е върху организацията на българските колонисти тук. Трябва да се спомене обаче, че реорганизацията засяга и българите в Крим, които тогава са административно подчинени на Херсонска и на Таврическа кантора и заедно с Бесарабската са пряко подчинени на Попечителния комитет на ген. Инзов. Фактически обаче още през 1818 г. заселването на българи в Крим е прекратено, за което излиза и официално нареждане на Вътрешното министерство от 5 август 1819 г. Вж.: Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., с. 61; Носкова, И. Цит. съч., с. 80; Челака, Е. Цит. съч., с. 28, 31; Водарский, Я., О. Елисева, В. Кабузан. Цит. съч., с. 79, 81, 92–93; Колонисткият статут на българите, както и на другите чуждестранни колонисти е премахнат през 1871 г., когато те са приравнени по статут с бившите държавни селяни. Вж.: Белова, Е. Цит. съч.

⁴⁸ След идването на новите преселници от 1830 г. някои положения са ревизирани: десетините земя в колонистките окръзи са намалени от 60 на 50, а поземленият данък е увеличен на 22 копейки на десетина. За преселниците, които поради недостиг на свободна земя са настанени в селища извън българските колонии, наделите земя през октомври 1830 г. с постановление на Комитета на министрите дори са изравнени с тези на държавните руски селяни (30 десетини). Челака, Е. Цит. съч., 30–31; Мецгерюк, Ив. Цит. съч., 137–138.

⁴⁹ Челака, Е. Цит. съч., 29–33. Машабността на предприетите от император Александър I реформи в управлението на южноруските гранични територии може да се разбере по-добре, когато се отчете, че административно-териториални, поземлени и финансови промени обхващат също така управлението на донското казачество и на другите военизирани селища. През 1818 г. особена комисия е натоварена да предложи промени в режима на поземлени владения и финансиране на казашките поселения. Тя е оглавена от споменатия в началото на текста ген.-

process of resettlement was paced in accordance with Persia's promptly paying its war-contributions and with the deadlines for withdrawal of the Russian troops from the occupied Persian territories. The withdrawal deadlines were specified in an additional act of the treaty and bound to the payment of contributions.⁵⁰ The resettlement started in the early spring of 1828 from the vicinity of Maragi from where the Russian army had to withdraw in the end of March. Afterwards, in the end of May, it was turn of the emigrants from Urmiyski and Hoyski districts. "Eight thousand two hundred forty-nine families with a total number of approximately 45,000 people" were included. By preliminary calculations of the Russian government the emigrants would receive land lots, would be exempted from taxes for a period of six years, and the poorest among them would be granted a one-time financial aid. For that purpose, 50,000 rubles from the Persian contribution would be committed to the commander-in-chief general Ivan Paskevich.⁵¹

Behind the initiative for Armenian migration in Russia stood two Armenians, closely bound to Russian state and apologists of its role as a protector of the Orthodox Christians. The first of them is an official of the Russian Ministry of Foreign Affairs and, the aforementioned Colonel Christopher Ekimovich Abamalek-Lazarev (1786–1858), an heir of a wealthy and prominent Armenian family. In 1816 Lazarev, who played a major role in organizing the migration, had founded and backed financially the Institute of Oriental Languages in Moscow. Numerous published documents about Armenian immigration expose his direct participation in recruitment of immigrants on behalf of the Russian government during the war. Lazarev participated also in collecting the detailed statistics of the migrants' property status and in the preparations of preliminary lists of immigrants. His contribution to the organizing of the refugees' convoys is undoubted, along with his efforts to ease the difficulties of the emigration and to prevent the ruin of his compatriots who took the path of emigration. The second important figure involved in the organization of the Armenian mass migration to Russia in 1828 was the chief of the Armenian eparchy in Georgia, Bishop Nerses Ashtaraketsi (1771–1857).⁵² The activity of a wealthy Armenian lobby among the Russian rul-

---

⁵⁰ An Imperial decree from 21 march 1828 established "Armenian province" out of the former Erevan and Nakhichevan khanates, see: Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., р. 18; Присоединение Восточной Армении..., р. 446–451, doc. 245; Внешняя политика России... Т. 7 (15), р. 422–423, doc. 139, р. 692, n. 196. The Treaty of Turkmanchai provided a one-year period, during which all who wished were allowed to emigrate. For arrangement of property or other financial issues, however, were provided five years as well as an opportunity for authorization of special persons to represent the emigrants locally. The obstacles from the Persian government and the difficulties in realization of the procedure itself are probably among the reasons why the Peace Treaty of Adrianople's provisions regarding the same matters are simplified. The treaty of September 2, 1829, which gave legal opportunity for resettlement of Christian nationals of the Ottoman Empire, provided a period of only eighteen months for exchange of population and sale of property: Внешняя политика России... Т. 8 (16), р. 266–270, doc. 103.

⁵¹ Внешняя политика России... Т. 7 (15), р. 692–693, n. 196; Присоединение Восточной Армении..., р. 463–466, doc. 255. In comparison, in 1830 from the Asian provinces of the Ottoman Empire to Russia would migrate "more than 90,000 Armenians". *Мецгерок, И.* Op. cit., p. 200.

⁵² There are many published documents and comments about the two, see for instance: Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., р. 15; Внешняя политика России...

С оглед българската тематика особено внимание заслужава изследването на руската преселническа политика от първите години на управлението на император Николай I. В началото на студията вече бяха коментирани някои факти и бяха посочени основните лица, ангажирани с осъществяването ѝ. Сега ще обърна внимание на организираното в края на 20-те и в началото на 30-те години на XIX в. преселване в Русия на православни арменци от териториите на Персия и на Османската империя. Познаването на това събитие позволява да се прецени по-достоверно руската преселническа политика от това време и към българите. Едно подробно сравнение между двете изселвания би дало интересни, може би неочаквани паралели. Тук обаче само ще се опитам да го набележа в следните посоки:

- лица и структури, ангажирани с осъществяването му;
- организация, охрана и съпровод на бежанските кервани до карантинните пунктове;
- заделен финансов ресурс за успешно осъществяване на мероприятиято;
- дейност по посрещане и настаняване на бежанците.

Изселването на арменци, поданици на Персия, и целенасоченото им заселване в специално именуваната „Арменска“ новопридобита гранична за Русия провинция е легитимирано в чл. XV на подписания на 10 февруари 1828 г. Туркманчайски мирен договор. Етапите за осъществяването му са последица от прецизираните в допълнителния акт към договора срокове за изтегляне на руските войски от окупираните персийски територии, съобразно своевременното внасяне от страна на Персия на части от контрибуцията⁵⁰. Преселението започва през ранната пролет на 1828 г. от околностите на Мараги, откъдето руската армия трябва да се изтегли в края на март. След това, в края на май, се организират изселниците от Урмийски и от Хойски окръг. Обхванати са „8249 семейства с обща численост около 45 000 д.“. По предварителни разчети на руското правителство емигрантите ще получат поземлени участъци, ще бъдат освободени от данъци за шест години, на най-бедните от тях ще се предостави еднократна заемообразна финансова

адютант А. И. Чернишев, бъдещ военен министър при император Николай I и привърженик на преселническата политика. Повече вж.: *Шишов, А.* Цит. съч., с. 203, 219.

⁵⁰ С императорски указ от 21 март е образувана „Арменска област“ от бившите Ереванско и Нахичеванско ханства, вж.: *Хронологический указатель материалов для истории инородцев...*, с. 18; *Присоединение Восточной Армении...*, с. 446–451, док. 245, *Внешняя политика России...* Т. 7 (15), с. 422–423, док. 139, с. 692, бел. 196. Договорът от Туркманчай предвижда едногодишен срок, в който желаещите да се преселят могат да го направят. За уреждане на имуществени и други финансови въпроси са определени пет години и възможност за упълномощаване на специални лица, които да осъществят това на място. Пречките от страна на персийското правителство и трудностите по реализацията на тази процедура вероятно са сред причините в Одринския мирен договор да са предвидени по-опростени условия за същото. В договора от 2 септември 1829 г., който дава законова възможност за преселение на християни поданици на Османската империя, вече се предвижда срок от осемнадесет месеца за взаимна размяна на население и продажба на имущество: *Внешняя политика России...* Т. 8 (16), с. 266–270, док. 103.

ing circles is one of the crucial differences, easily detected by even a cursory comparison between the Armenian and the Bulgarian migrations. In the early '30s of the 19th century Bulgarians were much less known in Russia and mostly Russian officers and officials without any connections to Bulgaria were bound up in organizing the migration. The single evidence of Bulgarians sent as emissaries among their compatriots during the Russo-Turkish war I have discovered, concerns few Russian nationals, most of whom were with the status of colonists.⁵³

It is interesting to elucidate the mechanism of organization, security and escort of the refugee convoys of Armenians and respectively of Bulgarians to the quarantine stations at the Russian borders. In the case with the resettlement of the Persian Armenians, there are detailed instructions, the application of which in the spring and summer of 1828 can be traced in many published documents. Unfortunately, no such instructions concerning the Bulgarian emigration in the spring and summer of 1830 have been published, neither a sufficient amount of Russian documents concerning their putting into practice has been issued. It is quite striking that in the interesting series „Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского министерства иностранных дел” (repeatedly cited here) only two notes in volume 8 (16), which includes documents from October 1828 to July 1830, concern the Bulgarian migration.⁵⁴ This lack of documents contrasts sharply to the number of documents and annotations, which elucidate the migration of Armenians from the Asian provinces of the Ottoman Empire, which migration was guaranteed by the same Clause XIII of the Peace Treaty of Adrianople and took place at the same time. Yet, thanks to a number of articles and monographs, intriguing facts are still available, and these allow for some parallels to be drawn.

General Paskevich was a skillful commander-in-chief and a diligent administrator determined to implement the instructions to increase the number of the Christians in the former Nakhichevan and Erevan Khanates, transformed in the new Armenian

---

Vol. 7 (15), p. 382, 438, 554; Присоединение Восточной Армении..., p. 21–22, doc. 3, p. 443–444, doc. 243, p. 456–457, doc. 249, p. 479–480, doc. 270, p. 552–553, doc. 321, p. 564–568, doc. 332, p. 617, n. 6; Дегоев, В. Россия и Кавказ XVIII – первой половины XIX вв.: Взгляд с Запада. – Ввв: Дегоев, В. Большая игра на Кавказе: История и современность. М., 2001, p. 72.

⁵³ Even in the commission formed in the fall of 1830 to manage the Bulgarians' accommodation in the vacant state lands outside the colonists' districts, the two Bulgarians recommended by the President of the Commission Colonel Harchevnikov for the positions of “officials for special missions” were not approved by the authorities. The Bulgarians in question, Petar Gavrilovich Ganchev and Petar Ivanovich Dimov, were Russian nationals, who had fulfilled several assignments concerning resettlement of Bulgarians in Russia between 1824 and 1830. See: Мецгерук, И. *Op. cit.*, 118–119. As an exception to the rule of the few Bulgarian emissaries being former colonists in Russia, can be mentioned Ivan Seliminski from the town of Sliven. Thirty-one year old, Greek-educated, Seliminski lived in Europe for a few years and was among the supporters of the immigration in Russia, though after 1830 he himself settled in Wallachia. Seliminski even refused an offer of the Russian authorities to contribute to the establishment and arrangement of the new colonies in Bessarabia. His memoirs are among the most cited *local, Bulgarian* sources about the resettlement in 1830 and its consequences. Крестанов, Ц., С. Маслев, И. Пенаков. *Op. cit.*, p. 98, and the works cited there.

⁵⁴ See: Внешняя политика России..., p. 649–650, n. 298 to doc. 188 and p. 651–652, n. 303 to doc. 196.

помощ. За целта 50 000 рубли от персийската контрибуция ще бъдат предоставени на главнокомандващия ген. И. Паскевич⁵¹.

Съществена роля за обосновката и осъществяването на преселението от Персия имат двама арменци, тясно обвързани с Русия и с политиката ѝ за покровителство над православните. Първият от тях е споменатият вече полковник Христофор Екимович Абамалек-Лазарев (1789–1871), чиновник от руското Външно министерство. Произхождащ от видна и богата арменска фамилия, през 1816 г. той основава в Москва със свои средства Института за източни езици и ще има съществена роля в организирането на преселението. Многобройните публикувани документи за арменското изселване регистрират прякото му участие в агитацията за преселване, осъществявана от името на руското правителство още в хода на войната. Проследимо е неговото участие при събирането на детайлна статистика за броя и имущественото състояние на изселващите се и изготвянето на предварителни списъци. Несъмнен е също и приносът му за организацията на бежанските кервани, както и неговите опити да облекчи тежестите на преселението и да предотврати разорението сред сънародниците си, поели пътя на емиграцията. Втората фигура с не по-малък принос за масовата арменска миграция в Русия от 1828 г. е архиепископът на арменската епархия в Грузия епископ Нерсес Аштаракецки (1771–1857)⁵². Дейността на това богато арменско лоби сред руските управляващи е една от съществените отлики, лесно установима дори при бегло сравнение между арменското и българското преселение. В началото на 30-те години на XIX в. българите са малко познати в Русия, а пряко ангажираните с организацията на тяхното преселение са почти изцяло руски офицери и чиновници. Единичните достъпни ми сведения за българи, изпращани по време на руско-турската война от 1828–1829 г. като емисари сред сънародниците си, се отнасят за руски поданици, самите повечето със статут на колонисти⁵³.

---

⁵¹ Внешняя политика России... Т. 7 (15), с. 692–693, бел. 196; Присоединение Восточной Армении..., с. 463–466, док. 255. За сравнение през 1830 г. от азиатските провинции на Османската империя ще се преселят в Русия „повече от 90 000 арменци“. *Мецгерюк, Ив.* Цит. съч., с. 200.

⁵² Публикуваните документи и коментари за двамата са много, вж. напр.: Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., с. 15; Внешняя политика России... Т. 7 (15), с. 382, 438, 554; Присоединение Восточной Армении..., с. 21–22, док. 3, с. 443–444, док. 243, с. 456–457, док. 249, с. 479–480, док. 270, с. 552–553, док. 321, с. 564–568, док. 332, с. 617, бел. 6; *Дегоев, В.* Россия и Кавказ XVIII – первой половины XIX вв.: взгляд с Запада. – Във: *Дегоев, В.* Большая игра на Кавказе: история и современность. М., 2001, с. 72.

⁵³ Дори в специално съставената през есента на 1830 г. комисия, отговаряща за настаняването на българите в свободните държавни земи извън колонистките окръзи като „чиновници за особени поръчения“, не са допуснати изрично предложените от председателя ѝ полк. Харчевников двама българи. Става дума за българите руски поданици Петър Гаврилович Ганчев и Петър Иванович Димов, които в периода 1824–1830 г. неколкократно изпълнявали поръчения по преселване на българи в Русия. Вж.: *Мецгерюк, Ив.* Цит. съч., 118–119. Като изключение от *правилото* малцината емисари българи да са предимно от старите руски колонисти, може да се спомене Иван Селимински от гр. Сливен. Тогава 31-годишен, гръцки възпитаник, живял няколко години в Европа, той е сред привържениците на изселването в Русия, макар че сам се

province. Pashkevich himself signed detailed instructions for “moving the Armenians from their places and escorting them to our borders” just two weeks after the signing of the Russian-Persian Peace Treaty. Under Colonel Christopher Lazarev’s command, General-major Pankratiev, supported initially by twenty five Cossacks and an officer, was put in charge of organizing the refugees in accordance with the schedule for the withdrawal of the Russian troops. Pankratiev was responsible for the immigrants up to their crossing the border, where they would pass under the care of a specially formed temporary Erevan management, later replaced by a special Committee to the Armenian district management. In his instructions General Paskevich recommended that no force should be used in the process of recruiting prospective immigrants to Russia. Instead, the Armenians should be persuaded to expect significant privileges, following their adoption of Russian citizenship. They were to be encouraged in the belief that after their resettlement in the Russian territories, they would be able to engage in trade, to settle in towns and benefit from having common rights with the local merchants⁵⁵, while villagers would get proper land in a sufficient amount... All families who voluntarily wanted to immigrate in Russia were registered in lists prepared in accordance with detailed list templates, with special references to the poorest and those most in need of assistance with the travel. The lists were transferred to general Paskevich and then, after his departure from the occupied Azerbaijanian province, to the chief of the occupation army who replaced him.⁵⁶ All families (or even entire settlements) were given free standard passes. The passes contained the number of settlers as well as a statement guaranteeing their exemption from taxes. For convenience and logistic and security purposes, people were divided into groups of 150 to 300 families. Colonel Lazarev was initially provided with 25,000 silver rubles from the contribution paid by Persia, to distribute among the poorest in the form of a loan, and

---

⁵⁵ Documents interpreted by Ivan Meshteryuk suggest that similar promises were also given by Russian generals to Bulgarians from towns along the Black Sea and in Eastern Thrace. It is known, however, that in the early ‘30s of the 19th century in the four Bulgarian colonists’ districts there was only one urban-type settlement – Bolgrad (Bolhrad). Most merchants and craftsmen among Bulgarian immigrants wanted to settle in the seaport towns of Reni, Kishinev, Galatz, Izmail, Akerman, etc. The cases of immigrants who originated from urban areas and insisted to stay in the towns of Reni and Izmail are interesting. Many of them could no longer wait for permission and returned to the Ottoman Empire. In their stubborn struggle against the town administration and the judicial authorities, the few families who remained insisted that they had arrived in 1830 at the “beneficent invitation” of the generals I. Diebitsch and L. Rot, who had assured them that they would receive protection and would not be left without the “necessary support.” By 1837 only 27 Bulgarian immigrants had remained in the town of Reni. They complained that they have not yet been able to restore their property to its “original state”, i.e. to the prosperity they had achieved in Varna. *Мецюрюк, И. Оп. cit.*, p. 152, n. 159, p. 153–157.

⁵⁶ What is known regarding the involvement of general Diebitsch in organizing the Armenian migration, allows us to conclude that two years later he acted similarly in the Balkan territories of the Ottoman Empire. Not surprisingly, through 1828 General Paskevich was promptly and regularly informing Diebitsch, then chief of the Headquarters, about the course and the effectiveness of the measures concerning the Armenian resettlement. General Diebitsch was accompanying the Emperor who personally attended the Balkan theater of war during the first campaign of the Russo-Turkish War. The two were constantly in touch with each other, and probably were able to track the effectiveness of the measures concerning the Armenian migration. See: *Присоединение Восточной Армении...*, p. 496–498, doc. 286; *Внешняя политика России...* Т. 7 (15), p. 554.

Интересно е да се поясни механизмът по организиране, охрана и съпровождение на бежанските кервани от арменци, и съответно от българи, до карантинните пунктове на руските граници. Разполагаме с детайлни инструкции по казуса с преселването на персийските арменци. Тяхното прилагане през пролетта и лятото на 1828 г. може да бъде проследено в многото публикувани документи. За съжаление, за българското изселване от пролетта и лятото на 1830 г. не са обнародвани подобни руски инструкции, нито достатъчно документи по практическото му реализиране. Прави впечатление, че в интересната и цитирана неколкостранно тук поредица „Външната политика на Русия от XIX и началото на XX век. Документи на Руското министерство на външните работи“ в том 8 (16), който обхваща периода от октомври 1828 г. до юли 1830 г., за българското преселение не е публикуван нито един документ; за него става дума само в две бележки⁵⁴. Това изглежда странно, предвид броя на документите и анотациите, обнародвани за изясняване на случващото се по същото време през 1830 г. преселение на арменци от Азиатските провинции на Османската империя, гарантирано по същия чл. XIII на Одринския мирен договор. Но все пак, благодарение на редица статии и монографии, е достъпна интересна фактология и за българското преселение, която позволява по-долу да се направят някои паралели.

В изпълнение на инструкциите за увеличаване на християнското население на бившите Нахичеванско и Ереванско ханство, трансформирани в новата „Арменска“ област, умелият главнокомандващ и усърден администратор ген. Паскевич лично разписва детайлни правила „за вдигането на арменците от местата им и съпровождане до нашите граници“ само две седмици след подписването на руско-персийския мир. За организиране на бежанците, съгласувано с графика на изтегляне на руските войски, отговаря генерал-майор Панкратиев, в чието разпореждане са предадени първоначално 25 казаци и един оберофицер. Всичките са под контрола на полк. Х. Е. Лазарев. Техните функции се прекратяват след преминаването на границата, когато за бежанците грижите се поемат от специално създаденото временно Ереванско управление, по-късно заменено от Комитет към Арменското областно управление. При агитацията за преселване ген. Паскевич препоръчва да не се използват насилствени мерки, а да се правят внушения за предоставяните им привилегии след приемането на руско поданство. Да се обнадеждават от името на правителството, че след преселването си в руските области ще могат да се занимават с търговия, да се заселват в градовете и да се ползват от общи с тамошните търговци права⁵⁵, а селяните ще получат удобни земи в

установява след 1830 г. във Влашко. И дори отказва предложението на руските власти да стане сътрудник при създаването и уреждането на новите колонии в Бесарабия. Оставените от него мемоари са сред най-цитираните *домашни* извори за преселението от 1830 г. и последиците от него. *Кристанов, Ц., С. Маслев, Ив. Пенаков*. Цит. съч., с. 98 и цит. лит.

⁵⁴ Вж.: *Внешняя политика России...* Т. 8 (16), с. 649–650, бел. 298 към док. 188 и с. 651–652, бел. 303 към док. 196.

⁵⁵ Че такива агитации са правени от руски генерали и сред българите, жители на някои градове по Черноморието и в Източна Тракия, свидетелстват документи, интерпретирани от

also for incidental expenses. Each family in need received aid, not to exceed 10 rubles, in return for a special receipt.⁵⁷

Resettlement of so many people in a region devastated by war was indeed accompanied with considerable incidentals. In May 1828 General Paskevich was informed that many of the emigrants had come to “extreme poverty” and needed money to buy or hire pack-animals to transport their property. Those who had left in April were in the worst situation because they not just hadn’t been able to arrange their property and financial affairs, but also could not benefit from the harvest of the crops. More funds were needed also because the refugees had to be supplied with food through the next harvest and to be provided with sowing-seeds. The situation of the specially founded Committee for assistance of the settlers was difficult as the resources of the region were primarily calculated to support and provide food supplies for the Russian army, which was already engaged in the war with the Ottoman Empire which had started in April 1828. As it often happens, the refugee wave soon led to a humanitarian crisis: a part of the Armenian immigrants were doomed to famine and bankruptcy and many did not survive the winter.⁵⁸

Russia’s growing interest towards the frontier Asian provinces of the Ottoman Empire, where Armenian Christians lived, can be traced from the fall of 1828 on. Then the Headquarters of the Russian army gave orders for data to be collected regarding the number, material status and the disposition toward migration among Armenians in the districts of Bayazed, Vaspurkan, Mush, Kar and Ahaltsik. Published diplomatic and military documents prompt that the strategy of Russia towards these territories and the Armenian and other Christian population living there was determined not only by the imperial interests for securing “stable borders,”⁵⁹ but also by the course of the war itself. And in 1828, as it is well-known, it went better for Russia on the Caucasian front. Logically, in some circles of the Russian Ministry of Foreign Affairs gained popularity the idea to use “the current situation to obtain all sorts of benefits for the districts” under Russian control, by “attracting people from the newly conquered areas through peaceful means for voluntary resettlement to the Russian frontier territories of the Caucasus”. However, the forthcoming second campaign of 1829 and its financial funding, the problems with the establishment of the Armenians in Persia, the lack of vacant lands in Georgia and in the Armenian province, as well as Commander-in-chief General I. Paskevich’s sober view on the topic, were among the reasons which delayed “the hasty migration” of Christians from the Turkish Asian districts. Thus, in the beginning of February 1829 General Paskevich was given the right to determine, on his own, the scale of the migration by taking into account the “necessary political cautiousness as well as the local circumstances.”⁶⁰ It can

---

⁵⁷ Присоединение Восточной Армении..., p. 463–466, doc. 255, p. 564–568, doc. 332.

⁵⁸ Присоединение Восточной Армении..., p. 481–483, doc. 271, p. 486, doc. 275, p. 487–488, doc. 277, p. 496–498, doc. 286; Внешняя политика России... Т. 7 (15), p. 554.

⁵⁹ Присоединение Восточной Армении..., p. 552–553, doc. 321; Внешняя политика России... Т. 8 (16), p. 48.

⁶⁰ Внешняя политика России... Т. 8 (16), p. 48, 87–88, 92; Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., p. 19, 160.

достатъчно количество... На всички семейства, които доброволно пожелаят да се преселят в Русия, се съставят подробни списъци по образец, като специално се отбелязват най-бедните и нуждаещите се от помощ при пътуването. Списъците се предоставят на ген. Паскевич, а след неговото заминаване от окупираната азербайджанска провинция – на заместилия го началник на окупационните войски⁵⁶. Всички семейства (и дори цели селища) се снабдяват с открити листове по образец, в които е отбелязан броят на преселващите се, както и обещаното освобождаване от данъци. За удобство, по-лесна охрана и продоволстване по пътя, хората се разделят на групи от по 150 до 300 семейства. На полк. Лазарев първоначално се предоставят 25 000 сребърни рубли от изплащаната от персийското правителство контрибуция за раздаване на помощ под формата на заем на най-бедните и за непредвидени разходи. Всяко нуждаещо се семейство получава срещу специална разписка помощ, която не може да превишава 10 рубли⁵⁷.

Преместването на толкова много хора в област, опустошена от войната, обаче е съпроводено с немалки непредвидени разходи. Още през май 1828 г. ген. Паскевич научава, че голяма част от преселващите се са изпаднали в „крайна бедност“ и се нуждаят от пари, за да закупят или наемат животни за превоз на имуществото си. Тръгналите още през април са в най-лошо положение, защото не само че не успяват да уредят имуществените си и финансови въпроси, но и не могат да се възползват от прибирането на реколтата. Необходими са още средства и защото на новите места бежанците трябва да се продоволстват до следваща реколта и да им се осигурят семена за посев. Положението на специално създадения Комитет за помощ на преселниците е трудно, а ресурсите на региона са първостепенно подчинени на изхранването и издръжката на руската армия поради започналата през април с.г. вой-

---

Иван Мещерюк. Известно е, че в началото на 30-те години на XIX в. в четирите български колонистки окръга има само едно селище от градски тип – Болград. Повечето търговци и занаятчи от българските емигранти обаче искат да се установят в пристанищните градове Рени, Кишинев, Галац, Измаил, Акерман и др. Интересни са казусите на преселници граждани, които настояват да останат в гр. Рени и в гр. Измаил. Мнозина не дочакват разрешение и се връщат в Османската империя. В последвалата упорита борба с градската администрация и съдебни власти малцината останали семейства настояват, че са дошли през 1830 г. по „благотворната покана“ на генералите И. Дибич и Л. Рот, които ги уверявали, че ще получат защита и няма да останат без „необходимото подпомагане“. Към 1837 г. останалите в гр. Рени едва 27 души се оплакват, че още не могат да възстановят стопанствата си „до началното състояние“, т.е. до равнището, което имали във Варна. *Мещерюк, Ив.* Цит. съч., с. 152, бел. 159, с. 153–157.

⁵⁶ Фактите, свързани с ангажираността на ген. Дибич по организиране на българското преселение позволяват да се мисли, че той е процедирал две години по-късно по подобен начин в балканските владения на Османската империя. Неслучайно ген. Паскевич своевременно и редовно информира през 1828 г. тогавашния началник на Главния щаб за хода и резултатността от предприетите от него мерки по преселението. Ген. И. Дибич съпровожда императора, който лично присъства на Балканския боен театър през първата кампания на руско-турската война. Двамата непрекъснато поддържат връзка и вероятно имат възможност да проследят и сработването на мерките по арменското преселение. Присоединение Восточной Армениии..., с. 496–498, док. 286; Внешняя политика России... Т. 7 (15), с. 554.

⁵⁷ Присоединение Восточной Армениии..., с. 463–466, док. 255, с. 564–568, док. 332.

only be added that at the same time, general Ivan Diebitsch, the other favorite of Emperor Nicholas I was appointed for Commander-in-chief at the Balkan theater of war with extensive powers, similar to those of General Pashkevich.

In order to complete the brief description of the Armenian migration in Russia, I will add a few more details about the steps made after the signing of the Peace Treaty of Adrianople. In October 1829 General Paskevich asked for official permission to organize the immigration of 10,000 Armenian volunteers' families, who despite the amnesty guaranteed by the treaty, were considered in danger of Turkish persecution. The General calculated that one million rubles in bank-notes should be sufficient for the purpose (grown wiser after the difficulties of the migration in 1828, now Paskevich stipulated for 25 silver rubles per family⁶¹). Emperor's answer was soon received through the commander of the Headquarters General Chernishev. Nicholas I allowed for "90,000 chervontsi" (a gold coin, costing 5 or 10 rubles) to be used for the Armenians' migration. This sum had been initially granted by the treasury for the recruitment of Kurds in Russian military service. There was also a proposal that a part of the Armenians who participated in the war would settle in the vicinity of the fortress of Ahaltsik in order to secure the new border.⁶²

In December 1829 many Armenian families in the Turkish pashalics occupied by the Russian troops had already received their tickets for resettlement "in Georgia and other Russian territories". To meet their needs, General Paskevich, in his capacity of a Commander-in-chief of Georgia, set up a special Committee under the chairmanship of the Georgian governor Sergey S. Strekalov to supervise the immigrants' settling down at the new places.⁶³ In the summer of 1830, at the height of the emigration from the district of Erzerum (which coincided with the climax of Bulgarian migration), the Sublime Porte, worried about the economic, fiscal and demographic consequences for the affected provinces, started addressing complaints to the Russian government.⁶⁴

But let us return to the Balkans and trace some significant steps of the Bulgarian mass migration in 1830. It affected the areas of the hostilities and especially the settlements along the Bulgarian Black Sea shore, Eastern Thrace (mainly the towns of Sliven, Yambol, Karnobat, Aytos, Kotel, Nova Zagora and the settlements in their vicinities, as well as the area of Edirne), Dobrudzha and the

---

⁶¹ It might be interesting to know that according to the account of the contemporaries, at the same time the monthly pay of a soldier in the Turkish irregular military forces at the Balkan theater of war was "around 16 Russian rubles." [Теляков]. *Op. cit.*, p. 181.

⁶² *Внешняя политика России...* Т. 8 (16), p. 357, 407.

⁶³ *Ibid.*, p. 404, 437.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 552. Two years earlier Persia reacted similarly to the financial losses and "depopulation of Maraga, Salmas and Urmiya": *Внешняя политика России...* Т. 7 (15), p. 594–595, doc. 196. Ethnic resettlement undoubtedly affects the regions of origin for many decades to come. For an intriguing 21-century point of view on the topic, with valuable historical references, see: *Форест, Б. Новият път на коприната. – National Geographic – България. 2010, Август, 51–77. [Forrest, Brett. The New Silk Road. A railroad through the southern Caucasus will soon connect Europe and Asia, fueling dreams and discord in the region. – National Geographic, 2010, August], See: <<http://ngm.nationalgeographic.com/2010/08/new-silk-road/forrest-text>> (Web. February 2012).*

на с Османската империя. Както често става в историята, бежанската вълна скоро довежда до криза, в резултат на която част от преселените се арменци са обречени на глад и разорение, а мнозина не преживяват зимата⁵⁸.

Засилване на интереса на руското правителство към граничните азиатски провинции на Османската империя, в които живеят арменци, поданици на султана, може да се проследи от есента на 1828 г. Тогава Главният щаб на руската армия организира събирането на подробни сведения за числеността, материалното състояние и настроението сред арменците в областите Баязед, Васпуркан, Муш, Кар и Ахалцик. Публикувани дипломатически и военни документи подсказват, че стратегията на Русия към тези територии и живеещото в тях арменско и друго християнско население се определя не само от имперските интереси за осигуряване на „стабилни граници“⁵⁹, но и от хода на войната. А през 1828 г. тя, както е известно, протича по-успешно за Русия именно на Кавказкия фронт. Логично в някои кръгове на руското Външно министерство придобива популярност идеята да се използва „настоящото положение за получаване на всевъзможни изгоди за областите“ под руско управление, „като се привличат чрез миролюбиви средства жители от ново-завоюваните области за доброволно заселване на пограничните руски владения на Кавказ“. Очерталата се обаче втора кампания през 1829 г. и нейното финансово подсигуряване, проблемите с устройването на арменците от Персия, недостигът на свободна земя в Грузия и в Арменската област, както и трезвата оценка на главнокомандващия ген. И. Паскевич са сред причините, отложили „прибързаното преселение“ на християни от турските азиатски области. Така в началото на февруари 1829 г. ген. Паскевич получава правото сам да регулира мащабите на миграцията, като се съобразява с „нужната в политическо отношение предпазливост и местните обстоятелства“⁶⁰. Може само да се добави, че с подобни широки пълномощия на Балканския военен театър е назначен по същото време за главнокомандващ и другият фаворит на император Николай I, ген. И. Дибич.

За да завърши краткото представяне на арменското преселване в Русия, ще добавя още няколко шриха относно предприетите след подписването на Одринския договор стъпки. През октомври 1829 г. ген. Паскевич иска официално разрешение за организирано изселване на 10 000 арменски семейства на доброволци, които, въпреки обявената в договора амнистия, са заплашени от евентуално преследване от турските власти. За целта генералът пресмята като достатъчна финансовата помощ в размер на 1 млн. рубли в банкноти (поучен от трудностите при преселението от 1828 г., сега Паскевич предвижда по 25 сребърни рубли на семейство⁶¹). Скоро чрез управляващия Главния

⁵⁸ Присоединение Восточной Армении..., с. 481–483, док. 271, с. 486, док. 275, с. 487–488, док. 277, с. 496–498, док. 286; Внешняя политика России... Т. 7 (15), с. 554.

⁵⁹ Присоединение Восточной Армении..., с. 552–553, док. 321; Внешняя политика России... Т. 8 (16), с. 48.

⁶⁰ Внешняя политика России... Т. 8 (16), с. 48, 87–88, 92; Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., с. 19, 160.

⁶¹ Може би е интересно да се знае, че по свидетелство на съвременници по същото време

eastern part of the Bulgarian bank of the Danube. In July 1829 General Diebitsch undertook a move surprising to many – he passed the Balkan Mountains with two columns near the Black Sea coast. The manoeuvre was successful, albeit extremely risky – as the Russian Commander-in-chief had at his disposal no more than 37,000 people according to the most optimistic calculations.⁶⁵ In this difficult situation the successful advancing of the Russian army (which was shrinking because of the plague and cholera epidemics), was definitely facilitated by the volunteer detachment forces formed of local Christians (the same strategy was applied at the Asian theater of war). After May 1829 Emperor Nicholas I allowed the Commander-in-chief to equip the volunteer detachments with trophy Turkish arms. Considering the mass participation of Bulgarian population from some settlements in the hostilities during the last stage of the war, but also their taking part in plundering the property of those who had fled, it is easy to imagine the fears and the sentiments in favor of emigration to Russia even after the amnesty, which was proclaimed by the Sublime Porte and set forth in Clause XIII of the Peace Treaty of Adrianople.

In Russia, in this situation, the details of the impending migration were under discussion. On October 8, 1829, the Committee of Ministers passed a decision of interning the emigrants “from Rumelia” in Bessarabia, and the Minister of Internal Affairs was obliged to advance the issue.⁶⁶ Meanwhile, the leadership was undertaken by General Diebitsch, who organized Bulgarian migration committee. Under his supervision were the generals Rot (who would replace Diebitsch as a commander-in-chief of the Russian troops on the right bank of the Danube and retain the post until the troops’ final withdrawal), Obruchev, Vahten and a considerable number of military functionaries. They were engaged both in collecting data about the Bulgarians willing to resettle and in issuing special “migration tickets” on behalf of the commander-in-chief. In the beginning of February 1830, in the course of the preliminary arrangements for the migration, Diebitsch received special instructions from Nicholas I. The Emperor granted the right to settle in Russia mainly to those Christians who had participated in the war and had reasons to fear for their lives. However, he did consider an influx of poor emigrants from the Balkans in Russia undesirable. The instructions stated documents of migration to be issued only to those who could resettle “on their own expenses.”⁶⁷ Whether this order was observed strictly or not it is hard to prove; yet it was hardly accidental. General Diebitsch and his subordinates would spend the winter in the eastern Bulgarian districts of the Ottoman Empire. This would allow them to collect reli-

---

⁶⁵ Пейчев, А. *Op. cit.*, 106–107; Шишов, А. Русские генерал-фельдмаршалы..., 88–100; Рачева, В. Отражението на руско-турската война от 1828–1829 г. и Одринският мир от 2 септември 1829 г. върху българите в Добруджа. – Във: *Времето на Левски*. Сб. статии. С., 2010, 20–28, 34–40.

⁶⁶ It must be specified that these measures concern the emigration during the spring and summer months of 1830. From September 1829, when the Peace Treaty of Adrianople was signed, through March 1830 only 2,399 people had resettled, according to the unpublished „Register of the number of the citizens of Rumelia, to whom passes are issued for resettlement in Besarabia.” See: *Мецгерюк, И. Op. cit.*, 85–86, 137.

⁶⁷ Носкова, И. *Op. cit.*, p. 82.

щаб ген. А. Чернишев е получен отговорът на императора. Николай I решава за осигуряване преселението на арменците да се използват „90 000 червонци“ (жълтица, златна монета от 5 или 10 рубли), по-рано отпуснати от хазната за привличане на кюрди на руска военна служба. Предлага се също така част от участвалите във войната арменци да бъдат заселени в района на крепостта Ахалцик и да се използват за защита на новата граница⁶².

Още през декември 1829 г. много арменски семейства в заетите от руските войски турски пашалъци вече са получили своите билети за преселване „в Грузия и други принадлежащи на Русия области“. За посрещане на нуждите им ген. Паскевич, в качеството си на главнокомандващ в Грузия, учредява особен Комитет по устройство на преселниците на новите места под председателството на грузинския губернатор Сергей С. Стрекалов⁶³. През лятото на 1830 г., в разгара на изселването от Ерзерумска област (което по време съвпада с пика на българското преселение), започват да пристигат сигнали за оплаквания на Високата порта, притеснена за стопанските, данъчните и демографските последици за засегнатите провинции⁶⁴.

Да се върнем обаче на Балканите и да проследим някои моменти от масовото българско преселение, осъществено през 1830 г. То засяга районите на бойните действия и особено селищата по българското черноморско крайбрежие, Източна Тракия (основно градовете Сливен, Ямбол, Карнобат, Айтос, Котел, Нова Загора и селищата около тях, както и Одринско), Добруджа и източната част на българския бряг на р. Дунав. През юли 1829 г. ген. Дибич предприема изнаддващ за мнозина ход – преминава Стара планина с две колони в близост до черноморското крайбрежие. Маньовърът е успешен, но и изключително рискован, защото за целта руският главнокомандващ (по най-оптимистичните изчисления) разполага с не повече от 37 000 души⁶⁵. В трудната ситуация успешното придвижване на топящата се от чумна и от холерна епидемия руска армия е облекчено от доброволчески отряди на местните християни (впрочем недостигът на военна сила се компенсира по същия начин и на Азиатския боен театър). Те са снабдени с трофейно турско

месечното заплащане на един войник в турските ирегулярни формирования на Балканския военен театър е „около 16 руски рубли“. [Тепляков]. Цит. съч., с. 181.

⁶² Внешняя политика России... Т. 8 (16), с. 357, 407.

⁶³ Пак там, с. 404, 437.

⁶⁴ Пак там, с. 552. Реакцията на Персия срещу финансовите загуби от „обезлюдяването на Марага, Салмас и Урмия“ две години по-рано е същата: Внешняя политика России... Т. 7 (15), с. 594–595, док. 196. Подобни масови етнически размествания несъмнено оставят своя отпечатък за десетилетия напред върху жителите на региона. Интригуващ поглед от XXI в. с ценни исторически препратки вж. у: *Форест, Б.* Новият път на коприната. – National Geographic – България, 2010, август, 51–77 [Forrest, Brett. The New Silk Road. A railroad through the southern Caucasus will soon connect Europe and Asia, fueling dreams and discord in the region. – National Geographic, 2010, August], вж.: <http://ngm.nationalgeographic.com/2010/08/new-silk-road/forrest-text> (посл. влизане февруари 2012).

⁶⁵ *Пейчев, А.* Цит. съч., 106–107; *Шишов, А.* Русские генерал-фельдмаршалы..., 88–100; *Рачева, В.* Отражението на руско-турската война от 1828–1829 г. и Одринският мир от 2 септември 1829 г. върху българите в Добруджа. – Във: *Времето на Левски*. Сб. статии. С., 2010, 20–28, 34–40.

able information about the material status of the Bulgarians in the Empire through the spring, when the withdrawal of the occupation army from the territories south of the Balkan had been scheduled. Not surprisingly, the first detailed lists of those who wished to resettle were prepared as early as February 1830. Apart from data about the number of the family members and their property status, they included also the men's professions.⁶⁸

The information about the anticipated migration was dispatched by the Headquarters of the Commander-in-chief of the Balkans to a number of key figures in Russia directly involved with the decisions concerning the resettlement of the Bulgarians. Thus, in February 1830, the trustee of the Bulgarian colonies General Ivan Inzov recommended decreasing of the colonists' land shares from 60 to 50 tenths, a suggestion which was provoked by the lack of vacant state lands in the territories under his control. Inzov calculated that around 4,000 families could settle in Budzhak.⁶⁹ His proposal was approved by the Emperor. Moreover, measures were undertaken to decrease the land shares of the old colonists with 10 tenths and thus to provide more space for the new immigrants in the four colonists' districts.⁷⁰

---

⁶⁸ About the relative prosperity of the population in the southeastern Bulgarian lands back then, as well as for statistical information based on unpublished Russian archives regarding the social and economic characteristics of the 32,000 Bulgarian emigrants expected by February 1830, see: *Трайков, В., Н. Жечев*. Op. cit., p. 83, 92, 95; *Мецериук, И.* Op. cit., p. 124, 172–175. A big part of the Bulgarians arrived in Bessarabia with property consisting of a considerable number of domestic animals, Ottoman currency, and various goods, imported over the border in accordance with the colonists' privileges not to pay duty or taxes. However, many of them had left their immovable property in their homeland and only few had managed to sell it at a fair price. It is interesting that the Russian authorities registered "not a few wealthy families" even among the emigrants who spent the winter in Bessarabia in temporary lodgings and did not settle, but started to return back to their homelands in 1831. This group included "families who possess a great quantity of live-stock, various movable property and carts for its transportation." Such examples give good reasons to the Soviet historian Ivan Meshteryuk to suggest that mostly "well-off emigrants" emigrated abroad: *Мецериук, И.* Op. cit., 183–184.

⁶⁹ The trustee of the Transdanubian colonists General Inzov and his subordinates initially did not have accurate information about the available vacant lands in the districts under their subordination, namely Kagulski, Prutski, Izmailski and Budzhashki districts, which had been populated with earlier Bulgarian colonists. One of the reasons was that many governmental offices and high-standing officials demonstrated involvement in the settling of the new immigrants, but their efforts lacked coordination. Reception and accommodation of the migrants was concentrated in the hands of the civil authorities of New Russia and Bessarabia districts, of the Trustee Committee for Foreign Settlers in Southern Russia, and of the trustee of the Transdanubian settlers in Bessarabia. The general management was carried out by the Committee of Ministers and by the Minister of Internal Affairs. However, the final success depended on "callous and indifferent officials from the central and local institutions." The measures taken for securing the necessary land shares resulted in acquisition of between 140,000 and 250,000 tenths of land, on which, in accordance with the new norm, around 5,000 newly arrived families could settle. In Bessarabia, however, the newcomers turned out to be around 7,000 families. A similar lack of accurate information regarding the amount of vacant lands became obvious in May 1830 when count Vorontsov asked the departments of the Tauric civil governor and the mayors in Crimea for a reference. An easy solution of this serious problem happened to be the permission for *temporary* settlement of the migrants on privately owned lands, in the estates of the big landowners. *Мецериук, И.* Op. cit., 102–103, 111, 131–133; *Носкова, И.*, Op. cit., 86–87.

⁷⁰ Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., 61–62; *Мецериук, И.* Op. cit., p. 90, n. 79, p. 111, n. 30, p. 133, 137.

оръжие, след като още през май 1829 г. император Николай I е разрешил на главнокомандващия да въоръжава християнското население. Предвид масовото участие на българите от някои селища в последния етап на войната както в преките военни действия, така и в последвалото разграбване на имуществото на забегнали жители, можем да си представим страховете и нагласите за изселване дори след амнистията, обявена от Високата порта и фиксирана в чл. XIII на Одринския договор.

В такава обстановка в Русия се обсъжда подготовката на предстоящото българско преселение. На 8 октомври 1829 г. Комитетът на министрите гласува принципно решение за вдвояване в Бесарабия на пристигащите „от Румелия“ емигранти. И задължава министъра на вътрешните работи да представи конкретни мерки по въпроса⁶⁶. Междувременно ген. И. Дибич организира преселнически комитет и взема под свой контрол ръководството по изселването на българите. В негово лично подчинение са ген. Рот (който ще го замести като командващ оставащите руски войски на десния бряг на р. Дунав до окончателното им изтегляне), ген. Обручев, ген. Вахтен и значителен брой военни чиновници. Те събират сведения за желаещите да се преселят и издават от името на главнокомандващия специални „преселнически билети“. В хода на предварителната подготовка по организацията на преселението в началото на февруари 1830 г. Дибич получава специални инструкции от Николай I. Императорът предоставя правото на преселение главно на тези християни, които са взели участие във войната и имат основание да се опасяват за живота си. Той обаче счита за нежелателен притока в Русия на бедни емигранти от Балканите. Предвижда се документи за преселване да се издават само на тези, които имат възможност да се преселят „за сметка на собствени средства“⁶⁷. Трудно може да се каже дали това нареждане е спазвано стриктно. То обаче едва ли е случайно. Ген. Дибич и подчинените му военни и граждански чиновници ще презимуват в източните български области на Османската империя и ще имат възможност до началото на пролетта, когато започва поетапното изтегляне на окупационната армия от областите на юг от Балкана, да съберат достоверна информация за материалното състояние на българите поданици на султана. Неслучайно първите подробни списъци на желаещите да се преселят са изготвени още през февруари 1830 г. и в тях, освен данни за членовете на семействата и имотното им състояние, са вписвани и професиите на мъжете⁶⁸.

---

⁶⁶ Трябва да се прецизира, че тези мерки касаят емиграцията от пролетта и лятото на 1830 г. От подписването на Одринския мир до март 1830 г. според непубликуваната „Ведомост за броя на жителите на Румелия, на които са издадени билети за преселване в Бесарабия“ са се преселили едва 2399 души. Цит. по: *Мецериук, Ив.* Цит. съч., 85–86, 137.

⁶⁷ *Носкова, И.* Цит. съч., с. 82.

⁶⁸ За относителното благосъстояние на населението в югоизточните български земи тогава и статистическа информация на основата на непубликувани руски архиви за социалната и икономическата характеристика на предвижданите към февруари 1830 г. 32 000 д. български преселници вж.: *Трайков, В., Н. Жечев.* Цит. съч., с. 83, 92, 95; *Мецериук, Ив.* Цит. съч., с. 124, 172–175. Голяма част от българите пристигат в Бесарабия с имущество, състоящо се от значително количество домашни животни, турски пари и разни стоки, прекарани през границата,

The commanders of the Second army, preparing for the migration of “tens of thousands of people,” ordered the emigrants’ convoys guarded by Cossacks and disbanded volunteers, to head for several major border stations. Depending on the final destination, marked on the migration tickets, these were: Nikopol–Măgurele, Svishtov–Zimnicea, and most often Silistra–Călărași, Hârșova–Pioa Pietri, Măcin–Brăila, and then northwards to Galatz and Akerman. Among General Diebitsch’s greatest concerns, apart from the food supplies for the emigrants, which were managed by the commissariat, was the need to prevent epidemics among the troops returning to Russia. Thus, in April he had already urged on Vorontsov the necessity of sufficient control over the quarantine facilities as well as of supplying food to the emigrants during their stay at the stations.⁷¹

However, the General-Governor of Southern Russia chose to act upon logic very different from the considerations of the military officials. Well-known for his proverbial pursuit of economies, he supposed that “even at small cost and with less effort the diseases among the immigrants can be prevented, if those among them who are in need are provided with what is the most necessary.” It was decided to give aid only to the poor, and more specifically to those among them who wanted to settle as colonists-farmers in Budzhak. In most cases the townspeople among the migrants were refused any “monetary and food aid.” The treasury paid for the immigrants’ sojourn in the quarantine (which lasted from 15 to 45 days) 30 kopecks per adult and 15 per child “daily aid for food supplies.” Those who arrived in Russia “with tickets” signed by the Russian consuls or commanders did not receive any “state quarantine aid.”⁷² In order to exchange the Turkish currency which immigrants brought with them, initially 15,000, and later 10,000 rubles more were given in disposition of the official Zolotarev. However, Vorontsov ordered him to exchange money only to the ones in need and in such amounts which would allow them to meet only their most urgent needs. Obeying this order, Zolotarev used for exchange only about half of the provided money. Thus, in the words of the expert in the problem Ivan Meshteryuk, the government undertook measures from the very beginning in order the immigrants “to manage without state material support.”⁷³ As a result of all this even wealthy Bulgarians fell into hardship and were not able to benefit from the Turkish money they brought, because the food suppliers at the army refused to accept these as a means of payment...

These data, issued by Ivan Meshteryuk on the grounds of his work in the Soviet archives, reflects the situation at the quarantine station Sotunovo in the peak of the Bulgarian migration in the spring and the summer of 1830. The same author makes an attempt based on incomplete data to calculate the total amount of the governmental aid, provided to the Bulgarians who arrived in Bessarabia. He grounds his estimate on the calculations of Samuel

---

⁷¹ Трайков, В., Н. Жечев. *Op. cit.*, p. 88; Мещеряук, И. *Op. cit.*, p. 90, 96, 103.

⁷² Носкова, И. *Op. cit.*, 85–86. For instance, the arrival of around 800 Bulgarians and Greeks “in very poor condition” was expected in the beginning of May 1830 in Akerman. To meet their most urgent needs and supply them with tents, flour, semolina (groats), and firewood, Vorontsov granted to the frontier and quarantine officials only 3,000 rubles. Мещеряук, И. *Op. cit.*, p. 107, 108–109, 154.

⁷³ *Ibid.*, 105–108, 115–116, 121.

Тази и друга информация за очакваната емиграция е разпратена от щаба на главнокомандващия на Балканите на редица отговорни лица в Русия, пряко свързани с решаването на проблемите около българското преселение. Затова през февруари 1830 г. попечителят на българските колонии ген. Иван Инзов за първи път предлага намаляване на поземления надел (дял) за колонистите от 60 на 50 десетини. Тази мярка той предвижда поради недостига на свободни държавни земи в поверените му територии. Той изчислява, че в Буджак е възможно да се заселят около 4000 семейства⁶⁹. Предложението му получава одобрението на императора. Взети са също така и мерки да се намалят с 10 десетини поземлените надели на старите колонисти, за да се осигури още място в четирите колонистки окръга за новите преселници⁷⁰.

Командването на Втората армия, подготвяйки преселването на „няколко десетки хиляди души“, разпорежда охраняваните от казаци и разпуснати доброволци (волонтири) кербани да се насочат към няколко основни пункта за преминаване на границата. В зависимост от набелязаната в изселническите билети крайна точка, те са: Никопол – Мъгурели, Свищов – Зимнич, и най-вече Силистра – Кълъраш, Хърсово – Пиоа Пиетри, Мачин – Браила и на север към Галац и Акерман. Сред основните грижи на ген. Дибич, освен обезпечаване продоволстването на емигрантите чрез интендантството, е предотвратяване разпространението на епидемии сред връщащите се в Русия войски. Затова още през април той настоява пред Воронцов да се по-

---

съгласно колонистките привилегии без платено мито и такси. Много от тях обаче са оставили недвижимото си имущество в родината и малцина са тези, които са успели да го продадат на изгодни цени. Интересно е, че дори сред прекаралите зимата в Бесарабия във временни квартири и неустроили се изселници, когато започват да се връщат през 1831 г., са отбелязани „немалко заможни семейства“. В това число „имащи голямо количество животни, различно движимо имущество и коли за превоза му“. Такива примери дават основание на съветския историк Иван Мецерьок да предположи, че зад граница са емигрирали главно „състоятелни преселници“: *Мецерьок, Ив.* Цит. съч., 183–184.

⁶⁹ Попечителят на откъднунавските колонисти ген. Инзов и неговите подчинени отначало нямат точна информация за наличната свободна земя в подведомствените им Кагулски, Прутски, Измаилски и Буджашки окръзи, заселени със стари български колонисти. Една от причините е, че грижи по устройването на новите преселници демонстрират много правителствени учреждения и високопоставени чиновници, но работят несъгласувано. Приемът и настаняването на преселниците са съсредоточени в ръцете на гражданските власти на Новорусийския край и Бесарабска област, на Попечителния комитет за чуждите заселници в Южна Русия и на Попечителя на заддунавските преселници в Бесарабия. Общото ръководство осъществяват Комитетът на министрите и министърът на вътрешните работи. Много неща обаче зависят намясто от „загубели чиновници от централните и местни учреждения“. След взетите мерки за подsigуряване на поземлените надели са осигурени 140 000–250 000 десетини земя, на която по новата норма могат да се настанят ок. 5000 новопристигнали семейства. А в Бесарабия те ще се окажат с около 2000 повече. Същата неяснота по въпроса за свободните земи цари и във ведомствата на таврическият граждански губернатор и на градоначалниците в Крим, когато през месец май граф Воронцов ще поиска справка. Лесно решение на този сериозен проблем се оказва разрешението за *временно* настаняване на преселниците на помешески земи. *Мецерьок, Ив.* Цит. съч., 102–103, 111, 131–133; *Носкова, И.* Цит. съч., 86–87.

⁷⁰ Хронологический указатель материалов для истории инородцев..., 61–62; *Мецерьок, Ив.* Цит. съч., с. 90, бел. 79, с. 111, бел. 30, с. 133, 137.

Bernstein (Meshteryuk considers these to be “clearly lowered”), according to whom by the summer of 1831 the expenses “reached totally 65,000 rubles and 71,000 leva.” According to Meshteryuk, the sum was much bigger. For instance, according to a report by Vorontsov, the total amount of 95,754 rubles in bank-notes had been spent on 51,150 people between June 1, 1829 and September 29, 1830. But only 67,353 rubles were spent on food aid. The rest were spent on building and heating of quarantines, on support of officials and doctors, and on postal and other expenses. On the other hand, according to data from the Headquarters, foods costing 96,926 rubles were granted for food aid from the Bessarabian military stores. It seems that Meshteryuk just summed up the last two numbers and thus reached the conclusion that by the end of September 1830 the average sum of 2 rubles and 19 kopecks had been spent per each emigrant.⁷⁴ However, we should not forget that a part of the aid was raised from contributions by the old colonists. And also, that it was given as a loan at interest.⁷⁵ In the following months and years this last circumstance will be an impediment for the return to their homelands of those families who lacked the means to repay their debts...

I have focused on the financial aspect of the reception and accommodation of the Balkan migrants in 1830 mainly because I do not deem it inappropriate to assume that the allocated financial resource indicated the overall attitude of the Russian government and local authorities towards the Bulgarians. Moreover, I assume that the amount both of the allocated and of the practically realized financial support happened to be of crucial significance to the success (or failure) of the Bulgarian migration in Bessarabia. In this context it should be remembered that the actual contribution provided by the Peace Treaty of Adrianople and paid by the Sublime Porte to Russia was around 5 million Dutch ducats. I will make yet another comparison: on April 18, 1828 (i.e. four days after the announcement of the Russo-Turkish War) Emperor Nicholas I ordered a secret payment of the first gratuitous grant for Greece to Count Ioannis Kapodistrias, the first Greek president and former Russian Foreign Minister. The grant amounted to 1,500,000 rubles, paid in Spanish escudos. The second grant made at the end of March 1829 of the following year approached one million rubles.⁷⁶ At stake were the imperial interests of

---

⁷⁴ Meshteryuk estimates the amount of money as insufficient and draws the conclusion that “all these kinds of aid were one of the means to keep the emigrants in Budzhak.” It should be also mentioned that in November 1830, because of the already critical situation for some of the emigrants and also because of the approaching famine in the winter due to poor crop, the state treasury urgently allocated new 100,000 rubles to Vorontsov for meeting the most urgent needs of those migrants who were scattered in temporary lodgings. Thus, according to one of the few authors who tried to calculate (though approximately) the expenses on the support of the migrants, the total sum allocated in Bessarabia through the end of 1830 was about 265,000 rubles. *Мещерюк, И.* Op. cit., p. 110, 127–128.

⁷⁵ *Манко, А.* Op. cit., p. 58; *Мещерюк, И.* Op. cit., p. 128.

⁷⁶ For information regarding the financial compensations paid by the Sublime Porte to Russia as well as how the contribution was spent by the Russian government see: *Внешняя политика России...* Т. 8 (16), p. 266–270, doc. 103, p. 601–602, n. 165. Detailed and interesting data about the financial expenses of Russia on the support of the Greek refugees after the outbreak of the Greek

лагат специални грижи за организиране на карантини и да се подсигурят с продоволствие преселниците по време на престоя им в тях⁷¹.

Генерал-губернаторът на Южна Русия обаче подчинява действията си на логика, твърде различна от тази на военните. Известен с пословичния си стремеж към икономии, той предполага, че „и при неголеми разходи и старание може да се предотвратят заболяванията сред имигрантите, ако нуждаещите се бъдат обезпечени с най-необходимото“. Решено е помощ да се дава само на бедните, и то на тези от тях, които искат да се въдворят като колонисти земеделци в Буджак. В повечето случаи на гражданите се отказва „парична и продоволствена помощ“. Хазната отделя за времето на престой в карантината (който е от 15 до 45 дни) по 30 копейки за възрастен и по 15 за дете „дневна помощ за продоволствие“. На тези, които пристигат в Русия „с билети“, подписани от руските консули или военачалници, „държавна карантинна помощ“ не се предоставя⁷². С цел обмяна на турската валута, която преселниците носят със себе си, в разпореждане на чиновника Золотарев са предадени 15 000, а после още 10 000 рубли. Воронцов обаче му нарежда да обменя парите само на нуждаещите се и в граници, достатъчни за удовлетворяване на най-необходимите потребности. Изпълнявайки указаниято, Золотарев използва за обмяна само около половината от сумата. По този начин, по думите на познавача на проблематиката Ив. Мещерюк, правителството от самото начало предприема мерки, щото преселниците „да се оправят без държавна материална подкрепа“⁷³. В резултат на това се стига дотам, че дори състоятелните българи изпадат в тежко положение и не могат да се възползват от донесените турски пари, защото доставчиците на храни при войската отказват да ги приемат като заплащане за продоволствието...

Тези данни, изнесени от Иван Мещерюк въз основа на работа в съветските архиви, не са обобщаващи и отразяват ситуацията на един карантинен пункт (този при Сотуново) в пиковия момент на българската миграция през пролетта и лятото на 1830 г. Същият автор прави немного успешен опит въз основа на непълни данни да изчисли общата сума на оказаната правителствена помощ за пристигналите в Бесарабия българи. Той взема за основа сметките на С. Бернщейн (който смята за „явно занижени“), според когото към лятото на 1831 г. разходите „съставляват всичко 65 000 рубли и 71 000 лева“. Според Мещерюк сумата е много по-голяма. Например в отчет на Воронцов за периода от 1 юни 1829 г. до 29 септември 1830 г. за 51 150 души са изразходвани общо 95 754 рубли в книжни пари. От тях обаче само 67 353 са отишли за продоволствена помощ. Останалите са използвани за строителство и отопление на карантини, за издръжка на чиновници и лекари, за

⁷¹ Трайков, В., Н. Жечев. Цит. съч., с. 88; Мещерюк, Ив. Цит. съч., с. 90, 96, 103.

⁷² Носкова, И. Цит. съч., 85–86. Например в началото на май 1830 г. в Акерман се очаква пристигането на около 800 българи и гърци „в много бедно състояние“. За посрещане на най-наложителните им нужди, като снабдяване с палатки, брашно, грис (булгур) и дърва, Воронцов отпуска на граничните и карантинните чиновници едва 3000 рубли. Мещерюк, Ив. Цит. съч., с. 107, 108–109, 154.

⁷³ Мещерюк, Ив. Цит. съч., 105–108, 115–116, 121.

Russia in the newly founded independent Greece; undoubtedly these interests were considered significant and supported accordingly.

But let us leave the financial aspects of the issue and eventually outline how the accommodation of Bulgarian migrants in the towns and villages of Bessarabia was put in practice. Basic instructions were prepared in April 1830 by General-governor Vorontsov. According to these, all migrants who after leaving the quarantine wished to pass under the control of the main custodian of the Transdanubian settlers General Inzov were accommodated according the colonists' decree of December 29, 1819, which provisions have already been commented on in this article. By July 1, 1830, all the vacant lands in the four Bulgarian colonists' districts were occupied. There settled totally 4,393 families of farmers and craftsmen, or around 27,000 people. Among these were also migrants from the towns of Sliven and Yambol, the majority of whom preferred to establish themselves in the only urban-type settlement in Bessarabia – Bolgrad. Official statistics show that in 1832 the newcomers in the town were 3,841 people, and thus the number of its citizens had increased more than four times.⁷⁷

However, it is known that the Bessarabian quarantines continued accepting Bulgarian immigrants even through the end of August. So the rest of the migrants (the ones who for one reason or another were not admitted to or did not wish to be granted the status of colonists-farmers) were allowed, again in accordance with general Vorontsov's instructions from April 1830, to live in Bessarabia and in New Russia freely, "in accordance with the tickets issued by the Bessarabian civil governor" Sorokunski. No one had the right to collect taxes from them or to make them serve duties. These conditions, however, were valid temporarily until new directives have been issued. The Minister of Internal Affairs suggested that the colonists' privileges should also spread over the settlers outside the actual colonies. But for various reasons, among which not without importance were the private interests of big landowners from the area (some of whom were high state officials), the final decision was delayed, and a voluminous correspondence was formed on it. A good illustration of the dimensions of the problem is an imperial decree from July 4, 1830, which temporarily suspended the resettlement of Russian state peasants and terminated the distribution of lands in Bessarabia to private individuals until the situation of the emigrants from Rumelia was resolved.⁷⁸

The situation required a "Commission for temporary management of the Rumelian and Bulgarian immigrants, interned on state lands in Bessarabia" to

---

riot from 1821 to 1829 and about the repeated financing of the Greek president Kapodistrias and his administration see in: *Внешняя политика России...* Т. 7 (15), p. 506, 507, doc. 169, p. 550–551, doc. 183; *Внешняя политика России...* Т. 8 (16), p. 154–155, doc. 57, p. 578, n. 82, etc.

⁷⁷ *Мецериук, И.* Op. cit., 103–105, 110–111, 133, 152–153, n. 159.

⁷⁸ Some clarity about the number of migrants whose status remained unsettled at that time is provided by a partial statistics from November, concerning the immigrants temporarily settled in state or private lands in Akermanski and Izmailski districts (no data about Banderski, Ogreevski, Yashki and Hotinski districts has been published). The statistics include more than 1,739 families, who possess 830 horses, 4,127 head of cattle, 10,941 sheep and goats. *Мецериук, И.* Op. cit., p. 103, 113–114; *Челак, Е.* Op. cit., 124–125, 133, 175.

пощенски и др. разходи. От друга страна, по данни на Главния щаб за продоволствена помощ, от бесарабските армейски складове са отпуснати храни на стойност 96 926 рубли. Мещерюк малко произволно, струва ми се, събира двете крайни цифри и обобщава, че към края на септември 1830 г. средно на всеки преселник са се паднали по 2 рубли и 19 копейки⁷⁴. Да не забравяме при това, че част от помощта е набрана чрез вноски от старите колонисти. А също и че тя се раздава под формата на заем с лихви⁷⁵. Това ще се окаже една от причините в следващите месеци и години част от семействата, желаещи да се върнат по родните си места, да са възпрепятствани да го направят, докато не изплатят дължимите суми...

Спрях се по-подробно на финансовата страна на въпроса за посрещане и настаняване на преселниците от Балканите през 1830 г., защото смятам, че не би било преувеличено, ако заделеният финансов ресурс се определи принципно като показателен за общото отношение на правителството и на местните власти към българите като цяло. Приемам също така, че от една страна, отпуснатата и, от друга, практически реализираната финансова подкрепа ще се окаже до голяма степен от решаващо значение за успеха (или неуспеха) на българското преселение в Бесарабия. На този фон е удачно да се припомним, че реално платената от Високата порта (предвидена по Одринския договор) контрибуция на Русия възлиза на около 5 млн. холандски дуката. Също за сравнение ще посоча, че на 18 април 1828 г. (четири дни след обявяването на руско-турската война) император Николай I нарежда тайното изплащане на първата безвъзмездна субсидия за Гърция на първия гръцки президент и доскорошен руски външен министър граф Йоанис Каподистрия в размер на 1 500 000 рубли, платени в испански екю. Втората субсидия е от края на март 1829 г. и е в размер на 1 млн. рубли⁷⁶. Несъмнено залогът за обезпечаване на имперските руски интереси в новосъздаваща се свободна Гърция е оценен и подкрепен подобаващо.

Да оставим обаче финансовата страна на нещата и накрая да щрихираме как е осъществено настаняването на българските преселници по градовете и селата на Бесарабия. Основните положения са изготвени през април 1830 г.

---

⁷⁴ Оценявайки я като недостатъчна, авторът обобщава, че „всички видове помощ се явяват едно от средствата да се задържат преселниците в Буджак“. Трябва също да се спомене, че през ноември 1830 г., предвид настъпващата гладна зима поради неурожай и кризисното положение на част от емигрантите, държавната хазна отпуска спешно на Воронцов още 100 000 рубли за покриване най-належащите нужди на пръснатите във временни квартири преселници. Така, според един от малкото автори, опитал се да изчисли, макар и приблизително, разходите за издръжка на преселниците, общата заделена сума в Бесарабия до края на 1830 г., е от порядъка на 265 000 рубли. *Мещерюк, Ив.* Цит. съч., с. 110, 127–128.

⁷⁵ *Манко, А.* Цит. съч., с. 58; *Мещерюк, Ив.* Цит. съч., с. 128.

⁷⁶ За финансовите обезщетения, които Високата порта трябва да плати на Русия, и информация за изразходването на сумата вж.: *Внешняя политика России...* Т. 8 (16), с. 266–270, док. 103, с. 601–602, бел. 165. Подробни и интересни сведения за финансовите разходи на Русия по издръжка на гръцките бежанци след избухването на гръцкото въстание от 1821 г. до 1829 г. и за неколкотократно финансиране на гръцкия президент Каподистрия и неговата администрация вж. във: *Внешняя политика России...* Т. 7 (15), с. 506–507, док. 169, с. 550–551, док. 183; *Внешняя политика России...* Т. 8 (16), с. 154–155, док. 57, с. 578, бел. 82 и др.

be founded, under the chairmanship of Colonel Harchevnikov. Harchevnikov was well aware of the problems of the migration from its very outset as he had been a subordinate of General Diebitsch. The Commission started its work in mid-September 1830, and functioned as an independent body with sessions in the town of Akerman. At the end of November 1830 the Commission was placed under the direct command of General Inzov.⁷⁹

The commission was entitled to communicate all issues that concerned the settlers directly to the Bessarabian civil governor Sokorunski and to the New Russian and Bessarabian General-governor Vorontsov. Thus the local police and civil service officials were formally suspended from intervention in all matters concerning the migrants. The civil service and police officials had to refer to the Commission for any administrative or judicial interventions in the migrant's affairs. The commission's tasks were formulated according to instructions by Sorokunski, Inzov and the Corps commander Krasovski, and which were eventually sanctioned by Vorontsov. These tasks were restricted to the completion of the process of housing the migrants in either state or landowners' villages, as well as to the selection of sites for new settlements. Among the Commission's priorities was the determining of the settlers' needs and of the adequate aid to be given by the government. Although the food supplies were also among the major tasks of the Commission, for a long while Colonel Harchevnikov had no precise instructions on that issue. Not only do we lack information today, but it also appears that it had not been clear to Harchevnikov himself whether he was to help the immigrants who settled on the landowners' lands or in the cities, or just those who settled on state lands. It remains unknown, too, how he was supposed to treat the immigrants who considered their sojourn in Bessarabia as temporary and were planning to return to their homeland or to settle beyond the river Prut. The conditions in which the members of the Commission worked as well as the open or tacit opposition of the local authorities, represented significant impediments to the Commission's initiatives. Yet by November 16, 1830, lists of all temporarily settled migrants were completed; the needs of each family were determined as well as the professions the settlers intended to pursue. The migrants who settled in urban areas, however, remained out of the sight of the Commission.

Up to my knowledge, there is no comprehensive statistical data regarding the Bulgarian merchants and craftsmen who in 1830 requested to settle in the towns of Bessarabia. More data has been published and discussed concerning the merchants and craftsmen who immigrated in the Danubian principalities at the same time. After the war, the number of Bulgarian emigrants in the Vallachian capital Bucharest only exceeded 10,000. Of a special interest is the case of the Bulgarians

---

⁷⁹ The immigrants who had remained in Bessarabia under the government of the Commission of Harchevnikov were transferred under jurisdiction of the colonists' department not earlier than the end of September 1831. Thus, the commission's formal abolition was on October 1, 1831, when its archives were handed in the office of the Chief custodian of foreign immigrants. Our comment on the commission's activities draws on the study of Ivan Meshteryuk: *Мещеряук, И.* Op. cit., p. 117, 119–123, 126, 130, 134, 154.

от генерал-губернатора Воронцов. Съгласно тях, всички преселници, които след излизане от карантината пожелаят да минат под управлението на главния попечител на заддунавските преселници ген. Инзов, се устройват според колонисткия указ от 29 декември 1819 г., чиито положения бяха коментирани по-горе в текста. Към 1 юли 1830 г. свободните земи в четирите български колонистки окръга са напълно заети. Там са заселени общо 4393 семейства на земеделци и занаятчии, или около 27 000 души от пристигналите. Сред тях са и преселници от градовете Сливен и Ямбол, които масово предпочитат да бъдат въдворени в единственото селище от градски тип – Болград. Официална статистика сочи, че през 1832 г. новодошлите в градчето са 3841 души, с което жителите му нарастват повече от четири пъти⁷⁷.

Известно е обаче, че приемът на български емигранти в бесарабските карантини се прекратява едва в края на август. На всички останали преселници (които по една или друга причина не са успели или не са пожелали да получат статута на колонисти земеделци), съгласно същите инструкции от април на ген. Воронцов, се разрешава свободно да живеят в Бесарабия и Новорусия „според билетите, издадени от бесарабския граждански губернатор“ Сорокунски. Никой няма право да взема от тях данъци и да ги принуждава да отбиват повинности. Тези условия са временни и действат до новите разпореждания на правителството. Министърът на вътрешните работи предлага и върху тях да се разпрострат колонистките привилегии. Но по различни причини, сред които не без значение са и частните интереси на едри помешчици от региона, включително и на висши държавни чиновници, окончателното решение се бави и по него се заформя обемиста преписка. Показателен пример за размера на проблема е императорски указ от 4 юли 1830 г., с който временно се преустановява преселването на руски държавни селяни и се прекратява раздаването на земи в Бесарабия на частни лица до уреждане положението на емигрантите от Румелия⁷⁸.

Ситуацията налага създаването на „Комисия за временно управление на румелийските и български изселници, въдворени на държавни земи в Бесарабия“ под председателството на полковник Харчевников. Последният е в течение на проблема по преселението от самото начало като подчинен на ген. Дибич. Комисията е сформирана в средата на септември 1830 г. и действа като самостоятелен административен орган до края на ноември с.г., като през повечето време е с непълен щатен състав. До приключването на работата си заседава в гр. Акерман. В края на годината комисията минава под прякото подчинение на ген. Инзов⁷⁹.

⁷⁷ *Мецеров, Ив.* Цит. съч., 103–105, 110–111, с. 133, 152–153, бел. 159.

⁷⁸ За известна яснота каква част от изселниците по това време остават с неуреден статут, може да се цитира частична статистика от месец ноември за временно въдворените върху държавни и частни земи в Акермански и в Измаилски окръг (не са публикувани данни за окръзите Бендерски, Огреевски, Яшки и Хотински). Данните са за повече от 1739 семейства, които притежават 830 коня, 4127 глави едър рогат добитък, 10 941 овце и кози. Вж.: *Мецеров, Ив.* Цит. съч., с. 103, 113–114; *Челак, Е.* Цит. съч., 124–125, 133, 175.

⁷⁹ Едва в края на септември 1831 г. всички останали в Бесарабия преселници, които са под

from the town of Sliven. Some of them, even though they reached the Russian border, decided not to enter Russia, but to settle instead in Brăila, Galatz, Giurgiu, Bucharest, Ploești, and even founded their own town – New Sliven (Nov Sliven, later Alexandria).⁸⁰

Regardless of the lack of comprehensive information, scholars who have studied the migration of Bulgarians in Bessarabia in particular, state that in fact “around the half of all immigrants” used to be townspeople in their homeland. In the beginning of July 1830 the Russian government directed General-governor Vorontsov’s to facilitate the permanent settlement of this particular category of migrants. As a result, the merchants and the craftsmen were offered to settle freely in the towns, to benefit from considerable privileges, and to practice their professions independently from local corporative communities and urban authorities.⁸¹ However, if fully put into practice, these privileges would have threatened to turn the newly arrived enterprising Balkan merchants and craftsmen into strong competitors of the local entrepreneurs. The latter circumstance was one of the reasons for the local authorities and district institutions’ delaying and sabotaging of the instructions. The professional guilds and the local urban community logically viewed the ten-year period of exemption of the newcomers from taxes and military service as the greatest source of concern; that is well illustrated and discussed extensively in the literature.⁸²

From the preceding discussion it follows that there existed considerable reasons for the significant number of Bulgarians leaving Bessarabia in 1831 (and then through 1834, when the issuing of passports for the immigrants after the Treaty of Adrianople would cease⁸³). Undoubtedly, crucial among those reasons were administrative issues and the lack of accommodations and initial support for the newcomers. Of no less importance, however, was the lack of natural resources and the consequent impossibility for the migrants’ families to procure some basic necessities. The requests for documents required for returning to the Ottoman Empire, the numbers of which were growing quickly in the early spring of 1831, were often backed up with complaints about the poor quality of the granted land, lack of conditions for stock-breeding, lack of water, lack of buildings for living and farming, as well as lack of building materials.

---

⁸⁰ *Кристанов, Ц., С. Маслев, И. Пенаков.* Op. cit., p. 110, 108, 111, 112; *Табаков, С.* Опит за история на град Сливен. Т. 2. Общественополитически живот в Сливен и Сливенско. II изд. С., 2002, 109–175; *Велики, К., В. Трайков.* Op. cit., 7–11, 15–17, 21–22, 37–45, 51–52, 60–61, etc.; *Кирова, М.* „Голямото преселение” от Сливенско през 1830 година – някои исторически проекции. – Във: Българската емиграция през Възраждането. Състав. *Кр. Шарова.* Сливен, 2003, 93–97.

⁸¹ *Манко, А.* Op. cit., p. 59; *Мецерьок, И.* Op. cit., p. 149, 151, 157.

⁸² *Мецерьок, И.* Op. cit., 134–135, 150, 153–159, 161, etc.

⁸³ By 1835, when the measures undertaken by the Russian government seized the reverse migration to the principalities of Wallachia and Moldova and to the homelands in the Ottoman Empire, nearly 19,000 people had emigrated from Bessarabia. More see in: *Трайков, В., Н. Жечев.* Op. cit., p. 100; *Мецерьок, И.* Op. cit., 198–199. For information regarding the number, the territorial distribution, and the economic status of the immigrants “from beyond the Danube” who by 1832 still remained in Bessarabia, see: *Станчев, М.* Op. cit., 31–35.

За нейните пълномощия свидетелства правото ѝ да се отнася по всички въпроси пряко до бесарабския граждански губернатор Сорокунски и новорусийския и бесарабски генерал-губернатор Воронцов. Местните земски и полицейски чиновници формално са отстранени от намеса в делата на преселниците, които трябва да се обръщат към Комисията за всичко, изискващо административна или съдебна намеса. Задачите ѝ са определени в инструкция, изработена от Сорокунски, Инзов и корпусния командир Красовски и подписана от Воронцов. Те се свеждат до дейности по завършване разквартируването на преселниците в държавни и помешчески села и подбор на места за създаване на нови такива. За целта сред приоритетите е изясняване на нуждите на всички преселници, за да се определи размера на необходимата помощ. Макар продоволстването да е сред главните задачи на Комисията, дълго време полк. Харчевников няма точни инструкции по въпроса. Не е ясно следва ли да оказва помощ на заселените в земите на помешчиците и в градовете или само на тези, които са на държавни земи. Също не е известно как да се постъпва с имигрантите, които разглеждат пребиваването си в Бесарабия като временно и се готвят да се връщат в родината или да се заселят оттагък р. Прут. Условията, в които работят служителите на Комисията, както и явната, и скритата съпротива на представители на местните власти не предполагат постигането на големи резултати. Все пак към 16 ноември 1830 г. на всички временно настанени преселници са съставени списъци, установени са нуждите на всяко семейство и вида занятие, което възнамеряват да упражняват. Извън ползрението на Комисията остават гражданите.

Към момента не ми е известна пълна статистика за всички българи, които през 1830 г. желаят поради професионална и социална характеристика да се заселят в градовете на Бесарабия. Повече данни са публикувани и коментирани за преселилите се по същото време търговци и занаятчии в Дунавските княжества. Само във влашката столица Букурещ след войната броят на българските емигранти е повече от 10 000 души. Особено интересни са сведенията за българите от Сливен, някои от които, макар и до стигат до руската граница, се установяват в Браила, Галац, Гюргево, Букурещ, Плоещ и дори създават свой град – Нов Сливен (по-късно Александрия)⁸⁰.

Все пак изследователите, които специално са проучвали преселването на българите в Бесарабия, пишат, че практически преселилите се граждани са „около половината от всички изселници“. Руското правителство в началото на юли 1830 г. насочва вниманието на ген.-губернатора Воронцов върху

управлението на комисията на Харчевников, са предадени на колониисткото ведомство. Затова формалното ѝ закриване е на 1 октомври 1831 г., когато архивът ѝ е предаден в канцеларията на Главния попечител на чуждите заселници. Тук и по-долу дейността ѝ е коментирана по изследването на Иван Мещерюк: *Мещерюк, Ив.* Цит. съч., с. 117, 119–123, 126, 130, 134, 154.

⁸⁰ *Кристанов, Ц., С. Маслев, Ив. Пенаков.* Цит. съч., с. 110, 108, 111, 112; *Табаков, С.* Опит за история на град Сливен. Т. 2. Общественнополитически живот в Сливен и Сливенско. 2 изд. С., 2002, 109–175; *Велики, К., В. Трайков.* Цит. съч., 7–11, 15–17, 21–22, 37–45, 51–52, 60–61 сл.; *Кирова, М.* „Голямото преселение“ от Сливенско през 1830 година – някои исторически проекции. – Във: Българската емиграция през Възраждането. Състав. *Кр. Шарова.* Сливен, 2003, 93–97.

A careful study of the impact of the Bulgarian migration of 1830 on the community's collective memory is still to come. However, the outlines of the representation of the *Bulgarian* Bessarabia in one of the first public accounts of the events, which was published by an anonymous author in the Istanbul Bulgarian magazine "Български книжици" in April 1859, are quite telling. "When they came," the text reads, the Bulgarian "refugees" found the area "a barren desert" where "only wolves were howling". However, for "a few years ... the hard-working Bulgarians ... drove away the wolves..., and the bank became green with vines and gardens..., and in the wide fields sheep started to bleat," and the wind to bring "the voices of Bulgarian maidens" in the wild fields and desolate valleys.

INSTEAD OF A SUMMARY

What would have been the destiny of the thousands of Bulgarians who set off for Southern Russia in 1830, to Wallachia and Moldova, or settled in Dobrudzha and in towns along the Danube, if there had been no Clause XIII in the Peace Treaty of Adrianople, but instead the treaty had declared the division of the Ottoman Empire? Some say that in history there is no *if*. But others state that the questions we formulate might be more important than the answers discovered. Is the question about the possible future of those Bulgarians completely speculative, when during the Russian-Turkish War of 1828–1829 there was no lack of Russian projects for a fundamental resolution of the Oriental issue by the reorganization of the European part of the Ottoman Empire?

When discussing the potential consequences of the Russo-Turkish war for the Bulgarians, I would like to take into consideration the following fact. According to the records of the sessions of the "Special Committee on the Eastern Question", which was formed by Emperor Nicholas I just two days after the signing of the Peace Treaty of Adrianople, the aforementioned projects were considered the departing point for the decisions regarding the further policy towards the Ottoman Empire.⁸⁴ But the predetermined decisions of the Committee actually legitimize the Russian imperial policy to benefit from the preservation of the *weak neighbor* in the person of the unreformed Ottoman Empire.

Authors of the documents under discussion are experienced Russian diplomats and high-rank officials in the Asian department of the Ministry of Foreign Affairs. Among those were the former Russian Foreign Minister and now President of the newly established Greece, count Ioannis Kapodistrias, a Greek by origin, the Corsican at Russian service and an ambassador in Paris at that time, count Pozzo di Borgo, and one of the few who were experts in the details of the Russian oriental policy, the secret adviser Dmitry V. Dashkov, who was also a confidant of Chancellor Carl Nesselrode.⁸⁵

Reduced to the question of what should emerge in the Balkans in lieu of the collapsed Ottoman Empire, the contents of the projects can be summarized thus.

---

⁸⁴ Внешняя политика России... Т. 8 (16), p. 278–280, doc. 106, p. 285–287, doc. 107.

⁸⁵ The summary of these projects is in accordance with: Внешняя политика России... Т. 8 (16), p. 287–294, doc. 108.

създаването на условия за трайно настаняване на тази категория преселници. За целта се предлага търговците и занаятчиите да се заселват свободно в градовете, да се ползват от значителни привилегии и да упражняват професиите си, независимо от местните корпоративни общества и градските власти⁸¹. Привилегиите обаче, ако бъдат добросъвестно приложени, заплашват да превърнат новодошлите предприемчиви балканци в реална конкуренция и са сред причините за желанието на местните власти и областните учреждения да бавят или саботират решенията. Най-голям проблем за професионалните гилдии и местното градско общество логично се оказва 10-годишното освобождаване от данъци и от военна служба, за което са запазени и коментирани в литературата редица примери⁸².

От изнесеното дотук е видно, че причините за значителния брой българи, които през 1831 г. (а след това и до 1834 г., когато ще бъде наложен заповед за издаване на задгранични паспорти⁸³) ще напуснат Бесарабия, са не една и две. Несъмнено много важни са административно-управленските проблеми и ресурсната неподготвеност на администрацията да настани новодошлите и да посрещне първоначалните им нужди. Не по-малко съществени обаче са и редица природни и битови дадености. Исканията за получаване на необходимите документи за обратно връщане през ранната пролет на 1831 г. вземат широки размери често с мотив за лошо качество на получената земя, за липса на условия за отглеждане на добитък, на вода, на постройки за живот и стопанство, както и въобще на строителен материал.

Задълбоченото изследване на отражението на българското преселение от 1830 г. в колективната памет на общността тепърва предстои. Но едва ли са случайни шрихите, които анонимният автор на един от първите публични разкази за отзвука на тези събития (публикуван в цариградското българско списание „Български книжици“ през април 1859 г.) е избрал, за да нарисова образа на *българска* Бесарабия. „Кога-то са дошле“, четем в текста, българите-„беженари“ заварили областта „гола пустиня“, в която „само вълците вияли“. За „няколко години“ обаче „работните българи“ по дивите поля и в необитаемите долища „вълците испъдиха [...], а брега позеленя от лозя и градини [...], а по-широките полета овци зеха да бляят“ и вятарът да носи „Български момински глас“.

ВМЕСТО ОБОБЩЕНИЕ

Каква щеше да е съдбата на хилядите българи, поели през 1830 г. към Южна Русия, Влахия и Молдова или отседнали в Добруджа или в крайду-

⁸¹ Манко, А. Цит. съч., с. 59; Мещерюк, Ив. Цит. съч., с. 149, 151, 157.

⁸² Мещерюк, Ив. Цит. съч., 134–135, 150, 153–159, 161 сл.

⁸³ До 1835 г., когато взетите от руското правителство мерки прекратяват обратното преселване към княжествата Влахия и Молдова и към родните места в Османската империя, от Бесарабия се връщат близо 19 000 души. Повече вж.: Трайков, В., Н. Жечев. Цит. съч., с. 100; Мещерюк, Ив. Цит. съч., 198–199. За броя, териториалното разпределение и икономическото състояние на останалите към 1832 г. в Бесарабия „задунайски преселници“ вж.: Станчев, М., Цит. съч., 31–35.

The decision will clearly be a collective one of the Great Powers, but Russia must be master of the situation with an opportunity to “set the pace” of the discussions. In case of a *sudden* dissolution of the Sultan’s empire there are two possible variants: “division of the Ottoman territories among the big states, or their fragmentation in a few independent districts”. The latter variant appears more interesting to us. According to it, the Balkan territories of the Ottoman Empire would constitute five districts: Dacia (to cover Wallachia and Moldova), Serbia (which would annex Bosnia and Bulgaria), Macedonia (“under this name are understood the entire contemporary Rumelia and the islands in its possession”), Epirus (along with “Upper and Lower Albania”) and “the district of the Hellenes” (or Greece). It is clear that the *lack of a Bulgarian lobby* in the Russian Foreign Ministry is among the reasons no Bulgarian state is envisioned and the Bulgarian ethnic territories are divided mainly between two of the planned districts. In this reading of the pertinent history, the Bulgarian migration perhaps doesn’t appear only as an event of tragic proportions...

навските градове, ако в Одринския мир не съществуваше чл. XIII, а вместо това клаузите предвиждаха разделяне на Османската империя? Някои теоретици казват, че в историята няма *ако*. Но други пък твърдят, че формулираните въпроси са по-важни от намерените отговори. Дали въпросът напълно е лишен от основание, след като по време на руско-турската война от 1828–1829 г. не липсват руски проекти за кардинално решаване на Източния въпрос чрез преустройство на европейската част на Османската империя?

Основание тези неприложими проекти все пак да бъдат отчетени, когато се коментират последиците за българите от разглежданата тук руско-турска война, виждам в следния факт. Според протоколите от заседанията на създадения от император Николай I два дни след подписването на Одринския мир „Специален комитет по Източния въпрос“ те са в основата на приетите решения за по-нататъшната политика спрямо Османската империя⁸⁴. А предварително начертаните решения на комитета всъщност легитимират руската имперска политика за изгодата от запазването на *слабия съсед* в лицето на нереформираната империя на султана.

Автори на документите са обиграни руски дипломати и висши чиновници в Азиатския департамент на Министерството на външните работи. Това са гъркът, бивш руски външен министър, а тогава президент на създаваща се Гърция граф Йоанис Каподистрия, корсиканецът на руска служба и посланик в Париж по това време граф Поцо ди Борго, а също и един от малкото детайлно запознати с тънкостите на източната руска политика и доверено лице на канцлера Карл Неселроде, тайният съветник Дмитрий В. Дашков⁸⁵.

Сведено до въпроса „какъв трябва да бъде редът на нещата“ на Балканите на мястото на рухналата Османска империя, съдържанието на проектите може да се обобщи така. Решението ще бъде колективно на Великите сили, но Русия трябва да е господар на положението с възможност „да задава тона“ в дискусиите. При *внезапно* разпадане на империята на султана са възможни два варианта: „разделяне на турските владения между големите държави или раздробяването им на няколко независими области“. По-интересен е последният вариант, при който балканските владения на Османската империя ще съставят пет области: Дакия (ще обхваща Влахия и Молдова), Сърбия (която ще присъедини към себе си Босна и България), Македония („под това наименование се разбира цяла днешна Румелия и принадлежащите ѝ острови“), Епир (заедно с „Горна и Долна Албания“) и „областта на елините“ (или Гърция). Както е видно, *липсата на българско лоби* в руското Външно министерство е причина да не се предвижда българска държавност и разделя българските етнически територии основно между две от проектираните области. На този фон българското преселение може би не изглежда само като една трагична страница...

⁸⁴ Внешняя политика России... Т. 8 (16), с. 278–280, док. 106, с. 285–287, док. 107.

⁸⁵ Съдържанието на проектите е обобщено по: Внешняя политика России... Т. 8 (16), с. 287–294, док. 108.